

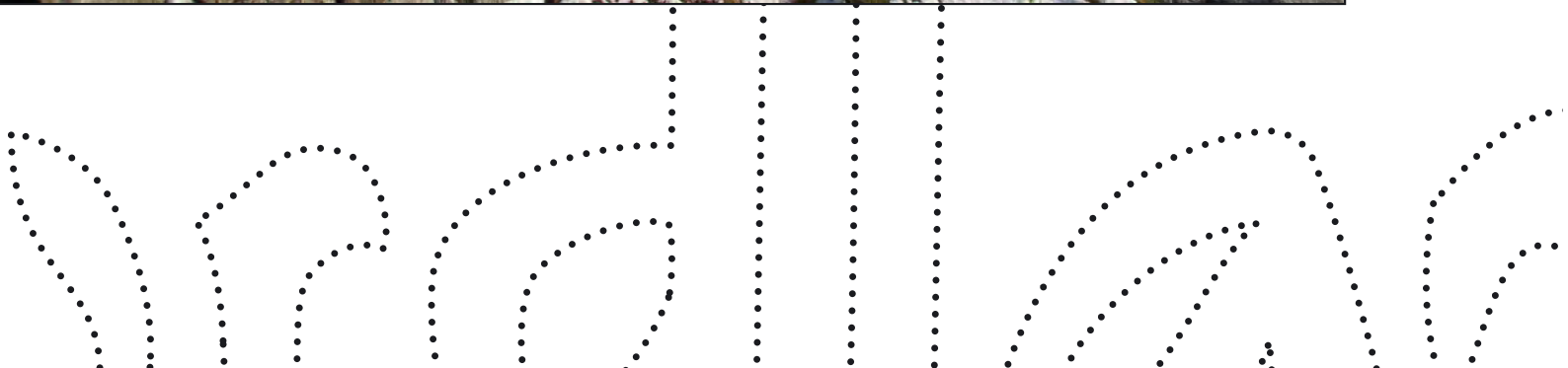
Nordland
FYLKESKOMMUNE

KULTURMINNER PÅ SØR-HELGELAND

Utvalgte nasjonalt og regionalt viktige kulturminner i kommunene Vega, Vevelstad, Brønnøy, Sømna og Bindal.

Østerspollen
Foto: Kulturminner i Nordland

*Alle foto: Dersom ikke annet er oppgitt, er alle foto ved Nordland fylkeskommune,
Kulturminner i Nordland.*

Innhold

1. INNLEDNING	3
<i>Bakgrunn</i>	<i>3</i>
<i>Kulturminner, kulturmiljøer og vern.....</i>	<i>3</i>
<i>Rollefordelingen i kulturminneforvaltningen</i>	<i>5</i>
<i>Verdisetting av kulturminner og kulturmiljøer.....</i>	<i>7</i>
<i>Utvelgelsen av kulturminner og kulturmiljøer</i>	<i>8</i>
<i>Bruken av Kulturminner på Sør-Helgeland</i>	<i>11</i>
2. SØR-HELGELANDS KULTURMINNER.....	12
<i>Sør-Helgeland i fortid, nåtid og framtid</i>	<i>12</i>
<i>Fredete og vernede kulturminner på Sør-Helgeland</i>	<i>13</i>
1. <i>Automatisk fredete kulturminner.....</i>	<i>13</i>
2. <i>Kulturminner fredet ved vedtak og forskrift.....</i>	<i>14</i>
3. <i>Listeførte kirker</i>	<i>14</i>
4. <i>Kulturminner vernet gjennom plan- og bygningsloven.....</i>	<i>15</i>
5. <i>Verneverdige kulturminner som ikke er underlagt formelt vern.....</i>	<i>15</i>
3. MÅL OG METODE.....	17
<i>Overordnede mål for forvaltningen av nasjonalt og regionalt viktige kulturminner i Nordland.....</i>	<i>17</i>
<i>Mer om Kulturminner på Sør-Helgeland's praktiske betydning</i>	<i>18</i>
<i>Bruk og vern.....</i>	<i>21</i>
<i>Metode og utvalgsriterier.....</i>	<i>22</i>
<i>Evaluering og rullering av Kulturminner på Sør-Helgeland.....</i>	<i>24</i>
4. SØR-HELGELANDS KULTURHISTORIE.....	25
<i>Et historisk blikk på Sør-Helgeland</i>	<i>25</i>
5. PLANER OG PROSJEKTER SOM BERØRER KULTURMINNENE OG KULTURMILJØENE PÅ SØR-HELGELAND	42
<i>Bergkunstplan for Nordland 2009 og Forvaltningsplan for hulemaleriene i Nordland..</i>	<i>42</i>
<i>Fotefar mot nord</i>	<i>42</i>
<i>Kulturminner og Nasjonal turistveg Helgelandskysten sør</i>	<i>43</i>
<i>Landsverneplaner.....</i>	<i>44</i>
<i>Kulturminner og reiselivsnæringen.....</i>	<i>45</i>
<i>Kulturminner og verdiskaping</i>	<i>45</i>
<i>Vegaøyan på Unescos verdensarvliste</i>	<i>45</i>
6. UTVALGTE NASJONALT OG REGIONALT VIKTIGE KULTURMINNER PÅ SØR-HELGELAND.....	47
BINDAL KOMMUNE	47
SØMNA KOMMUNE	64
BRØNNØY KOMMUNE	77
VEGA KOMMUNE	96
VEVELSTAD KOMMUNE	122

LITTERATURLISTE.....	131
VEDLEGG 1.....	135
VEDLEGG 2.....	139
VEDLEGG 3 – KART	144

1. Innledning

Bakgrunn

Sør-Helgeland består av kommunene Bindal, Sømna, Brønnøy, Vevelstad og Vega.

Arbeidet med utvikling av regionale planer startet med kulturminneplan for Lofoten, vedtatt av Nordland fylkesting 16.-18. april 2007. Da arbeidet med Lofotplanen var et pilotprosjekt, var det viktig at planen og arbeidsprosessen rundt ble grundig evaluert før det øvrige planarbeidet ble igangsatt. Basert på erfaringene med Lofotplanen ble det klart at det ressursmessig ville være umulig å arbeide med to og to planer parallelt som opprinnelig påtenkt i *Kulturminneplan for Nordland*.

Fylkesrådet vedtok i fylkesrådssak 97/07 26.06.2007 at arbeidet med de regionale kulturminneplanene skulle fortsette med kulturminneplan for Sør-Helgeland. Regional kulturminneplan for Lofoten skulle danne mal for framtidige planer i fylket. Bakgrunnen for valget av Sør-Helgeland som den neste regionen i dette arbeidet, var at regionen har som målsetting å bli det nye "reiselivsfyrtårnet" i Nordland og har Vegaøyene innskrevet på Unescos verdensarvliste. Et annet aspekt var at en god del av kulturminnene i kommunene på Sør-Helgeland er lite kjent.

Sør-Helgeland omfatter kommunene Bindal, Sømna, Brønnøy, Vevelstad og Vega. *Kulturminner på Sør-Helgeland* innbefatter et utvalg av nasjonalt og regionalt viktige kulturminneområder i regionen. Utvalget er gjort på grunnlag av eksisterende registre (Askeladden og SEFRAK), og lokal kunnskap om landskap og kulturminner. Befaringer i felt har også vært avgjørende for det endelige utvalget av nasjonalt og regionalt viktige kulturminner, samt for geografisk avgrensning av de valgte områdene.

Nordland fylkeskommune som regional kulturminnemyndighet ønsker å framstå som forutsigbar, og det er fylkeskommunens intensjon at denne oversikten skal bidra til dette.

Kulturminner, kulturmiljøer og vern

Det gjeldende nasjonale mål for kulturminneforvaltningen er: *"Mangfaldet av kulturminne og kulturmiljø skal forvaltest og takast vare på som bruksressursar; og som grunnlag for kunnskap, oppleving og verdiskaping. Eit representativt utval av kulturminne og kulturmiljø skal takast vare på i eit langsiktig perspektiv."* (Prop 1 S 2009-2010).

Kulturminneloven

Kulturminnelovens definisjon av kulturminner og kulturmiljøer er svært vid:

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng. (§ 2)

Den vide definisjonen tilsier at ikke alle kulturminner er verneverdige. Kulturminneloven framhever at "[...] etter denne lov er det kulturhistorisk eller arkitektonisk verdifulle kulturminner og kulturmiljøer som kan vernes" (§ 2).

I kulturminneforvaltningen skilles det mellom automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Dette skillet defineres ut fra alder, objekttyper og etnisk tilskrivelse. Det er ulike automatisk fredete, vedtaksfredete og vernede kulturminner:

- o Arkeologiske spor fra tiden før reformasjonen (1536) er automatisk fredete kulturminner.
- o Samiske kulturminner eldre enn 100 år er automatisk fredet. Dette er en bevegelig fredningsgrense.
- o Stående byggverk med erklært opprinnelse fra perioden 1537 – 1649 er automatisk fredet.
- o Bygninger yngre enn 1650, båter og andre typer kulturminner, samt kulturmiljøer fra tiden etter reformasjonen kan fredes ved enkeltvedtak i henhold til kulturminneloven § 14a, 15 og 20, etter en konkret vurdering.
- o Skipsfunn eldre enn 100 år er statens eiendom og er vernet i henhold til kulturminneloven § 14. Dette er en bevegelig fredningsgrense.
- o Flere kirker er listeført av Riksantikvaren. Biskopen har godkjenningsansvar for ombygging og utvidelse av "listeførte kirker", men plikter å innhente råd fra Riksantikvaren. Listeføringen omfatter kirker fra perioden 1650-1850 samt utvalgte kirker fra perioden etter 1850.

Dette betyr at mesteparten av kulturminnene fra *etter 1537 ikke har noe formelt vern etter kulturminneloven.*

Plan- og bygningsloven

Kulturminner og kulturmiljøer kan også sikres vern gjennom plan- og bygningsloven. Denne loven er det viktigste verktøyet for å ta vare på våre kulturminner og kulturmiljøer, og som plan- og bygningsmyndighet har kommunene en sentral rolle i denne delen av forvaltningen.

I følge § 3-1 b) i plan- og bygningsloven, skal planer som utarbeides "sikre jordressursene, kvaliteter i landskapet og vern av verdifulle landskap og kulturmiljøer."

Plan- og bygningslovens § 11-5 sier at kommunene skal ha en arealplan for hele kommunen. Denne skal samordne viktige behov for både vern og utbygging. I tillegg til kommunens egne mål og retningslinjer for utviklingen i kommunen, skal arealdelen sikre gjennomføringen av de nasjonale og regionale retningslinjene for arealpolitikken.

I plan- og bygningsloven av 2008 er *hensynssoner* innført som et nytt virkemiddel. I henhold til §11-8 skal kommuneplanens arealdel vise hensyn og bruke restriksjoner på det som har

betydning for arealbruken. Hensyn skal markeres i arealdelen som *hensynssoner* med tilhørende retningslinjer og bestemmelser. For kulturminner og kulturmiljøer gjelder dette særlig §11-8 c) og d).

Sone c) gjelder blant annet sone med særlige hensyn til bevaring av kulturmiljø og av landskap. I en kommuneplan skal det angis hvilke hensyn som gjelder i den aktuelle sonen, for eksempel "sone med særlige hensyn til bevaring av kulturmiljø". Sone d) gjelder områder som enten allerede *er* båndlagt eller som *skal* båndlegges, enten etter plan- og bygningsloven eller andre lover. Sone d) dekker dermed områder som allerede er fredet eller vernet etter annet lovverk, for eksempel kulturminneloven. **For å sikre kulturminner, kulturmiljøer og landskap kan hensynssoner, bestemmelser og retningslinjer brukes, enten hver for seg eller i kombinasjon.** I henhold til plan- og bygningsloven §11-9 nr.7 kan kommunen uavhengig av arealformål vedta bestemmelser om hensyn som skal tas til bevaring av eksisterende bygninger og annet kulturmiljø. Etter § 11-9 nr. 6 kan det gis bestemmelser om miljøkvalitet, estetikk, natur, landskap og grønnstruktur.

Hensynssoner kan brukes både på kommuneplan og reguleringsplannivå. I reguleringsplan kan kulturminner, kulturmiljøer og landskap også sikres gjennom bruk av arealformål LNFR (Landbruks-, natur- og friluftsmål samt reindrift) med underformål *område for vern av kulturminner og kulturmiljø*, eller *område for særlige landskapshensyn* (pbl. §12-5.5). Videre kan kulturarven sikres gjennom bestemmelser til arealformål og hensynssoner. Nytt i plan- og bygningsloven av 2008 er at det i tillegg til bestemmelser om vern av eksteriør, også er gitt adgang til å gi bestemmelser om vern av husfast interiør.

Brygge som tidligere også var krambu, er en del av kulturmiljøet på Aursletta innerst i Vistenfjorden, Vevelstad kommune.

Rollefordelingen i kulturminneforvaltningen

Forvaltningsansvaret for kulturminner ble delegert fra Riksantikvaren til fylkeskommunene av Stortinget i 1990. Nordland fylkeskommune er derfor regional kulturminnemyndighet.

Miljøverndepartementet forbereder og gjennomfører gjeldende kulturminnepolitikk slik den kommer til uttrykk i stortings- og regjeringsvedtak. **Riksantikvaren** er direktorat for hele den offentlige kulturminneforvaltningen og står for iverksettingen av kulturminnepolitikken. **Fylkeskommunen** og **Sametinget** forvalter et statlig ansvar gjennom delegerte oppgaver på regionalt nivå. Det betyr blant annet at fylkeskommunen har ansvar for å påse at arealbruk

ikke kommer i konflikt med kulturminner, og at kulturminneinteresser samordnes med andre samfunnsinteresser. Fylkeskommunens oppgaver er å:

- o følge opp nasjonale mål i forhold til forvaltning av våre kulturminner og kulturmiljøer
- o bidra til at kulturminneinteresser blir ivaretatt i arealplanleggingen i henhold til plan- og bygningsloven av 2008 og kulturminneloven av 1978.
- o forberede fredningssaker for Riksantikvaren iht. kulturminneloven
- o drive veiledning og rådgivning innen kulturminnevern overfor publikum, kommuner og andre offentlige etater
- o ha en initierende og koordinerende rolle overfor kommunene innenfor sitt fagfelt, slik dette nedfelles i fylkesplan og sektorplaner
- o gjennomføre registreringer, skjøtsel og formidling av kulturminner
- o anmelde brudd på kulturminneloven

Forvaltningsansvaret for samiske kulturminner er delegert fra Riksantikvaren til Sametinget. Forvaltningsansvaret for kulturminner under vann i den nordlige delen av fylket er tillagt Tromsø museum – Universitetsmuseet, mens NTNU Vitenskapsmuseet i Trondheim har ansvaret for søndre del av Nordland. *Kulturminner på Sør-Helgeland* omfatter derfor ikke samiske og marine kulturminner. Rette forvaltningsmyndighet for disse er Sametinget og NTNU Vitenskapsmuseet.

De statlige og regionale interesser, slik de kommer til uttrykk gjennom nasjonale og regionale mål og retningslinjer for kulturminneforvaltningen, skal ivaretas gjennom den lokale planleggingen etter plan- og bygningsloven. **Kommunene** er derfor en av hovedaktørene i ivaretagelsen av kulturminner og kulturmiljøer gjennom samfunns- og arealplanlegging etter plan- og bygningsloven. Kommunene har også ansvar for å ivareta de lokale kulturminneinteresser. Dette gjøres best gjennom utarbeidelse av lokale planer.

Både plan- og bygningsloven og kulturminneloven har bestemmelser og samordningsregler som skal sikre at det i planprosessen skjer nødvendig samarbeid mellom kommunene som plan- og bygningsmyndighet og regional kulturminnemyndighet.

Etter plan- og bygningsloven skal fylkeskommunen ha følgende planer til behandling for å vurdere kulturminneinteresser: kommuneplaner, kommunedelplaner, reguleringsplaner og dispensasjonssaker etter plan- og bygningsloven § 19.1. I tillegg skal regional kulturminnemyndighet gis anledning til å uttale seg til bygge- og rivesaker som berører kulturminneinteresser. Etter kulturminneloven § 25 er det meldeplikt for saker som gjelder riving eller vesentlige endringer av byggverk oppført før 1850. Etter plan- og bygningsloven § 1.4 plikter kommunen å søke samarbeid med fylkeskommunen/Sametinget i saker som gjelder verneverdige bygg og anlegg, uansett alder.

Tilsvarende skal planer vedrørende veier for landbruksformål og nydyrkingstiltak oversendes fylkeskommunen, jf. egne forskrifter.

Gjennom plan- og bygningsloven er det derfor kommunene på Sør-Helgeland som er de viktigste aktørene i forvaltningen av Sør-Helgelands bevaringsverdige landskap, miljø, bygninger og øvrige kulturspor fra eldre og nyere tid.

De ulike forvaltningsnivåene er tillagt forskjellige roller for å verne om kulturminner og kulturmiljøer. Dette fordrer et godt og konstruktivt samarbeid mellom Riksantikvaren, fylkeskommunen og kommunene.

Verdisetting av kulturminner og kulturmiljøer

Det pågår en løpende diskusjon om hvordan kulturminner skal verdisettes og hva slags verdi kulturminner har. Perspektivene endres i takt med samfunnsutviklingen og kunnskapsproduksjonen om kulturminner.

I forvaltningen verdisettes kulturminner ut fra *nasjonal*, *regional* eller *lokal* verdi:

- Kulturminner av *nasjonal* verdi er kulturminner og kulturmiljøer som er automatisk fredet eller vedtaksfredet etter kulturminneloven - eller som er *fredningsverdige*. Kulturminner av nasjonal verdi skal reflektere et representativt utvalg som tilstreber å gjengi bredden i landets historie.

- Kulturminner av *regional* verdi forstås i denne oversikten som kulturminner som er faglig vurdert til å ha verdi ut over det lokale. Verdivurderingen er noe forskjellig, avhengig av om det gjelder kulturminner fra nyere tid eller automatisk fredete kulturminner.

Av nyere tids kulturminner på Sør-Helgeland er alle de fredete kulturminnene og de listeførte kirkene vurdert som nasjonalt og regionalt viktige. De øvrige kulturminnene i oversikten er hovedsakelig kulturminner og kulturmiljøer uten formelt juridisk vern, som er vurdert til å ha regional verdi. Verdivurderingen av regionale kulturminner fra nyere tid bygger på kriterier som representativitet, sjeldenhet, autenticitet, miljøsammenheng, opplevelsesverdi, symbolverdi, historisk verdi, pedagogisk verdi, personhistorisk verdi, arkitektonisk eller kunstnerisk kvalitet. Flere av de utvalgte kulturminnene har også *nasjonal* verdi, uten at det i oversikten er tatt stilling til hvilke kulturminner som bør foreslås fredet. *Kulturminner på Sør-Helgeland* kan være et grunnlag for utvelgelse av nye fredningsobjekter i regionen.

Brønnøysund samfunnshus i Brønnøy kommune, kulturminne med modernistisk arkitektur.

Kulturminner av *lokal* verdi er ikke en entydig kategori. At noe skal defineres som lokalt viktig kulturminne, forutsetter at det er registrert eller kjent, og i tillegg vurdert. Problemet med lokale kulturminner kan være at de ikke er vurdert og definert som kulturminner.

Kulturminner som ikke vurderes til å ha regional eller nasjonal verdi, kan utvilsomt være viktige på lokalt nivå, for eksempel ut fra tilknytning til lokale hendelser, personer og historie. En vurdering av de ovenfor nevnte verdikriteriene (representativitet, sjeldenhet osv.) kan gi helt forskjellig utslag på regionalt og lokalt nivå. Et kulturminne kan være uten spesiell betydning på regionalt nivå, men likevel sjeldent eller unikt innenfor en kommune eller et lokalsamfunn, og derfor bevaringsverdig. Lokalt forvaltningsnivå har et ansvar for å definere kulturminner av lokal interesse.

Ofte er det vanskelig å identifisere kulturlandskap, bygninger og miljøer – som daglig brukes og omgir oss – som kulturminner, eller å se bevaringsverdiene i bygninger og anlegg med en historie som er nært knyttet til vår egen tid.

Av og til ønsker vi helst å glemme de kulturminnene som knytter seg til ubehagelige sider av vår historie, for eksempel krigsminner. Kulturminnenes tilstedeværelse kan noen ganger også oppleves som konfliktskapende, der målet om bevaring ses som et hinder for framskritt og utvikling. Dette ser man ikke minst i forbindelse med vindkraftsaker, veibygging, større turismeprosjekter mv.

Utvelgelsen av kulturminner og kulturmiljøer

Å fastsette kulturminners og kulturmiljøers verdi er allerede i utgangspunktet en vanskelig og motstridende oppgave. Slike verdier avhenger av både tid, sted, sammenheng og den enkelte betrakters ståsted og bakgrunn. Inndelinger etter nasjonale, regionale og lokale kriterier, er vanskelig å benytte fordi de kan forstås som en rangering av objekter og miljøers verdier og viktighet. Dette er selvfølgelig ikke målsettingen. Ordningen blir derimot et resultat av rollefordelingen i forvaltningen av kulturminnene.

Gravrøyser ved Steinhus i Vevelstad kommune.

Objekter av nasjonal verdi, i stor grad arkeologiske kulturminner, er spor som bidrar til å formidle deler av vår historie som er helt eller delvis forut for skriftlige kilder. Dette gir dem en nasjonal betydning. Disse kulturminnene er ofte de eneste kildene vi har for å forstå tidligere tiders menneskers liv og tilværelse. De gir samtidig verdifulle og spesifikke bidrag også til den regionale fortellingen.

Arkeologiske kulturminner – fornminner – eller med andre ord automatisk fredete kulturminner, tillegges derfor nasjonal verdi utelukkende i kraft av sin alder. Når det er gjort et utvalg av disse kulturminnene i denne oversikten, er det for å vektlegge situasjoner hvor de inngår i større kulturmiljøer, har en spesiell opplevelsesverdi eller en høy pedagogisk verdi. For disse kulturmiljøene er det viktig å *verne om helheten* objektene inngår i. Løsrives enkeltminnene fra disse sammenhengene, noe som dessverre ofte er tilfellet, bevares objektet uten forankring til en større sammenheng. Å bevare og formidle disse sammensatte fortellingene er derfor et viktig mål for *Kulturminner på Sør-Helgeland*.

For flertallet av kulturminner som er fra tiden etter 1536, eksisterer det ikke noen form for formelt vern. Svært mange av de viktige kulturminnene på Sør-Helgeland tilhører denne kategorien. Å identifisere og formidle verdien av, og på den måten søke å sikre og bevare denne typen kulturminner som viktige verdier i regionen, er derfor en viktig motivasjon bak denne kulturminneoversikten.

Selv om alle automatisk fredete kulturminner etter kulturminneloven har nasjonal verdi, er bare et lite utvalg tatt med her. Vurderingen av de automatisk fredete kulturminnene (arkeologiske kulturminner/fornminner) i denne oversikten, bygger på utfordringen om å bevare større kulturmiljøer. Utvalget er basert på faglig skjønn og kunnskap om Sør-Helgelands kulturminner.

Kulturminneregistrene

Askeladden og SEFRAK er de viktigste registrene innenfor kulturminneforvaltningen. *Kulturminner på Sør-Helgeland* bygger i hovedsak på eksisterende kunnskap i registrene SEFRAK og Askeladden.

Askeladden er registeret for automatisk fredete kulturminner, vedtaksfredete kulturminner og listeførte kirker (noen øvrige nyere tids kulturminner med formelt vern finnes også i registeret). Askeladden er et nasjonalt register der kulturminner er beskrevet og vist på kart. Registeret administreres av Riksantikvaren. Ansvar for oppdateringen av registeret ble delegert til regionalt forvaltningsnivå (fylkeskommuner og Sametinget) i 2004. Askeladden er tilgjengelig for regional og kommunal forvaltning, forskningsinstanser eller andre planleggere og relevante brukere som f.eks. politiet og SNO – Statens Naturoppsyn. Brukernavn og passord til Askeladden tildeles ved henvendelse til Riksantikvaren eller følgende internettadresse: <http://askeladden.ra.no/sok/>. Deler av Askeladden ble gjort allment tilgjengelig høsten 2009 gjennom nettstedet Kulturminnesøk: <http://www.kulturminnesok.no>. På Sør-Helgeland er det over tusen registrerte lokaliteter i Askeladden.

SEFRAK-registeret er et landsdekkende register over nyere tids kulturminner (1537-1900). SEFRAK-registeret for Nordland inneholder mer enn 22 000 objekter. På Sør-Helgeland er det registrert om lag 2600 objekter. 460 i Bindal, 475 i Sømna, 743 i Brønnøy, 730 på Vega og 211 i Vevelstad. I hovedsak er dette bygninger eldre enn år 1900, som i utgangspunktet var satt som øvre aldersgrense, men en del nyere bygninger ble også registrert. De SEFRAK-registrerte bygningene er digitalt tilgjengelig gjennom Matrikkelen. Alle kommuner skal også ha en kopi av papirutgaven av SEFRAK-registeret. Denne inneholder stedvis også andre objekter enn bygninger (broer, veier, båtstøer osv.). Generelt er det imidlertid lagt liten vekt på registreringer av andre kulturminner enn bygninger i registeret.

SEFRAK-registeret er også digitalt tilgjengelig som en karttjeneste på nettstedet <http://kart.fmno.no/plan>. Her ligger skannede kopier av registreringsskjemaene, noe som innebærer den store fordel at også bildene av bygningene er tilgjengelige. Det kreves brukernavn og passord for å få tilgang til hele de skannede registreringsskjemaene. Disse kan fås ved henvendelse til *Kulturminner i Nordland*. På www.geono.no tilbys også SEFRAK i Nordland som WMS-tjeneste (Web Map Service), til bruk i egne GIS-systemer.

SEFRAK-registeret (og fredete kulturminner) er for øvrig tilgjengelig for nedlasting som datafiler eller WMS-tjenester gjennom Arealis/Norge digitalt på www.statkart.no/arealis/nedlast.

SEFRAK-registeret gir ikke en komplett oversikt over nyere tids kulturminner. Registeret har mange "hull" og mangler. At den øvre aldersgrensen er fastsatt til år 1900, medfører at det ikke finnes noen systematisk oversikt over viktige nyere kulturminner. Aldersgrensen er ikke alltid overholdt, *men i all hovedsak er ikke kulturminner fra det 20. århundre registrert*. Unntaket er Bodø og Narvik, hvor registreringsgrensa er satt til 1940 på grunn av krigshandlingene.

Mens de automatisk fredete kulturminnene allerede er gitt en verneverdi, gjelder ikke det de SEFRAK-registrerte objektene. De utgjør dermed en oversikt over *potensielt verdifulle* kulturminner. Dette, sammen med mangler ved registeret, gjør at det blir viktig å bygge opp og komplettere kunnskapen om nyere tids kulturminner.

Bruken av *Kulturminner på Sør-Helgeland*

Kulturminner på Sør-Helgeland er en faglig registrering som omfatter et utvalg av nasjonalt og regionalt viktige kulturminneområder i regionen. Kulturminnene er valgt ut gjennom en utvelgelsesprosess basert på kulturminnefaglige verdivurderinger og overordnede nasjonale og regionale målsettinger. Utvalget vil være med på å øke bevisstgjøringen omkring kulturminner, og være utgangspunkt for å inkludere bruk og vern av kulturminner i samfunnsdebatt og samfunnsutvikling.

Mer utdyping rundt *Kulturminner på Sør-Helgeland*s praktiske betydning følger i kapittel 3, men følgende er sentrale punkter:

1. At kulturminner er valgt ut som nasjonalt eller regionalt viktige, gir dem ikke en endret juridisk status. Det vil være kulturminneloven og plan- og bygningsloven som regulerer disse uavhengig av oppføringen i dette utvalget.
2. *Kulturminner på Sør-Helgeland* vil være nyttig for fylkeskommunen og kommunene for bedre å kunne avveie hensynet til kulturminnene opp mot andre samfunnshensyn. Ikke minst skaper dokumentet forutsigbarhet. Dette er helt uavhengig av status i de kommunale planprosessene.
3. Nordland fylkeskommune stiller med dette et redskap til disposisjon for kommunene som direkte kan brukes i deres arbeid med alle arealplansaker, kommuneplaner, reguleringsplansaker, byggesaker o.l.
4. *Kulturminner på Sør-Helgeland* vil bidra til å gjøre regionens kulturminner kjent og være med på å formidle regionens historie til befolkningen. Kunnskap om Sør-Helgelands kulturminner kan brukes både innen forskning, undervisning, Den Kulturelle Skolesekken, verdiskaping, samt i museum- og reiselivssammenheng.
5. Kulturminner som er vurdert til å være av nasjonal og regional verdi vil lettere kunne oppnå økonomisk tilskudd fra ulike tilskuddsordninger, som f.eks. Norsk Kulturminnefond, private stiftelser og Nordland fylkeskommune.

Tiltak som berører kulturminnene som er oppført i *Kulturminner på Sør-Helgeland*, ønskes oversendt fylkeskommunen for uttalelse.

2. Sør-Helgelands kulturminner

Sør-Helgeland i fortid, nåtid og framtid

Sør-Helgeland er i dag det administrative området som omfatter kommunene Bindal, Sømna, Brønnøy, Vega og Vevelstad. Regionen har en av Norges største skjærgårder med tallrike øyer, fruktbart jordbruksland, høye fjell og store skoger. Et av de mest karakteristiske landskapselementene er strandflaten. Kommunene er delvis atskilte av fjorder, med unntak av Vega som er en øykommune, og knyttes sammen med veier og flere fergeforbindelser. Den mektige naturen mellom fjell, øyer og skjær har vært hjem for mennesker i over 10 000 år.

Naturen har skapt rammene for mangfoldige kulturelle spor, et resultat av menneskers handlinger og aktiviteter igjennom flere årtusen. Vi fortsetter å virke i samme landskap i dag, og er med dette med på å skape nye kulturelle spor for framtida, samtidig som vi tar med oss kjennskapen til Sør-Helgelands historie i vår egen utvikling.

Den imponerende gravrøysa på Vågsodden, Vevelstad kommune.

Kulturminnene spiller en sentral rolle i framstillingen av fortellinger om et sted eller en region. Det er i møtet mellom oss mennesker og kulturminnene at fortellinger om vår fortid både skapes og forandres. Dette er en prosess hvor både vår forståelse av historien og oppfatning av virkeligheten stadig er i endring og formes på nytt. Kulturminnene utfordrer oss til bestandig å stille spørsmål ved den *forforståelsen* vi møter dem med – dvs. våre egne forestillinger og myter om Sør-Helgeland og om oss selv. Kulturminnene er nødvendige forutsetninger i dannelsen av vår egen selvforståelse, bakgrunn og identitet. Dette skjer gjennom en kontinuerlig dialog om hva både vi selv og våre omgivelser *er* og *var*. (Kulturminneplan for Lofoten s. 19)

På samme måte som i *Kulturminneplan for Lofoten*, skal en oversikt over nasjonalt og regionalt viktige kulturminner på Sør-Helgeland forsøke å fange et rikest mulig spekter av historien gjennom fokus på utvalgte kulturminner. I dette ligger det en stor utfordring, fordi et slikt dokument må baseres på utvalg som skal omfatte hele bredden i et slikt spekter. Fokuset må derfor rettes både mot det *typiske* og det *atypiske*. Dette vil si at man ikke bare fokuserer på kulturtrekk slik de framstår på dagens Sør-Helgeland, men også på de historiske forutsetningene og de kulturelle prosessene som var bakgrunnen for at det som i dag er kulturminner, en gang ble skapt.

Eksempel på en type kulturminne som er veldig vanlig, men som folk flest neppe vil tenke på som et verdifullt kulturminne, er gårdshauger. En gårdshaug er akkumulerte avfallslag etter lang tids bosetting på samme sted. Et eksempel på et slikt kulturminne finnes ved Brønnøy prestegård. Prestegården står på det som trolig har vært det gamle tunet på Brønnøy gård, og gårdshaugen består av et ett meter tykt kulturlag som framstår som en svak forhøyning i terrenget. Gårdshaugen på Brønnøy prestegård forteller oss om liv som har vært levd og historiske prosesser, som er med på å skape forutsetningen for dagens bosetting på stedet. Denne kulturminnetypen er nærmere beskrevet i egen boks i kapittel 4.

Dyrkningen av østers i Seljemarka i Sømna kommune, er atypisk i forhold til Sør-Helgelands næringshistorie. Selv om virksomheten i østerspollen var forholdsvis kortvarig, er den et uttrykk for historiske prosesser i et nasjonalt perspektiv i tilknytning til den første oppstarten av industrialisering og gründervirksomhet i Norge på slutten av 1800-tallet.

Fredete og vernede kulturminner på Sør-Helgeland

Kulturminner som kan dateres før 1537 er automatisk fredete, dette gjelder også for byggverk eldre enn 1650. Yngre kulturminner kan vernes juridisk gjennom særskilte vedtak eller forskrifter etter lov om kulturminner av 1978, gjennom plan- og bygningsloven, eller gjennom Riksantikvarens listeføring av kirker.

1. Automatisk fredete kulturminner

Kjente, automatisk fredete kulturminner framgår av den nasjonale kulturminnedatabasen Askeladden. For hele Nordland fylke er antallet registrerte lokaliteter med automatisk fredete kulturminner over 9100. På lokalitetene er det til sammen over 18 700 enkeltminner.

På Sør-Helgeland er det registrert 1198 lokaliteter med automatisk fredete kulturminner. Her befinner det seg mer enn 2200 kjente enkeltminner. Disse tallene inkluderer også lokaliteter og enkeltminner med foreløpig uavklart status. På Sør-Helgeland er det 82 lokaliteter som mangler kartfestning.

De automatisk fredete kulturminnene på Sør-Helgeland er fordelt på 66 ulike fornminnearter. De to vanligste typene er gravrøys og gravhaug. I tillegg til gravminner er spor etter boplasser relativt vanlige på Sør-Helgeland. Sporene kan være i form av groptufter fra steinalderen, tufter etter langhus og gårdshauger fra jern- og middelalder, samt samiske gammetufter. Regionen har også fornminner som viser menneskenes mangesidige bruk av naturen, ved for eksempel fangstgropanlegg, kullgroper og nausttufter. Karakteristisk for Sør-Helgeland er de mange kleber- og kvernsteinsbruddene. Brønnøy kirke er automatisk fredet som bygning eldre enn 1537.

Det finnes betydelig flere automatisk fredete kulturminner på Sør-Helgeland enn de som framgår av Askeladden. *Kulturminner i Nordland* foretar rutinemessig arkeologisk registrering av utbyggingsområder for å ivareta hensynet til ukjente kulturminner i

samfunnsplanleggingen. *Kulturminner i Nordland* får også jevnlig henvendelser om nye funn fra publikum i ulike sammenhenger.

Fornminner registrert i Askeladden i 2011, viste at flertallet fornminnelokaliteter ligger i Brønnøy (490 lokaliteter). Fornminnetettheten på Sør-Helgeland varierer ellers mellom 106 og 245 lokaliteter pr. kommune. Gjennomsnittlig fornminnebestand i Nordland fylke var 202 lokaliteter pr. kommune i 2010. Nyregistreringer og nyinnlegginger i Askeladden gjør at dette tallet stadig stiger. På Sør-Helgeland har både Vega og Brønnøy flere registrerte fornminner enn gjennomsnittet i resten av Nordland.

Askeladden bygger i utgangspunktet på kulturminner som ble systematisk registrert og kartfestet for økonomisk kartverk. Registreringene på Sør-Helgeland ble utført i perioden 1979-1993. I forbindelse med prosjektet Arealis Sømna ble fornminneregistreringene i Sømna kommune gjennomgått i 2006-2007. Dette prosjektet, samt øvrige erfaringer fra den løpende forvaltningen, viser et stort behov for oppdatering av eksisterende registre. I tillegg til feil kartfesting, er manglene vesentlige også når det gjelder tolkning av fornminneart, funksjon, vernestatus, beskrivelse og mål, eller tilstand. Kontroll av eksisterende registre ved befarung i felt har derfor vært viktig i forbindelse med utvelgelsen av kulturminner til denne oversikten.

2. Kulturminner fredet ved vedtak og forskrift

Når det gjelder bygninger og anlegg som er fredet ved vedtak i henhold til kulturminneloven, er det kun gjennomført tre fredninger på Sør-Helgeland. De tre fredete anleggene omfatter til sammen 33 bygninger: én bygning på Brønnøy prestegård, tre bygninger tilknyttet Bremstein fyrstasjon på Vega og 29 bygninger og konstruksjoner tilknyttet Skjærvær fiskevær på Vega.

I Nordland er det på nåværende tidspunkt 63 anlegg som er fredet ved vedtak. Til sammen utgjør dette 216 enkeltobjekter eller bygninger. Det er for tida åtte anlegg med 18 enkeltobjekter under fredning i Nordland fylke. Ingen av disse ligger på Sør-Helgeland.

Flere bygg og anlegg i Nordland er omfattet av landsverneplaner. I 2000 fikk kulturminneloven et tillegg med § 22a, som muliggjorde forskriftsfredning av statens eiendommer. Grunnlaget for en eventuell forskriftsfredning utredes gjennom utarbeidelse av landsverneplaner for de ulike statlige sektorene. Det opereres med to vernekategorier i planene: Fredning etter kulturminneloven (verneklasse 1) eller det anbefales vern etter plan- og bygningsloven, eventuelt vern som er forankret lokalt i virksomheten/sektoren i samarbeid med Riksantikvaren (verneklasse 2). På Sør-Helgeland er fem kulturminner/kulturmiljøer så langt omfattet av landsverneplaner. Nærmere utdyping rundt planene følger i kapittel 5.

3. Listeførte kirker

De kirkelige fellestrådene i hver kommune har ansvar for kirker og kirkegårder, presisert gjennom kirkeloven, gravferdsloven og rundskriv T-3/2000 (*Forvaltning av kirke, kirkegård og kirkas omgivelser som kulturminne og kulturmiljø*): Ved ombygging, utvidelse, reparasjon og vedlikehold av kirker som er bygget før 1851, eller kirker som er oppført på Riksantikvarens liste over særlig verneverdige kirker bygget etter 1850, skal saken forelegges

Riksantikvaren til uttalelse før biskopen fatter vedtak. Nordland fylkeskommune har, som eneste fylkeskommune, avtale med Riksantikvaren om å gjøre denne faglige vurderingen for biskopen.

På Sør-Helgeland er seks kirker listeført av Riksantikvaren. Velfjord kirke, Vassås kirke, Tosen kirke og Vevelstad kirke er alle fra perioden mellom 1650 og 1850. Vega kirke og Sømna kirke er fra tida etter 1850.

I hele Nordland er 53 kirker listeført av Riksantikvaren.

4. Kulturminner vernet gjennom plan- og bygningsloven

Et lite antall kulturminner og kulturmiljøer på Sør-Helgeland er regulert til spesialområde med formål bevaring etter § 25.6 i tidligere plan- og bygningslov. Disse er:

- o Rødbergan klebersteinsbrudd i Sømna kommune.
- o Sørbyen i Brønnøysund, Brønnøy kommune.
- o Tilrem markeds plass i Brønnøy kommune.
- o En gårdshaug og det gamle Tørrfisklageret på Kirkøy i Vega kommune.
- o Flere bygningsmiljøer i området Nes-Kirkøy-Holandsjøen i Vega kommune.

- o I Sømna kommune har den gamle bebyggelsen rundt kirka i Vik sentrum og bryggemiljøet i Viksjøen i kommunedelfplan for Vik fått formålet spesialområde, med bestemmelser om krav til bygningsmessig tilpassing til stedenes tidstypiske karakter.

Ingen kulturmiljøer er regulert til spesialområde bevaring i Bindal og Vevelstad.

Ett av målene med *Kulturminner på Sør-Helgeland* er at flere kulturminner etter hvert skal gis et vern gjennom plan- og bygningsloven med tilpassede vernebestemmelser og ved bruk av hensynssoner.

For kulturminner og –miljøer som er fredet etter kulturminneloven, er *hensynssone d)* den anbefalte reguleringsformen.

5. Verneverdige kulturminner som ikke er underlagt formelt vern

En rekke verneverdige kulturminner er verken fredet eller vernet. Formelt vern behøver heller ikke nødvendigvis å være en forutsetning for bevaring av kulturminner. I forbindelse med plan- og byggesaker må imidlertid kulturminneverdiene identifiseres og erkjennes for at de skal kunne ivaretas. Dette må bygge på kunnskap om og bruk av kulturminneregistrene SEFRAC og Askeladden, eventuelle verneplaner, lokal kunnskap og vurderinger av kulturhistorisk og arkitektonisk verdi. Etter kulturminnelovens § 25 er det meldeplikt for saker som gjelder byggverk oppført før 1850. Det vil si at kommunen plikter å melde søknad om riving eller vesentlig endring av ikke-fredete byggverk eller anlegg som er oppført før 1850 til de regionale kulturminnemyndighetene (fylkeskommunen og/eller Sametinget) for kulturminnefaglig vurdering.

Det kan ofte være vanskelig å tidfeste en bygnings byggeår. I tillegg er det mange bygninger yngre enn 1850 som også har en høy verneverdi. Noen kommuner velger å oversende byggesaker som berører SEFRAK-objekter til regional kulturminnemyndighet for uttalelse, uten at dette er noe krav. Plan- og bygningsloven stiller imidlertid krav om samarbeidsplikt, slik at dersom det er grunn til å anta at saken dreier seg om et viktig kulturminne, skal den oversendes regional kulturminnemyndighet til uttalelse før vedtak fattes. Nordland fylkeskommune oppfordrer kommunene til å benytte denne muligheten til å få en kulturminnefaglig vurdering av byggesaker som berører SEFRAK-objekter eller andre potensielt verdifulle bygninger og anlegg.

3. Mål og Metode

Overordnede mål for forvaltningen av nasjonalt og regionalt viktige kulturminner i Nordland

At våre kulturminner representerer verdier som skal tas vare på og brukes, er en nasjonal målsetting nedfelt i St.meld. nr. 16 (2004-05) *Leve med kulturminner – verdier som skal tas vare på og brukes*. I spørsmålet om hvorfor kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på, står det:

Kulturarven forteller om utvikling i samfunnet fram til i dag, og den er med på å prege beslutninger for framtida. Både historiske bygninger, bymiljøer, arkeologiske spor og landskap er kulturminner. Alle kulturminner og kulturmiljøer inngår som elementer i samfunnets kollektive hukommelse. Kulturarven kan bidra med kunnskap, fortellinger og opplevelser som kan ha betydning for grupper og det enkelte menneskes tilhørighet, selvforståelse, selvutvikling og trivsel. (s. 5)

Stortingsmeldingen presenterer en handlingsplan for den nasjonale kulturminnepolitikken mot 2020. Målet med handlingsplanen er

[...] å stoppe forfallet og tapet av verdifulle kulturminner. Politikken skal bidra til at kulturminner og kulturmiljøer kan gi også kommende generasjoner kunnskap og opplevelser. Regjeringen vil at kulturminnene skal bevares som verdifulle ressurser og være med på å skape verdier i levende lokalsamfunn. (s. 15f)

I *Fylkesplan for Nordland 2008-2011* presiserer de arealpolitiske retningslinjene at fylkets kulturarv skal tas vare på og brukes aktivt:

Kulturminner og kulturmiljøer skal gjennom arealplanleggingen sikres som ressurs og grunnlag for kunnskapsutvikling, næringsutvikling, opplevelse av historisk kontinuitet, stedsidentitet og aktiv bruk. (s. 38)

Samtidig understreker fylkesplanen at der hvor det er utarbeidet regionale kulturminneplaner skal disse, sammen med kulturminneloven, legges til grunn for plan- og enkeltsaksbehandling. Som retningslinje i den sammenheng sier fylkesplanen at ”Kulturlandskap og kulturminner av stor lokal, regional eller nasjonal verdi skal sikres gjennom kommuneplanen.” (s. 38)

I *Regional kulturstrategi for Nordland*, det overordnede styringsdokumentet som skal følge opp fylkesplanen, står det:

Kulturminner og kulturmiljø representerer vår kollektive hukommelse. Kulturarven kan bidra med kunnskap, fortellinger og opplevelser som kan ha betydning for tilhørighet, selvforståelse, selvutvikling og trivsel for enkeltmennesker, grupper og næringsliv. Men kulturminner er ikke fornybare ressurser. Kulturminner må i større grad enn tidligere implementeres i en helhetlig tenkning i samfunnsutviklingen. Dette kan, som før, skje gjennom fylkesplaner og kommunale planer. Spesielt bør det fokuseres på kulturarven i sammenheng med verdiskaping og næringsutvikling.

Gjennom bruk vil man også oppnå det beste vern av kulturminnene. Gjennom formidling økes forståelsen for ivaretagelsen av våre kulturminner som grunnlaget for vår identitet.

Kulturminner på Sør-Helgelands hovedmål er i overensstemmelse med *Kulturminneplan for Nordland 2002-2006*: Skape oppslutning om verdiene kulturminner og kulturmiljøer har i dannelsen av fortellinger. (s. 21)

Overordnede nasjonale og regionale målsettinger er grunnlaget for å identifisere kulturminner og kulturmiljøer av regional verdi. *Kulturminner på Sør-Helgeland* omfatter 129 utvalgte kulturminner og kulturmiljøer. Med bakgrunn i dokumentets hovedmål er identifiseringen av kulturminnene et bidrag til den videre prosessen for å realisere godt vern og bruk av dem.

Mer om *Kulturminner på Sør-Helgelands* praktiske betydning

Med bakgrunn i overordnede mål og de utvalgte områdene med viktige kulturminner og kulturmiljøer, ligger følgende delmålsettinger til grunn for bruk av *Kulturminner på Sør-Helgeland*:

- **Skape økt forutsigbarhet i den kontinuerlige plan- og byggesaksbehandlingen**

Fylkeskommunen ønsker at prioriterte områder tas vare på i den kontinuerlige plan- og byggesaksbehandlingen, i samarbeid mellom kommune og fylkeskommune. Oppslutning om kulturminneområder det er viktig å forvalte på en god måte, er en forutsetning.

- **Stimulere til at kommunen aktivt bruker plan- og bygningsloven som middel i vern av kulturminner og kulturmiljøer**

I den sammenheng er det vesentlig å ha oversikt over prioriterte kulturminner og viktige kulturminneområder. Det vil *Kulturminner på Sør-Helgeland* bidra til.

- **Bidra til fokus på kulturminner og kulturmiljøer som tema i kommuneplanarbeid**

Dokumentet vil være et viktig innspill til kommuneplanarbeidet på Sør-Helgeland. Oversikt over kulturminner gir økt mulighet til å forvalte dem på en god måte.

- **Motivere for aktiv bruk av kulturminneregistret Askeladden i kommunens saksbehandling**

Det må understrekes at de fleste automatisk fredete kulturminner ikke er presentert i dokumentet. At noen kulturminner er utvalgt, betyr ikke at andre kulturminner ikke er viktige. Registret Askeladden er fortsatt et svært viktig hjelpemiddel i kulturminneforvaltningen, i tillegg til *Kulturminner på Sør-Helgeland*. Det understrekes samtidig at vår kunnskap om kulturminnebestanden langt fra er komplett, og at det fremdeles finnes mange ukjente, men likevel automatisk fredete kulturminner.

- **Motivere for aktiv bruk av kulturminneregisteret SEFRAK i kommunens saksbehandling**

Det finnes flere verdifulle nyere tids kulturminner som ikke er presentert i dokumentet. I forbindelse med plan- og byggesaker må kulturminneverdiene identifiseres og erkjennes for at de skal kunne ivaretas. SEFRAK-registeret er fortsatt et svært viktig verktøy i kulturminneforvaltningen som et utgangspunkt for en slik vurdering. Vår kunnskap om kulturminnebestanden er som nevnt langt fra komplett, og heller ikke SEFRAK-registeret utgjør en uttømmende oversikt over potensielt verdifulle nyere tids kulturminner.

- **Være grunnlag for utvidelse av antallet fredningsvedtak på Sør-Helgeland**

Sør-Helgeland er underrepresentert på listen over fredete bygninger og bygningsmiljøer i Nordland. Det finnes kun tre vedtaksfredete anlegg på Sør-Helgeland. For å øke den geografiske representativiteten til fredete anlegg i Nordland og i bedre grad å dekke også denne regionens historie, kan det være grunn til å vurdere flere fredninger på Sør-Helgeland. Denne registreringen kan være utgangspunkt for en slik vurdering og vil bli sett i sammenheng med Riksantikvarens arbeid med en ny fredningsstrategi. Arbeidet med denne har nylig startet opp, og fylkeskommunene bidrar her.

- **Være utgangspunkt for å inkludere bruk og vern av kulturminner i samfunnsdebatt og samfunnsutvikling**

Kulturminner på Sør-Helgeland beskriver konkrete områder med kulturminner og kulturmiljøer av særskilt nasjonal og regional verdi, og redegjør for gjeldende lovverk og ansvarsforhold. Dette kan bidra til å øke bevisstheten om at alle har et ansvar når det gjelder bruk og vern av Sør-Helgelands kulturarv.

- **Stimulere til bruk av kulturarven i verdiskaping og næringsutvikling**

Å ta vare på kulturminner er en investering for framtida. Kulturminnene er ressurser som kan være med på å skape nye verdier i et samfunn. Særlig innen reiselivsnæringen og i stedsutviklingen er det store muligheter til å bruke kulturarven til verdiskaping.

- **Være et utgangspunkt for søknader om økonomisk støtte til bevaring av kulturminner og kulturmiljøer**

Kulturminner i Nordland gir årlig økonomisk støtte til bygningsverntiltak i fylket. Tildelingene fordeles mellom fredete og ikke-fredete anlegg. I 2002 ble Norsk Kulturminnefond opprettet, og flere kulturminneprosjekter på Sør-Helgeland har fått støtte. SMIL-midlene (Spesielle miljøtiltak i landbruket) er et vesentlig tiltak for bevaring av kulturminner i jordbrukets kulturlandskap.

- **Være grunnlag for tematisk arbeid med kulturminner og kulturmiljøer på Sør-Helgeland**

Kulturminner på Sør-Helgeland har ikke et tematisk fokus, men inneholder en rekke ulike typer kulturminner og kulturmiljøer på Sør-Helgeland. De ulike kulturminnene og kulturmiljøene kan knyttes til enkelttema. Det er helt klart at det i dag er varierende grad av fokus på de forskjellige typene kulturminner og kulturmiljøer.

- **Stimulere til økt fokus på kulturminner fra nær fortid**

Det finnes trolig flere enkeltbygninger og bygningsmiljøer fra nær fortid med høy kulturhistorisk og arkitektonisk verdi. Noen få eksempler har fått plass i dette dokumentet, men det finnes også andre som ikke er knyttet opp mot registreringer og eksisterende kunnskap. Det vil for framtida være en viktig oppgave å belyse disse kulturminnene og samle kunnskap om dem.

- **Gi kulturminner og kulturmiljøer rom og oppmerksomhet i våre fortellinger om Sør-Helgeland i framtida**

Formidlingsprosjektet *Fotefar mot nord* har tilrettelagt fire regionalt viktige kulturminner og kulturmiljøer på Sør-Helgeland (ingen fysisk tilrettelegging i forbindelse med Fotefar-prosjektet i Bindal). Disse prosjektene må få det nødvendige fokus også for framtida, ettersom de allerede er prioritert og tilskrevet verdi. De ulike prosjektenes tilstand varierer (jf. *Tilstandsrapport Fotefar mot nord i Nordland* fra 2009), og det er viktig at tilretteleggingen holdes ved like. *Fotefar mot nord*-prosjektene på Sør-Helgeland har en naturlig plass i dette utvalget.

Kulturminner på Sør-Helgeland inneholder også øvrige kulturminner og kulturmiljøer som kan tas i bruk i formidling og tilrettelegging i forhold til flere målgrupper. Det ligger en stor utfordring i å ta i bruk disse kulturminnene og kulturmiljøene, det vil si å gi dem rom og oppmerksomhet.

Bruk og vern

Gjennom *Kulturminner på Sør-Helgeland* ønsker Nordland fylkeskommune å identifisere kulturminner av verdi for Sør-Helgeland og Nordland. I praksis er det imidlertid kommunene som i stor grad vil stå for forvaltningen av bygningsmassen, nyere tids kulturminner og større og mer sammensatte kulturmiljøer. Dokumentet er derfor en overordnet verneplan og *ingen skjøtelsesplan eller handlingsplan for bruk av kulturminnene*. *Kulturminner på Sør-Helgeland* skal være et grunnlag i videre dialog om bruk og vern av kulturminnene og skal være tilgjengelig for alle typer aktører. Én målsetting er at dokumentet skal bidra til en situasjon der bruk og vern av prioriterte kulturminner og kulturmiljøer kan gå hånd i hånd i framtida.

De store omstruktureringene som nå foregår innen primærnæringene truer Sør-Helgelands kulturminner. Utbygging av fritidseiendommer og nyetablering av turistrelatert virksomhet som berører bevaringsverdige kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap, skaper forvaltningsmessige utfordringer når det gjelder bruk og vern.

Hvorvidt utstrakt bruk og vern er forenelig varierer fra tilfelle til tilfelle. Bruk av kulturminner er ofte det beste vern, i den grad det bidrar til å vekke kunnskap, interesse og forståelse for kulturminnenes verdi. I noen tilfeller er imidlertid bruk en trussel, fordi mange kulturminner er sårbare og ikke tåler den slitasjen som følger med. Det har størst aktualitet for de arkeologiske kulturminnene.

Slike vurderinger er også lagt til grunn for utvalget av objekter som er gjort i denne oversikten. For nyere tids kulturminner skal prioriteringene i utvalget bidra til bedre vern gjennom identifisering og fokusering på kulturminner som ikke har noe formelt vern i utgangspunktet.

Gammelt naustmiljø ved Lundsjøen, Brønnøy kommune, som fremdeles er i bruk.

For automatisk fredete kulturminner forutsettes det at den nasjonale verdien, i form av eksisterende vern, allerede beskytter objektet. Vernet fordrer bevissthet om dette hos både kommuner, tiltakshavere og publikum. Utvalget fokuserer på miljøer og helheter knyttet til kulturminnene. Dette er helheter som må ivaretas. *Automatisk fredete kulturminner som ikke omfattes av dette dokumentet opprettholder det vern de er gitt i kraft av bestemmelsene i kulturminneloven.*

Kulturminner på Sør-Helgeland er et viktig grunnlag både for bruk og vern av kulturminner, samtidig som den er en rettesnor for saksbehandling og tiltak som berører bruk og vern av kulturminner. Det gjelder både på regionalt og kommunalt nivå.

Det er viktig at kommunene implementerer dokumentet i plan- og byggesaksarbeidet. At kulturminner og –miljøer er valgt ut som regionalt viktige, gir dem ikke et (økt) juridisk vern. Dette dokumentet gir kommunene på Sør-Helgeland et redskap for å kunne håndtere viktige kulturminner i den kontinuerlige plan- og byggesaksbehandlingen, og den gir bedre grunnlag for å kunne **vurdere og avveie hensynet til kulturminner opp mot andre samfunnshensyn.**

Regional forvaltningsmyndighet (fylkeskommunen og Sametinget) har forvaltningsansvar for regionalt og nasjonalt viktige kulturminner, uavhengig av formell vernestatus. Dette betyr at regional kulturminnemyndighet kan fremme innsigelse etter plan- og bygningsloven dersom arealplaner ikke tar tilstrekkelig hensyn til disse kulturminnene.

Metode og utvalgskriterier

Utvalget av områder med nasjonalt og regionalt viktige kulturminner og kulturmiljøer er basert på kunnskap fra kulturminneregistrene Askeladden og SEFRAK, samt innspill fra de

fem kommunene, de enkelte lokalmuseene (avdelinger av Helgeland Museum), samt enkeltpersoner på Sør-Helgeland.

På vedlagte kart er utvalgte kulturminneområder avgrenset med mørk rød kantlinje. At et kulturminne eller kulturmiljø har spesiell regional verdi, betyr at det har verdi ut over det lokale og dermed har verdi for hele Sør-Helgeland. Verdivurderingen er basert på kulturminnefaglige kriterier som representativitet, sjeldenhet, autentisitet, miljøsammenheng, opplevelsesverdi, symbolverdi, historisk verdi, pedagogisk verdi, arkitektonisk/kunstnerisk kvalitet m.m. Ofte vil det være slik at jo flere kriterier et kulturminne eller et kulturmiljø oppfyller, jo mer tilsier det at det vurderes som regionalt eller nasjonalt viktig.

I områdeavgrensningene som er gjort i dokumentet er det er lagt vekt på helhetlige sammenhenger. Avgrensningenes omfang vil derfor variere. I enkelte tilfeller vil også en del av kulturlandskapet rundt være en naturlig del av kulturmiljøet og er derfor inkludert i avgrensningene. Dokumentets områdeavgrensninger er kun gjort ut i fra de enkelte kulturminnene og kulturmiljøene, og er ikke vurderinger gjort med tanke på mulige framtidige tiltak. Avgrensningene betyr også at det bør gjøres ei ekstra nøye vurdering i forbindelse med mulige framtidige tiltak, også i områder nært de avgrensede miljøene. Områdeavgrensningene som er gjort i dokumentet kan benyttes av kommunene som utgangspunkt for å opprette og vedta hensynssoner i egne kommune- og reguleringsplaner.

Innenfor kulturminneforvaltningen har det de senere år vært vesentlig å forlate et tradisjonelt fokus på kulturminner som enkeltobjekter, og i stedet rette søkelyset mot større helheter og miljøer. Dette grepet er gjort for å sikre tidslinjen i utvalget; den historiske utviklingen og betydningen av kulturminner som uttrykk for prosesser og handlinger over tid. Sammensatte kulturmiljøer har gjerne også større opplevelsesverdi. Et overordnet fokus har vært å se kulturmiljøene i forhold til Sør-Helgeland som helhet.

Kulturminner på Sør-Helgeland omfatter kun dagens kjente kulturminner og kulturmiljøer. Alle kulturminner er ikke registrert, det vil alltid være potensial for at nye, hittil ukjente kulturminner vil komme til. Disse føres fortløpende og jevnlig inn i den nasjonale kulturminnedatabasen Askeladden. Aktsomhetsbestemmelsene i kulturminneloven gjelder fortsatt.

Hovedveien i Åbygda i Bindal går like forbi det store gravfeltet på Fuglstad.

Evaluering og rullering av *Kulturminner på Sør-Helgeland*

Kulturminner på Sør-Helgeland er den andre av de regionale kulturminneplanene som skal utarbeides for Nordland. Tidligere er det presentert en tilsvarende plan for de seks kommunene i Lofoten.

De regionale kulturminneplanene skal i henhold til *Kulturminneplan for Nordland* rulleres etter fire år. Erfaringene som er gjort i forbindelse med Kulturminneplan for Lofoten viser at det er en alt for kort rulleringsperiode; både ut fra økonomiske aspekter og ut fra konkrete behov. En rulleringsperiode på ti år vil sannsynligvis være mer riktig. *Kulturminner på Sør-Helgeland* fokuserer i innværende periode på bredde og berører ulike tema. Behovet for mer fokuserte tema i framtida må avklares i løpet av de kommende år. Nye forslag og innspill til øvrige regionalt viktige kulturminner og kulturmiljøer vil naturlig følge av dette dokumentet. Forslagene må vurderes og eventuelt følges opp av kommunene og fylkeskommunen.

4. Sør-Helgelands kulturhistorie

Et historisk blikk på Sør-Helgeland

De første tusen år

Da siste istid gikk mot slutten og isen trakk seg tilbake fra Helgelandskysten, ble det etter hvert levekår for mennesker, planter og landdyr. Ennå mens den tykke iskappa dekket innlandet med begrensede – om noen – forhold for landdyr og planter, myldret havet av fisk og sjøpattedyr som sel og hval. Spekk fra disse dyrene, både som mat og til brensel, var trolig en forutsetning for overlevelse under de kalde klimatiske forholdene. De første menneskene i dette landskapet fulgte disse byttedyrene og var spesialister på fiske og fangst.

At båten – kajakk og kanolignende farkoster – var en nødvendighet for både ferdsel og fangst, kan leses ut av hvor de første menneskene valgte å bosette seg. Funn av gjenstander og boplasser viser at gode havneforhold var den viktigste faktoren for hvor man slo seg ned. Særlig belyses dette gjennom et større registreringsprosjekt som foregikk på Vega på 1980-tallet (Bjerck 1989). Et resultat av Vega-prosjektet var erkjennelsen av hustuffer i gamle rullesteinsstrender, en kulturminnetype som senere er funnet i rikt antall også i Sømna og Brønnøy. Daldrag med rullesteinsstrender med hustuffer i ulike høyder over dagens havnivå illustrerer på en god måte hvor strandbundet menneskene i eldre steinalder var. Landhevingen, som er en stadig pågående prosess, var mest markant rett etter at isen forsvant og for de første menneskene langs våre kyster må landskapsendringene og havneforholdene, ha vært et observerbart fenomen. Det fins også i rikt monn spor etter boplasser som ikke avtegner seg på dagens markoverflate, også disse synes å være strandbundet. Boplassene fremstår som gjenstander og avfall etter redskapsproduksjon i sandfluktområder, som for eksempel langs Vevelstadsundet og Moen-området på Vega.

Gjennom eldre steinalder trekker innlandsisen seg raskt tilbake og klimaet endrer seg slik at også innlandet, etter hvert som skogen brer seg, blir leveområde for vilt som for eksempel elg og bever. Mot slutten av eldre steinalder er også vassdragene i innlandet tatt i bruk, trolig sesongmessig i forbindelse med fangst og fiske.

Steinaldertufter

Flere steder på Sør-Helgeland finner vi spor i landskapet etter steinalderens bosetting i form av hustufter. Tuftene ligger plassert langs kysten et stykke opp fra dagens havnivå, gjerne i gamle rullesteinsstreder. Hustuftene framstår i dag som ovale eller runde groper, og varierer i størrelse, fra ca 2 til 6 meter i diameter. Ofte finnes det mange hustufter liggende ved siden av hverandre, noe som tyder på at flere familier har hatt tilhold på samme sted. Trolig plasserte steinalderens mennesker husene sine nært sjøkanten. Strandlinjedatering plasserer de eldste av disse bosettingssporene til å være mellom 8000-9000 år gamle. Enkelte steder kan man finne tufter liggende på flere høydenivå i terrenget. Tuftene forteller dermed ikke bare om gamle bosettinger, men illustrerer også hvordan landhevingen har foregått i årtusenene etter at isen fra siste istid forsvant.

Tufter fra steinalderen i ei rullesteinstrand ved Torghatten, Brønnøy kommune.

Fangstfolk og bønder

De grove trekkene i levevis fortsetter gjennom store deler av yngre steinalder, med fangst og fiske som levevei. Gjenstandsfunn, eksempelvis kniver og spydspisser av skifer, og boplasser viser en økende bruk av fjordområder og innland. Hvorvidt det var egne grupper som brukte innlandet eller om det var de samme menneskene som sesongvis utnyttet kyst og innland, er tolkningsgrunnlaget ennå for usikkert til å si noe om. Laksefiske i elvene og villreinfangst er eksempler på sesongbetonte aktiviteter i innland og fjellområder. Mot slutten av steinalderen kan det se ut som om uttak av råstoff – i første rekke kvartsitt – og produksjon av gjenstander kan ha stort omfang i innlandet.

Helleristninger antas å være uttrykk for menneskers trosforestillinger og å ha vært brukt som steder for utøvelse av ritualer. På Helgeland er de eldste kjente helleristningene trolig fra overgangen mellom eldre og yngre steinalder. Ett av disse feltene ligger i Vistnesdalen i Vevelstad.

Mot slutten av yngre steinalder dukker det opp spredte gjenstander som vitner om kontakt langt utenfor Helgelands grenser. Med disse gjenstandene, som hovedsakelig tolkes å tilhøre en jordbrukende befolkning, har trolig den første kunnskapen om februk og jordbruk også spredt seg hos veidefolket på Helgelandskysten.

Det må antas at den eksisterende ressurstilgangen var variert og stabil. De tidligste sporene av jordbruk er såpass vage at næringen neppe har hatt stor betydning i økonomien. Samhandling over tid mellom veidefolk og jordbrukende grupper kan ha ført til ideologiske endringer som etter hvert har gitt rom til en ny levemåte. Dersom man tenker seg at befolkningen i utgangspunktet var blitt mer bofaste (med sesongmessige ekspedisjoner bare av enkelte i familiegruppen), ville dette gjort introduksjonen av åkerbruk og fehold enklere. Selv om kombinasjonen fangst/fiske og landbruk har eksistert helt opp i våre dager må det nye ervervet ha medført gjennomgripende ideologiske endringer, som forestillingsverden og måten man forholdt seg til landskapet på.

I dag er de synlige sporene etter endringen i økonomisk tilpasning de ruvende gravrøysene som anlegges langs Helgelandskysten i bronsealderen. Noen få av disse er undersøkt, som på Skåren i Sømna, og gjenstandene som fulgte den døde, peker entydig mot den skandinaviske bronsealderkulturen. Langt de færreste av de antatte bronsealderløysene er undersøkt, men på grunnlag av størrelse og plassering i landskapet stammer mange av dem trolig stammer fra perioden. Utover funksjonen som gravminner er det sannsynlig at røysene markerer territorier; signaler til omverdenen om eierskap til land. Samtidig antyder den store ressursbruken ved byggingen av de monumentale gravene et hierarkisk samfunn. Bergkunst som tilhører den klassiske sør-skandinaviske helleristningstradisjonen, og er samtidig med anleggelsen av de store røysene, er representert noe lengre nord på Helgeland.

På Sør-Helgeland er det kjent to forekomster av hulemalerier, Troillhola og Skåren-Monsen som tradisjonelt dateres til bronsealderen. Denne kulturminnetypen er kun kjent i området fra Leka til Lofoten. Hulene egner seg dårlig som bosted og var sannsynligvis benyttet i rituelle sammenhenger.

Jernalderen

Fra bronsealderens relativt synlige markører, som bergkunst og store gravminner, innledes jernalderen, den yngste forhistoriske perioden, med en tilsynelatende funntomhet. Endring i gravskikkene kan være årsaken til dette preget, og tidligere ble førromersk jernalder tolket som en nedgangsperiode. Nye registreringsmetoder som er tatt i bruk i løpet av de siste tiårene frembringer imidlertid spor etterhus og ildsteder under dyrka mark, som kan tyde på at den tidligste delen av jernalderen tvert imot er en ekspansjonsperiode i hele landsdelen. Denne antydningen synes å forsterke seg gjennom de første hundreårene etter Kr. f. hvor bosettingssporene på Helgelandskysten blir flere og mer sammensatte. Gravminnene i form av røyser av stein eller jordbygde hauger ligger ofte konsentrert i felt omkring i jordbrukslandskapet, ofte i tilknytning til ferdselsveier både ved sjøen og på land, slik som gravfeltet i Kjerkestimarka på grensen mellom gårdene Sømnes og Mardal i Sømna. De aller fleste funnene fra denne tida skriver seg fra ødelagte eller utgravde gravminner. Utstyret i gravene viser et kulturelt fellesskap med hele det germanske området, slik dette kommer til uttrykk gjennom gravutstyr, smykkedekor og våpen. Særlig er det trekk ved materialet som viser et sterkt fellesskap langs den vestnorske kysten. Trolig foregikk det en omfattende

handel både landsdelene i mellom og med Romerriket. Eksportvarene fra våre områder har trolig vært pelsverk, huder og andre fangstprodukter som hvalrosstann og gevir.

Bergkunst

Bergkunst er bilder eller tegn som er hogd, slipt eller malt på berg i førhistorisk tid. Dette er svært sårbare kulturminner og et nasjonalt satsingsområde innen kulturminnevernet. Kulturminner i Nordland har utarbeidet *Bergkunstplan for Nordland 2009*, som ble vedtatt av Nordland fylkesting i 2009. Et overordnet mål i bergkunstforvaltningen i Nordland er å sikre kulturminnenes kildeverdi for nålevende og kommende generasjoner. Dette skal gjøres ved helhetlig og skånsom skjøtsel, samt veloverveide fysiske inngrep. I tillegg skal bergkunsten formidles på en måte som først og fremst tar hensyn til kulturminnene, samtidig som flest mulig får mulighet til å oppleve bergbildene. Skjøtsel av bergkunst er Nordland fylkeskommunes ansvar, i samforståelse med landsdelsmuseene Tromsø Museum - Universitetsmuseet og NTNU Vitenskapsmuseet, og Sametinget.

Ved Helleristningene i Vistnesdalen, Vevelstad kommune, er tilretteleggingen nylig oppgradert.

Hulemalerier er en sjelden og spesielt sårbar type kulturminne som er unike for Nordland og Nord-Trøndelag. To av de ni hulene med kjente hulemalerier i fylket befinner seg på Sør-Helgeland. Hulemaleriene er sterkt utsatt for nedbrytning forårsaket av naturlige forvittringsprosesser og besøk av mennesker. Troillhola i Vevelstad og Skåren-Monsen i Brønnøy er såpass sårbare og rasutsatte, at både ferdselsrestriksjoner og avstengning vil bli fortløpende vurdert av Kulturminner i Nordland på grunnlag av tilstand og behov for hulene. (Målet er ikke et totalforbud dersom dette kan unngås, men en kontrollert, hensynsfull og kunnskapsbasert ferdsel.) Dette er også understreket i *Forvaltningsplan for hulemaleriene i Nordland* fra 2010. *Bergkunstplan for Nordland 2009* sier følgende:

”Hule- og hulemalerier er en sjelden og spesielt sårbar type kulturminne og hulemaleriene er dessuten unike for landsdelen. Flertallet av disse hulene finnes i Nordland, noe som pålegger Nordland fylkeskommune et spesielt ansvar. På grunn av både bildenes og hulerommenes sårbarhet må disse derfor beskyttes spesielt, og besøk på disse lokalitetene derfor reguleres og kontrolleres.” (s. 35)

I tillegg til hulemalerier, er det på Sør-Helgeland også hogde helleristninger i Vistnesdalen i Vevelstad. Helleristningene er tilrettelagt for publikum gjennom prosjektet Fotefar mot nord.

Bergkunstlokalitetene og deres miljøer er både nasjonalt og regionalt viktige kulturminner.

Spredt langs Nordlandskysten oppstår i eldre jernalder (200 – 550 e. Kr.) klynger med varierende antall bygninger, såkalte *ringforma tunanlegg*. Felles for dem er at de ligger sentralt i forhold til ferdselsveger, nær gårder med funn som tyder på makt og velstand, men likevel perifert i forhold til gårdenes sentrale boområde og dyrkingsjord. Den rådende tolkningen er at tunanleggene er samlingssteder for ”stormenn” eller lokale høvdinger fra et større område og kan være de første tegn på framveksten av et politisk system slik det foreslås i *Hålogaland før rikssamlingen* (Storli 2006). I tilknytning til slike samlinger kan stedene også ha vært brukt til utøvelse av religiøse ritualer og kanskje handel. Et slikt tunanlegg fins på Mo i Brønnøy.

Overgangen fra eldre til yngre jernalder (omkring 550 e.Kr.) er et markant skille på flere områder. Det er blant annet store endringer språkmessig, fra urnordisk til norrønt. Gravmaterialet viser store endringer i utforming og dekor av smykker, våpensett og gravutstyret utvides også til å omfatte ulike typer redskaper. På landsbasis er det indikasjoner på en nedgang i folketallet gjennom at det er kjent en rekke ødegårdsanlegg fra denne tida, disse gårdene ligger så perifert i forhold til god jordbruksjord at de aldri er blitt tatt i bruk igjen. Ytre mekanismer som kan ha medvirket til disse markante endringene er Romerrikets sammenbrudd (som var markert for varer fra våre områder) med påfølgende folkevandringer på kontinentet og pestutbrudd.

De fleste av de ringforma tunanleggene som ble etablert i eldre jernalder er ikke lenger i bruk, mens noen få nye ser ut til å bli etablert. Anleggene blir færre og større og det kan tyde på ei sentralisering av makt, og høvdingdømmene som anes gjennom sagalitteraturen, blir etablert. Tunanleggene går sannsynligvis ut av bruk i tidlig vikingtid, og den politiske sentraliseringa kulminerer med slaget på Stiklestad i 1030 og riksmakta underlagt kongen. Sagalitteraturen gir oss likevel et bilde av at kongene var avhengige av lokale stormenn eller høvdinger i utøvelsen av makt. De skriftlige kildene, om enn fragmentariske, gir for første gang navn til personer og hendelser, som for eksempel Torolv Kveldulvson på Torget som omtales i Egilsoga. I og med innføringen av kristendommen er ikke verdslig og religiøs makt fast sammenknyttet, slik at religiøse og verdslige sentra kan være ulikt lokalisert. Spor fra yngre jernalder er ennå tydelige i landskapet på Sør-Helgeland. Fra perioden er det på de urgamle gårdene store jordbygde hauger, som for eksempel på Fuglstad i Bindal og Heståsen i Sømna. I tilknytning til flere gravfelt er det tydelige vegfar som er minst like gamle som gravminnene. På Sund i Sømna er et naustområde som trolig har ubrutt kontinuitet fra vikingtid og frem til dagens stående naust. På Æsøya i Vevelstad er det spor etter uttak av kleber, til ulike tider og til ulikt formål. Sporene står lesbare igjen i bergveggene den dag i dag.

Gårdshauger

Gårdshauger er en kulturminnetype som er særlig karakteristisk for Nord-Norge og ses ofte som en mer eller mindre markert forhøyning i terrenget. Haugene, som utgjør de gamle fellestunene på gårdene, består av akkumulerte lag av bygningsrester og jord. Gårdshaugene framstår spesielt tydelig i Lofoten, Vesterålen og langs kysten nord til Senja. Trolig kan dette skyldes en kombinasjon av byggematerialet til hus – torv og stein – og det at husdyrgjødsel ”hopet seg opp” i en økonomi som var mer fiskerirettet og hvor gjødsling av åkre ikke ble utført i like stor grad som ellers i fylket. På Helgeland er ikke gårdshaugene like tydelige, trolig ble gjødsla i større grad frakta ut på åker og eng. Det kan også tenkes at byggeskikken endret seg tidligere her, lett tilgang på tømmer kan ha ført til at man begynte med lafta bygninger.

Gårdshaugene markerer trolig i de fleste tilfeller kontinuerlig bosetting fra gårdsetableringen i jernalderen, til utskiftingen av fellestunene i andre halvdel av 1800-tallet. Dagens jordbruksbosetting som enkeltliggende familiebruk er derfor en relativt ung struktur i landskapet. Tidligere lå all jordbruksbosetting samlet på ett tun per matrikkelgård.

Det er registrert omkring 30 gårdshauger på Sør-Helgeland, men antakelig finnes det mange flere. Noen gårdshauger ble forlatt i senmiddelalderen, noen ble fraflyttet i forrige århundre, men det finnes fortsatt virksomme bruk på mange av gårdshaugene. Slik ønsker vi at det også skal være i framtida. Fortsatt bosetting på gårdshaugene er en særlig utfordring, da moderne og selvsagte nyvinninger, som for eksempel kloakk og bredbånd, krever fysiske inngrep i haugene. Dette er utfordringer Kulturminner i Nordland arbeider for å imøtekomme, slik at gårdshaugene kan fortsette å være attraktive boplasser også i framtida. Gårdshaugene og bosettingen på disse er en stor del av fortellingen om Sør-Helgeland. Fordi haugene i stor grad markerer kontinuitet i bosetting over tid, vil en trolig finne bondesamfunnets eldste eksisterende byggeskikk i tilknytning til disse.

Kirka på Vassås i Bindal kommune er plassert på en gårdshaug. Gårdshaugen kan sees som en svak forhøyning i terrenget foran kirka.

Sør-Helgeland i middelalderen og i nyere tid

Etter slaget på Stiklestad ble Helgelandskysten for alvor en del av det norske riket. De gamle smårikene som i vikingtid var vanlig i hele Hålogaland mistet sin betydning etter slaget, og de måtte nå underkaste seg riksmakta. Riksmakta anla i stedet nye sentra, som var mer spesialiserte i sin sentrumsfunksjon enn de gamle. For eksempel kunne ett senter inneha en administrativ funksjon og et annet en religiøs funksjon (Berglund 1994). Trolig fikk Helgeland dagens geografiske avgrensing rundt 1500-tallet, mellom Namdalen i sør og Salten i nord.

Kjennetegnende for Helgeland i middelalder er at mange gårder var underlagt større gods, som for eksempel Tjøtta i Alstahaug og Torgar i Brønnøy, og at de som drev gårdene var leilendinger. Andelen odelsgårder var liten og ofte kunne en gård ha flere eiere (Berglund 1994). Fram mot 1350 var bosettingen i regionen stabil, men etter Svartedauden ble mange gårder lagt øde på grunn av folketapet. Undersøkelser som er gjort viser at det var sterkest tilbakegang i de indre bygdene. Kanskje var muligheten for skreifiske ute på øyene og ved kysten med på å bevare bosettingen, samtidig som det var bedre forhold for jordbruk. Fra 1500-tallet og utover økte befolkningen igjen (Wik 1998).

Brønnøy var, sammen med Rødøy og Alstahaug, ett av middelalderens tre prestegjeld på Helgeland. Prestegjeldene ble etter hvert delt inn i fjerding, som hadde funksjoner i forbindelse med innkreving av skatter og avgifter på 1500-tallet. Bindal, Sømna og Vega tilhørte Brønnøy prestegjeld, mens Vevelstad, som da var en del av Mynda fjerding, tilhørte Alstahaug prestegjeld.

Både i middelalder og i nyere tid var de fleste sør-helgelendinger fiskebønder. Hovedsakelig var arbeidet fordelt slik at menn hadde hovedansvaret for fiske og kvinner hovedansvaret for hus og fjøs. Fremdeles i dag ligger fiskebondegårdene som spredt bosetting på landstripa mellom fjell og sjø. Jordbruket gjorde bøndene sjølforsynte, og fisket gjorde det mulig å tjene penger til å betale skatt og kjøpe korn. Korndyrkinga var marginal i Nord-Norge på grunn av klimaet. Sesongfiske, for eksempel på Lofoten og Gjeslingan, var noe menn fra hele regionen deltok i. Ærfuglen var en viktig del av husholdningen på de fleste øyene i regionen. Egg og dun fra fuglen var en kjent handelsvare allerede i vikingtid. Dårlig vær, økte skatter og uår kunne gjøre tilværelsen vanskelig og føre til hungersnød. Særlig var det flere perioder med problemfylte år for vanlige folk på 1600- og 1700-tallet.

Vær på Sør-Helgeland

I historien om Sør-Helgeland er øyværene langs kysten sentrale. Det er ulikheter værene imellom, men de aller fleste har en sterk tilknytning til egg- og dunsanking. Dette har sammenheng med at Helgeland regnes for å være ærfuglen sitt kjerneområde i Norge. På øyene ligger små fiskebondegårder, uthus, naust, brygger og ikke minst e-hus. Egg- og dunværene illustrerer øyfolkenes utnyttelse av naturens ressurser, ved høsting av havets ressurser i kombinasjon med gårds- og ærfugldrif. De grunne havområdene i kombinasjon med alle øyene er den fremste årsaken til at de fleste dunvær finnes på Sør-Helgeland.

Arkeologiske spor, blant annet funn i møddinger, viser at mennesker har nyttegjort seg av ærfuglen allerede i steinalder. I sagalitteraturen finnes flere nedtegnelser som forteller om de verdifulle eggene og dunene fra ærfuglen. Trolig var ærfuglen en viktig ressurs både som kosttilskudd og inntektskilde, og den var nok med på å fastsette bosetningsmønsteret til fortidas Sør-Helgelendinger. Mot slutten av middelalderen økte handelen med dun og fjær, og som ledd i å sikre seg egg og dun fredlyste væreierne dunværene, og husmenn og leilendinger betalte jordleia med egg og dun. Ærfuglrukting fortsatte å være viktig for kystbefolkningen fram til 1900-tallet. (Jacobsen 1988, Knutsen 1988, Næss 1998)

Fram til 1950-60-tallet var flesteparten av øyene bebodde, men er nå med noen få unntak avfolket. Hysvær i Vega kommune er et av unntakene, hvor det fremdeles er fast bosetting og hvor det drives landbruk i form av sauehold. På flere av værene på Sør-Helgeland står det fremdeles e-hus, og særlig på Vegaøyene opprettholdes tradisjonen med ærfugldrif. De værene som fortsatt har aktiv produksjon i tilknytning til ærfugl, er av særlig kulturhistorisk verdi.

Lyngvær i Sømna kommune.

Nordland fylkeskommunes og Riksantikvarens *Verdiskapingsprogram – Den verdifulle kystkulturen i Nordland* har siden oppstarten i 2005 og fram til avslutningen i 2010 gitt støtte til flere prosjekter tilknyttet egg- og dunvær på Vega.

Handel var viktig, og da spesielt Bergenshandelen. Handelsskip (jekter) fraktet tørrfisk til Bergen og korn og andre varer nordover. Jektene ble stort sett holdt av prester, futer og velstående bønder (Knutsen 1988, Ytreberg 1941). Fra 1600-tallet av ble en del av handelen drevet på faste steder kalt ledingsbergtingene, som lenge var i bruk også som tingsted. Et av disse lå på Tilrem i Brønnøy, hvor det ble holdt martna fra ca 1650 til 1939. Fra midten av 1700-tallet foregikk mye av handelen i tilknytning til gjestgiveri, borgerleier og handelssteder med handelsprivilegier.

Steinbrudd

Allerede fra tidlig middelalder foregikk det uttak av kvernstein på Sør-Helgeland. Særlig i Sømna, Brønnøy og Vevelstad finnes spor etter kvernsteinsbrudd. Brønnøy har trolig vært et av de fem største driftsstedene i landet. Sannsynligvis ble en del av kvernsteinene fraktet med jekter til Bergen. I Vågen i Bergen er det blant annet funnet en skipslast med kvernstein som stammer fra Brønnøy. Bergarten granatglimmerskifer, som kvernsteinene består av, er en kvalitetsstein som finnes kun få steder i landet, deriblant på Sør-Helgeland (NGU 2010). Kvernsteinsbruddene kom som resultat av lokalt behov for den type stein, men først og fremst som en mulighet for å drive handel og få ei inntekt i tillegg til fiske og jordbruk. For bondesamfunnet var kverning av korn viktig, og til dette bruk var det nødvendig med kvernstein av god kvalitet (NGU 2007).

Kleberstein er en annen bergart som har vært betydningsfull på Sør-Helgeland. En svært viktig egenskap ved kleberstein er at den er svært varmebestandig, noe som gjør at den egner seg godt til bruk i ovner og lignende. Kleberstein ble benyttet til tilvirking av gryter og kokekar, støpeformer, spinnehjul og fiskesøkker, og i nyere tid til ovnsrør. Kleberstein var også et viktig byggemateriale for mange steinkirker, og den romanske kirkeruinen på Tilrem består blant annet av kleberstein fra et lokalt steinbrudd i Mosfjellet nord for Tilrem (Ekroll 1994). Et av de mest kjente bruddene vi kjenner til er på Æsøya i Vevelstad. Her har man både tatt ut stein og satt sine merker i berget i flere århundrer, blant annet kan man se en runeinnskrift som trolig stammer fra vikingtid.

Emner til kvernstein ved Skåren, Brønnøy kommune.

De som styrte samfunnet på Sør-Helgeland i disse århundrene var futer, sorenskrivere og bondelensmenn. I tillegg styrte den geistlige øvrigheta med presten i spissen. Den boklige lærdommen fikk folk fram til langt ut på 1700-tallet helt og holdent gjennom kirka, deriblant ved konfirmasjon (Wik 1998).

Kirkemiljøer

Kirker og kirkegårder er en vesentlig del av vår kulturhistorie. De forteller om forestillinger, ritualer, håndverkstradisjon, materialbruk og stilhistorie fra eldre tid fram til i dag. Kirkene har ofte en sentral plass i kulturlandskap og øvrige kulturmiljøer. Kulturminneplan for Sør-Helgeland omfatter de sju kirkene i regionen som er vernet og listeført av Riksantikvaren.

Kirkene er kulturminner som brukes, og det gir utfordringer i forhold til bruk og vern, særlig når det gjelder vedlikehold og brannsikring. Det hviler et stort ansvar på de kirkelige fellestrådene i å synliggjøre og konkretisere de utfordringene og behovene som foreligger. Kirkene med deres omgivelser representerer på en unik måte historisk kontinuitet, og har ofte stor estetisk og miljømessig verdi.

Alle kirkene på Sør-Helgeland bidrar til synliggjøring av spennvidden i regionens historiske og kulturelle identitet. Brønnøy kirke i Brønnøysund er ei steinkirke hvor de eldste delene er fra 1100-tallet. Kirka er fredet av Riksantikvaren. På Tilrem i Brønnøy ligger også en kirkeruin som er datert til 1100-tallet. Nøstvik kirke i Velfjord er ei trekirke bygget i 1674 og er dermed en av Nord-Norges eldste trekirker. Både Nøstvik og Vassås kirke i Bindal er kirker bygd på kirkesteder som går tilbake til middelalder. Tosen kapell fra 1734 sto opprinnelig i Bindal før den ble flyttet til sin nåværende plassering i Tosen. Kirka har dermed ei uvanlig brukshistorie.

Kirkene representerer arkitektoniske og kulturhistoriske verdier som mange kan dele. Kunst, både i ord og bilde, har vært kanalisert gjennom kirka i flere århundrer.

Vega kirke fra 1864 er listeført av Riksantikvaren.

Interiører og inventar

Bygningsinteriører og kirkeinventar er et tema som er fokusert på i *Kulturminneplan for Nordland*. Nordland fylkeskommune har ansatt egen konserveringstekniker. I samarbeid med Riksantikvaren gjør teknikeren konserveringsoppdrag i hele Nordland.

På Sør-Helgeland har Kulturminner i Nordland ved konserveringstekniker vært antikvarisk rådgiver i forbindelse med restaurering av hele Brønnøy kirke i 2007-2008. I tillegg har teknikeren renset og restaurert Brønnøy kirkes altertavle. Altertavla fra 1910 har tittelen ”Oppstandelsen”, og er malt av Even Ulving. I Tosen kapell ble altertavla restaurert i 2002. Altertavla er fra 1789, har tittelen ”Korsfestelse m/Maria og Johannes”, og er trolig malt av den kjente kirkemaleren Roald Rasmussen Soelberg. Planlagte restaureringsarbeider på Sør-Helgeland omfatter blant annet prekestolen i Tosen kapell og altertavla i Sømna kirke.

Fra restaureringsarbeidet i Brønnøy kirke, Brønnøy kommune.

Fram til 1800-tallet drev bøndene gårdene stort sett på samme måte som de hadde gjort på 1500- og 1600-tallet, mens det i løpet av 1800-tallet skjedde store endringer både når gjelder driftsmåter og eiendomsstruktur. Poteten, som var både nærings- og kaloririk, erstattet korn der jordsmonn og lokalklima ikke var optimalt. Poteten var langt mindre sårbar for dårlige vekstsesonger og i tillegg ble korn som handelsvare lettere tilgjengelig. Jordbruket fortsatte å være preget av sjølforsyning, selv om pengeøkonomien nå gradvis ble mer sentral.

I de beste jordbruksområdene på Sør-Helgeland viser eiendomsstrukturen at oppdeling i stadig flere og mindre bruk gjennom skifter, ikke skjer i like stor grad her som ellers i Nordland. I mer marginale jordbruksområder, hvor fisket var en viktig del av økonomien, var behovet en åkerlapp til potetdyrking og eng til vinterfôring av buskap, som skulle sikre tilgangen på melk og kjøtt.

Fra midten av 1800-tallet ble det over hele landet gjennomført store utskiftingsprosesser slik at brukerne fikk sammenhengende arealer i stedet for teigblanding. Det ble gitt pengestøtte til

flytting av våningshus og driftsbygninger fra de store fellestunene og ut på egen jord. Dette endret en eldgammel måte å organisere bebyggelsen på, som kun i sjeldne tilfeller er tydelig i dagens landskap.

I tillegg til endringer innen jordbruket, fikk man nå også små tilløp til industri. I Sømna skjedde dette ved forsøk på østersdyrking i Ursfjorden og i Bindal ved opprettelsen av sagbruket på Risøya, det senere Bindalsbruket. Nå tok også utbygging av veier, telegraf og dampskipsfart til, og man fikk små, men viktige knutepunkt som for eksempel Årsandøy i Bindal og Hommelstø i Brønnøy.

Båtbyggerhistorie

Båten har vært en forutsetning for bosetting og utnytting av ressurser helt siden de første menneskene kom til landsdelen. Gjennom historien har båttypene endret seg, og Sør-Helgeland har en lang historie i tilknytning til båtbygging. Fram til et stykke ut på 1900-tallet var trebåten enerådende, og de aller fleste ble bygget lokalt med lokal teknologi. Dette førte til utvikling av egne regionale båttyper. I Nord-Norge og Namdalen gikk båttypene under navnet nordlandsbåter. Denne båttypen har trolig røtter tilbake til vikingtid. (Nordstrand 1998, Sveli 1998)

Særlig mange nordlandsbåter ble bygget i Bindal, og går derav også under betegnelsen bindalsbåt. I Bindal ble det især bygget båter av mindre størrelser kalt bindalsfæringar, men det ble også bygget båter av større dimensjoner. Et viktig utgangspunkt for båtbygging i Bindal var skogen, primært gran, og særlig Åbygda var et sentralt sted i den forbindelse. I 1688 ble det for å holde kontroll med trevarehandelen innført krav om at hver sag som skulle produsere for eksport, måtte ha et kongelig privilegium. Dette førte til at mange sager ble nedlagt eller kun fikk lov å skjære det som trengtes lokalt i bygda. Skriftlige kilder forteller at Bindal hadde ei privilegert sag allerede på 1600-tallet, og forsynte andre bygder på Sør-Helgeland og Namdalen med båter. (Nordstrand 1998)

De som bygde båter i Bindal var bønder. Båtbyggingen fungerte nok som ei attåtnering, og båten var viktig for salg, men også til eget bruk. Andre del av 1800-tallet var storhetstida for bygging av Bindalsbåter og nordlandsbåter generelt, men med overgangen til mekanisert fiske utover 1900-tallet gikk nordlandsbåten gradvis ut av bruk. (Vea 2004) Den gamle småbåtbygginga i Bindal fortsatte imidlertid, og fortsatt lever en liten del av den gamle båtbyggernæringa videre.

Båtbyggerverksted på Reppen i Bindal kommune.

Samtidig skjedde også en gradvis utbygging av helse- og skolevesen. Det ble opprettet flere små fastskoler i hver kommune. Fram til rundt 1860 måtte folk på Sør-Helgeland dra helt til Skei i Alstahaug for å komme til nærmeste lege, men i 1860 ble den første distriktslegestillingen i Brønnøysund opprettet. Som ledd i å bekjempe en av de største epidemiene, ble det ved starten av århundret påbudt med koppevaksinen i Danmark-Norge. Kombinasjonen av vaksine og generell bedre hygiene, i tillegg til bedre ernæring, førte til større motstandskraft mot sykdom (Folkehelseinstituttet 2010). På 1800-tallet var det en befolkningsvekst i hele Nordland, for eksempel økte folkemengden i Brønnøy med 143 prosent fra 1801 til 1900.

Etter 1814 gikk utviklingen i retning mot å organisere mer lokalt sjølstyre. Brønnøy, Vik og Velfjorden ble på den tida én kommunal enhet. Vevelstad hørte til å begynne med inn under Alstahaug kommune, deretter Tjøtta-Vevelstad kommune, før Vevelstad ble egen kommune i 1916.

Det 20. århundre

Fra slutten av 1800-tallet vokste Brønnøysund fram som tettsted. Dette skjedde med utgangspunkt i Sørbyen, som var det gamle Brønnøysund kirke- og handelssted. Rundt 1900-tallet utviklet stedet seg til en småby med både håndverkere og handelsvirksomhet, og offentlig virksomhet slik som post, telegraf, toll og lensmann.

I de første tiårene på 1900-tallet skjedde det betraktelige folkevandringer både innad i Nordland og ut av fylket, noe som hadde sammenheng med at nye næringer nå vokste fram. Den typiske fiskerbonden forsvinner nå gradvis. Jordbruket er fremdeles en viktig næring for deler av Sør-Helgeland, men antall bruk er sterkt redusert de siste 50 åra. Både i jordbruket og i fisket skjer det nå en gradvis overgang til mer mekanisert drift. Tertiærnæringene står gjennom 1900-tallet for en stadig høyere del av sysselsettingen, og de som driver jordbruk gjør det med tanke på salg og ikke sjølforsyning, og kvinner blir nå lønnsarbeidere.

Som et ledd i utviklingen av det moderne Sør-Helgeland, ble Langfjorden kraftverk etablert i 1949. I siste halvdel av 1900-tallet vokser den offentlige sektor mer og mer, kommunikasjonene utbygges og forbedres. Det blir nå økt sentralisering ved at folk flytter til de større byene i landet, og som resultat av dette stagnerer befolkningsveksten i regionen.

Andre verdenskrig

Etter at okkupasjonen av Norge var fullført i 1940 fryktet tyskerne de alliertes landgangsforsøk. Denne frykten førte til en massiv utbygging av kystforsvaret i Norge, og det ble opprettet ti kystfort bare på Helgeland. Innunder artillerigruppe Brønnøysund hørte tre batterier; to i Brønnøysund og ett på Ylvingen.

Norske kommandosoldater ble skolert i Storbritannia og sendt til Sør-Helgeland for å trene opp en britisk motstandsorganisasjon. Det er ennå uklart om dette motstandsarbeidet var reelle

forberedelser til en mulig invasjon eller et narrespill for å binde tyske tropper i Norge. I denne forbindelse ble det også smuglet våpen som ble fraktet inn via flere steder på Sør-Helgeland. Sentrale steder i dette arbeidet var flere gårder i Vistenfjorden, Lånan på Vega og Børja i Velfjorden. 23 menn som tyskerne mente deltok i dette illegale arbeidet, ble i 1942 arrestert og henrettet.

Tekniske og industrielle kulturminner

Tekniske og industrielle kulturminner omfatter et vidt spekter av byggverk og anlegg, og omfatter kulturminner knyttet til både industrialiseringens tidsalder og tidligere. Disse kulturminnene har ofte en stor historieformidlende verdi, men har likevel i mange tilfeller fått en liten oppmerksomhet som kulturminner. De er ofte også svært kompliserte og kostbare å ta vare på. Dette er en enorm utfordring.

Langfjord kraftstasjon i Brønnøy kommune er et industrielt kulturminne som forteller om krafthistorien på Sør-Helgeland.

Kulturlandskap

Kulturlandskap er landskap som i ulik grad er påvirket av menneskelig aktivitet. Artssammensetning og vegetasjonstyper forteller om driftsmåter og bruk av landskapet i gjennom århundrer. For kulturminneforvaltningen er et overordnet perspektiv viktig, det vil si hva det totale landskapsbildet forteller om menneskers bruk og virke. Begrepet kulturlandskap blir gjerne brukt i sammenheng med jordbruk, og her skilles det mellom det gamle jordbrukslandskapet som er skapt av tradisjonelle driftsformer, og det moderne landskapet som er et resultat av nye driftsformer som ble vanlig etter andre verdenskrig. Moderniseringa har ført til mer intensive driftsformer med mye bruk av maskiner. Moderne drift har også ført til at kulturminner, for eksempel rydningsrøyser og gravrøyser, har kommet i konflikt med drifta og i verste fall blitt skadet eller fjernet. Gjengroing er et annet resultat av moderne drift som har påvirket kulturlandskapet i negativ regning. Det er utarbeidet fylkesvise regionale miljøprogram (RMP), som deriblant inneholder tilskuddsordninger for miljøtiltak i landbruket, som skal fungere som virkemiddel for å hindre blant annet gjengroing. Et annet tiltak er SMIL-midler (spesielle miljøtiltak i landbruket) som skal være med på å ivareta både natur- og kulturminneverdier i kulturlandskapet.

Kulturlandskapet på dagens Sør-Helgeland viser en omfattende bruk av utnyttbar jord. Det er imidlertid variasjoner innad i regionen, og dagens jordbruksvirksomhet er mest tydelig i optimale områder for moderne drift. Veiløse og fraflyttede grender og enkeltbruk bærer fortsatt preg av kombinasjonsdriften småbruk og fiskeri, selv om naturen sakte men sikkert begynner å ta landskapet tilbake. En del av landskapet på Sør-Helgeland er fremdeles sterkt preget av beitende husdyr.

Kulturlandskap med gamle steingjerder på Neshåjen, Vega kommune.

I denne oversikten er utvalgte kulturlandskap knyttet til objekter som stående bygninger, ruiner eller levninger fra nyere tid og fornminner, som en del av det helhetlige kulturmiljøet.

Viktige områder innen kulturminnevernet som ikke ligger inn under Nordland fylkeskommunes forvaltningsmyndighet, er følgende:

Samiske kulturminner

Den samiske kulturen og de samiske bruks- og bosettingsområdene strekker seg fra Hedmark til Finnmark. Det har ikke vært utført systematiske registreringer av samiske kulturminner på Sør-Helgeland. Både historiske kilder, stedsnavn og arkeologiske spor viser imidlertid at det har vært lang tids samisk bosetting over hele regionen. Fangstgroper er en kulturminnetype som kan være tilknyttet samisk ressursutnyttelse fra før samene gikk over til tamreindrift på 1600-tallet. Før tamreindrifta tok til, var pelsdyrjakt en hovednæring for samene. Den kystsamiske befolkningens økonomiske basis på Sør-Helgeland endret seg fra en fangstkultur i jernalderen til en mangfoldig økonomisk differensiert bosetting som hadde en marginal tilknytning til jordbruket i middelalderen.

Den arkeologiske forskningen på samisk kultur i Norge startet omkring 1980. Sammenlignet med nasjonsbyggingens fokus på "norske" arkeologiske kulturminner gjennom hele 1900-tallet, er kunnskapsproduksjonen om samiske kulturhistorie på Sør-Helgeland på etterskudd. I forbindelse med *Kulturminner på Sør-Helgeland* er det ikke lagt vekt på samiske kulturminner. Når det gjelder denne type kulturminner er det Sametinget, ved avdeling for rettigheter, næring og miljø, som er kulturminnemyndighet.

Marine kulturminner

Marine kulturminner som vrak, kulturlag, gjenstander på bunnen av havner, fortøyningsbolter, havneanlegg, sjømerker o.l. er en stor del av fortellingen om Sør-Helgeland. Kulturminneloven har flere bestemmelser tilknyttet beskyttelse av kulturminner under vann. Mer enn 100 år gamle båter, skipsskrog, tilbehør, last og annet som har vært om bord, er automatisk vernet, i tillegg til automatisk fredete kulturminner eldre enn 1537. Slike kulturminner kan man finne både i ferskvann og vassdrag, i tillegg til på og i sjøbunnen langs kysten.

Marinarkeologiske undersøkelser i Nord-Norge har dekket en svært liten del av kysten, og vi mangler fremdeles en oversikt over kulturminner under vann på de fleste stedene, noe som også gjelder for Sør-Helgeland. Per november 2010 er det registrert kun tre arkeologiske lokaliteter under vann på Sør-Helgeland i Askeladden. Arbeidet med å legge inn vrakposisjoner i Askeladden startet opp i 2007. Deler av denne informasjonen vil imidlertid være unntatt offentligheten for å beskytte vrakene. NTNU Vitenskapsmuseet har forvaltningsansvaret for kulturminner under vann i regionen.

Om fartøyvern

I 2000 ble det i en tilføyelse til kulturminneloven, § 14a, gitt mulighet til å vedtaksfrede fartøy. Det er Riksantikvaren som freder fartøyene, som må være av særskilt nasjonal kulturhistorisk verdi. Riksantikvaren kan også gi formell status som vernet fartøy. I dag oppfattes fartøyvern primært som bevaring og bruk av fartøy i *flytende* stand, og omfatter originale båter som gjenspeiler tida de var i drift. Riksantikvaren gir økonomisk tilskudd til antikvarisk istandsetting og vedlikehold av verneverdige fartøy. (Riksantikvaren 2010)

I 2010 utarbeidet Riksantikvaren en nasjonal verneplan for fartøy som skal gjelde fra 2010-2017. Verneplanens hovedmål er å utvikle en strategi for hvordan et representativt utvalg av fartøy skal kunne bevares for framtida (Riksantikvaren 2010).

Jf. Stortingsmelding nr 25 (2008-2009) *Lokal vekstkraft og framtidstru. Om distrikts- og regionalpolitikken*, skal fylkeskommunens rolle som regional utviklingsaktør styrkes. I den forbindelse vurderer Riksantikvaren om mer ansvar innen fartøyvern skal delegeres til fylkeskommunen. Dette vektlegges i den nasjonale fartøyverneplanen fra 2010. Her anføres at ved er fylkeskommunalt bidrag vil fagkompetansen bli forankret i flere forvaltningsorganer, samtidig som fartøyeierne kommer i tettere dialog med den regionale og lokale kulturminneforvaltningen. Riksantikvaren anbefaler derfor i planen at regionalforvaltningen får ansvar for verneflåten, mens Riksantikvaren forvalter den fredete flåten. (Riksantikvaren 2010)

5. Planer og prosjekter som berører kulturminnene og kulturmiljøene på Sør-Helgeland

Det finnes fra før av noen få øvrige verneplaner som berører kulturminner og kulturmiljøer på Sør-Helgeland.

Bergkunstplan for Nordland 2009 og Forvaltningsplan for hulemaleriene i Nordland

Nordland Fylkesting vedtok i april 2006 *Bergkunstplan for Nordland 2006-2008*. Planen må ses i lys av generelle mål og virkemidler nedfelt i "*Fortellinger om Nordland - Kulturminneplan for Nordland 2002-2006*". Bergkunstplanen ble rullert og vedtatt på nytt av Fylkestinget i 2009. *Bergkunstplan for Nordland 2009* har en virketid på ti år. I 2010 utarbeidet Nordland fylkeskommune *Forvaltningsplan for hulemaleriene i Nordland*. Forvaltningsplanen definerer klare retningslinjer for håndtering av problemstillinger som er tilnyttet forfall, slitasje og fysiske inngrep i bergkunsten. Planen tar også stilling til spørsmål omhandlende pleie og publikumstiltak. Overordnede strategier og prioriteringer som berører denne typen kulturminner er nedfelt i *Bergkunstplan for Nordland 2009*.

Fotefar mot nord

Fotefar mot nord er et formidlings- og tilretteleggingsprosjekt av kulturminner, som ble gjennomført av de fire nordligste fylkene i landet i samarbeid med Landsdelsutvalget for Nord-Norge og Namdalen. Hver av de 103 kommunene valgte ut ett kulturminne de ville framheve og tilrettelegge for besøk. Det ble i perioden 1994-2001 satt opp informasjonsskilt og utgitt faghefter på opptil fire forskjellige språk for hvert enkelt av disse kulturminnene. Boka *Fotefar mot nord. En kulturhistorisk reise i Nord-Norge og Namdalen* ble utgitt i 2003. I perioden 2008-2009 ble det foretatt en tilstandsvurdering av de 45 tilretteleggingsprosjektene som utgjør Nordland fylkes bidrag til *Fotefar mot nord*. Arbeidet er sammenstilt i *Tilstandsrapport for "Fotefar mot nord" i Nordland*, og rapporten ble sammen med et forslag til handlingsplan ferdigstilt i februar 2009. *Fotefar mot nord*-prosjektene er viktige kulturminneprosjekter som både legger til rette for bruk av kulturmiljøene og en utvidet bruk innenfor turistnæringen. Gjennom prosjektene knyttes lokal identitet opp mot fortellinger og sted. Samtlige *Fotefar mot nord*-prosjekter er av stor regional verdi. Bruken av *Fotefar*-prosjektene må også sikres for framtida.

På Sør-Helgeland omfatter *Fotefar mot nord* følgende prosjekter:

Båtbygging i Bindal, Bindal kommune

I Bindal har båtbygging vært en viktig og nødvendig næring i over 1000 år. Stedet er et kjerneområde for bygging av Nordlandsbåter og kommunen prøver å sikre trebåtbyggingen både som tradisjon og levende næring. Formidlingen tilknyttet båtbyggingen i Bindal omfatter på nåværende tidspunkt kun *Fotefar mot nords* informasjonshefter.

Vennesund og Kvaløya, Sømna kommune

Vennesund og Kvaløya har spor som går 3000 år tilbake i tid og som synliggjør kystbefolkningens historie. Her finnes ulike typer kulturminner: gravminner, bryggemiljø, en historisk gård og St. Olavskilden. Sentralt står Vennesund brygge, som var kjent som et gammelt handelssted allerede på 1600-tallet.

Tilrem og Mo, Brønnøy kommune

Like nord for Brønnøysund ligger Tilrem og Mo, som var et makt- og religionssenter i mer enn 1000 år. Stedets beliggenhet har skapt et knutepunkt for ferdsel både til lands og til vanns, og her finnes gravminner fra både bronsealder og vikingtid, kultanlegg, kirkeruin, markeds plass og ringformet tunanlegg.

Helleristningene i Vistnesdalen, Vevelstad kommune

Helleristningene i Vistnesdalen stammer trolig fra tida rundt 4000 f.Kr. Bildene viser elg og reinsdyr, kveite, menneskefigurer, fotsåler, båt og geometriske figurer. Bergkunsten i Vistnesdalen er uttrykk for fortidas menneskers tanker og tro.

Egg- og dunvær, Vega kommune

På Vega-øyene finnes en av Norges største ærfuglkolonier. Her finnes også en levende tradisjon med egg- og dunvær som fremdeles blir holdt i hevd. Her kan man blant annet besøke E-huset; ei gammel handelsbrygge som også er et museum og som dokumenterer tradisjonen med ærfugl som husdyr.

Kulturminner og Nasjonal turistveg Helgelandskysten sør

Utviklingen av nasjonale turistveger er en satsing i samarbeid mellom Statens vegvesen, kommuner, fylkeskommuner og andre offentlige etater, reiselivets organisasjoner, bedrifter, grendelag og privatpersoner. I 2005 startet prosjektet Nasjonale turistveger, og til sammen skal 18 utvalgte veier gis status som nasjonale turistveger innen 2020. I Nordland er fire veistrekninger med i prosjektet. To av disse er allerede godkjente som nasjonale turistveger: Lofoten og Helgelandskysten nord. Prosessen med veistrekningene på Andøy og Helgelandskysten sør er for tida under planlegging og gjennomføring.

På Vegvesenets nettsider, beskrives Nasjonal turistveg Helgelandskysten sør slik: *”Den sørlige delen av Helgelandskysten er en reise i frodig natur. Storhav, lune vikar og strender på yttersida og fjell og tinder på innsida. Torghatten med hullet i midten og verdensarvområdet Vega, med sine mange øyar, holmer og skjær, er spesielle attraksjoner på strekningen. Øyar og skjærgård preger Helgelandskysten og kan nås med ferjer og hurtigbåter. Kyststrekningen kalles de tusen øyars rike, og mulighetene til aktiviteter og opplevelser er minst like mange.”* Veistrekningen går fra Holm i Bindal til Alstahaug.

Landsverneplaner

En landsverneplan er en oversikt over verneverdige eiendommer i statlig eie innen en sektor, for eksempel bygg og anlegg fra helsesektoren, vegrelaterte kulturminner, jernbanebygninger, militæranlegg, prestegårder med mer. Eiendommene i planene er valgt ut av sektoren/eiendomsforvalteren i samråd med Riksantikvaren. Landsverneplanene inneholder en historisk oversikt og verneverdivurderinger, i tillegg til en katalogdel med de eiendommene sektoren vil verne. Landsverneplanene skal danne grunnlaget for en eventuell forskriftsfredning. De første tematiske landsverneplanene for statlige eiendommer kom på 1990-tallet, og etter kongelig resolusjon fra 2006 er alle statlige sektorer pålagt å utforme sektorvise landsverneplaner og forvaltningsplaner for sine eiendommer. Dette arbeidet er så langt fullført for åtte sektorer.

To av de fullførte landsverneplanene omfatter kulturminner på Sør-Helgeland:

- Vegminner i Nordland 2002

To veifar og veianlegg på Sør-Helgeland er oppført i *Nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner*. Denne verneplanen er utarbeidet av Statens Vegvesen – Region Nord i 2002. Begge de utvalgte vegminnene ligger i Bindal kommune.

Båtdrag Kjelleidet, Bindal kommune

Mange steder i Norge har man dratt båter over land, og Kjelleidet er et slikt sted. Båtdraget består av to separate deler med Kjellvatnet i midten. På 1800-tallet ble båtdragene regnet som en del av veinettet. Båtdraget på Kjelleidet var i bruk fram til 1945. Riksvei 17 går i dag på tvers av båtdraget. (s 117)

Hengverksbru Kollstraumen, Bindal kommune

Kulturminnet omfatter både Kollstraumen bru og tunnel. Brua og tunnelen var viktige utbygginger for å sikre ferdsel over land i søndre del av Nordland. Både brukonstruksjonen og utformingen av tunnelportalen er sjeldne. Kollstraumen bru og tunnel ble i 2008 vedtaksfredet. (s. 126)

- Kystverkets Landsverneplan for maritim infrastruktur

Kystverket utarbeidet i 2009 et utkast til en verneplan for kulturminner knyttet til egen virksomhet ved navn "Kystverkets Landsverneplan for maritim infrastruktur". Planens formål er å verne et utvalg kulturminner som dokumenterer Kystverkets virksomhet og historie ved å vise bredden av kulturminnetyper som finnes i Kystverket. I denne verneplanen nevnes Helgelandflesa varde i Sømna kommune, og Bremstein fyrstasjon og Skjærvær fiskerihavn i Vega kommune som viktige kulturminner på Sør-Helgeland. Bremstein fyrstasjon og Skjærvær fiskerihavn er allerede vedtaksfredet i henhold til kulturminneloven.

Kulturminner og reiselivsnæringen

En av strategiene i *Fylkesplan for Nordland 2008-2011* er å "...Styrke markedsorienteringen og nyskapingperspektivet i reiselivsnæringen. Vi må ha et kundefokus innen områdene kompetanse, profilering og reisemålsutvikling og framstå som et helhetlig og attraktivt reisemål." *Reiselivsstrategi for Nordland 2011-2015 - Opplevelser langs verdens vakreste kyst* understreker at miljø og bærekraftig utvikling må fortsette å være i fokus i forbindelse med reiselivet i Nordland fylke, noe som også berører kulturminner.

Kulturminner og verdiskaping

"Den verdifulle kystkulturen i Nordland" er et verdiskapingsprogram igangsatt av Riksantikvaren og Nordland fylkeskommune i 2005. Programmet omfattet Lofoten og Vega, og ble avsluttet i 2010. Verdiskapingsprogrammet er en del av en nasjonal satsing på bruk av kulturarven til positiv utvikling av lokalsamfunn, og som skal bidra til næringsutvikling med basis i de ressurser som ligger i ny bruk av viktige elementer i vår kystkultur. Programmet har særlig fokus på prosjekter innenfor temaene infrastruktur, formidling, identitet, stedsutvikling, og byggeskikk.

Verdiskapingsprogrammet har gitt tilskudd til flere ulike prosjekter på Vega, og prosjektene har variert i tema og omfang. Tilskudd har for eksempel blitt gitt til både bokprosjekter, ærfugldrift, bygningsvern, båtrute og kulturskole.

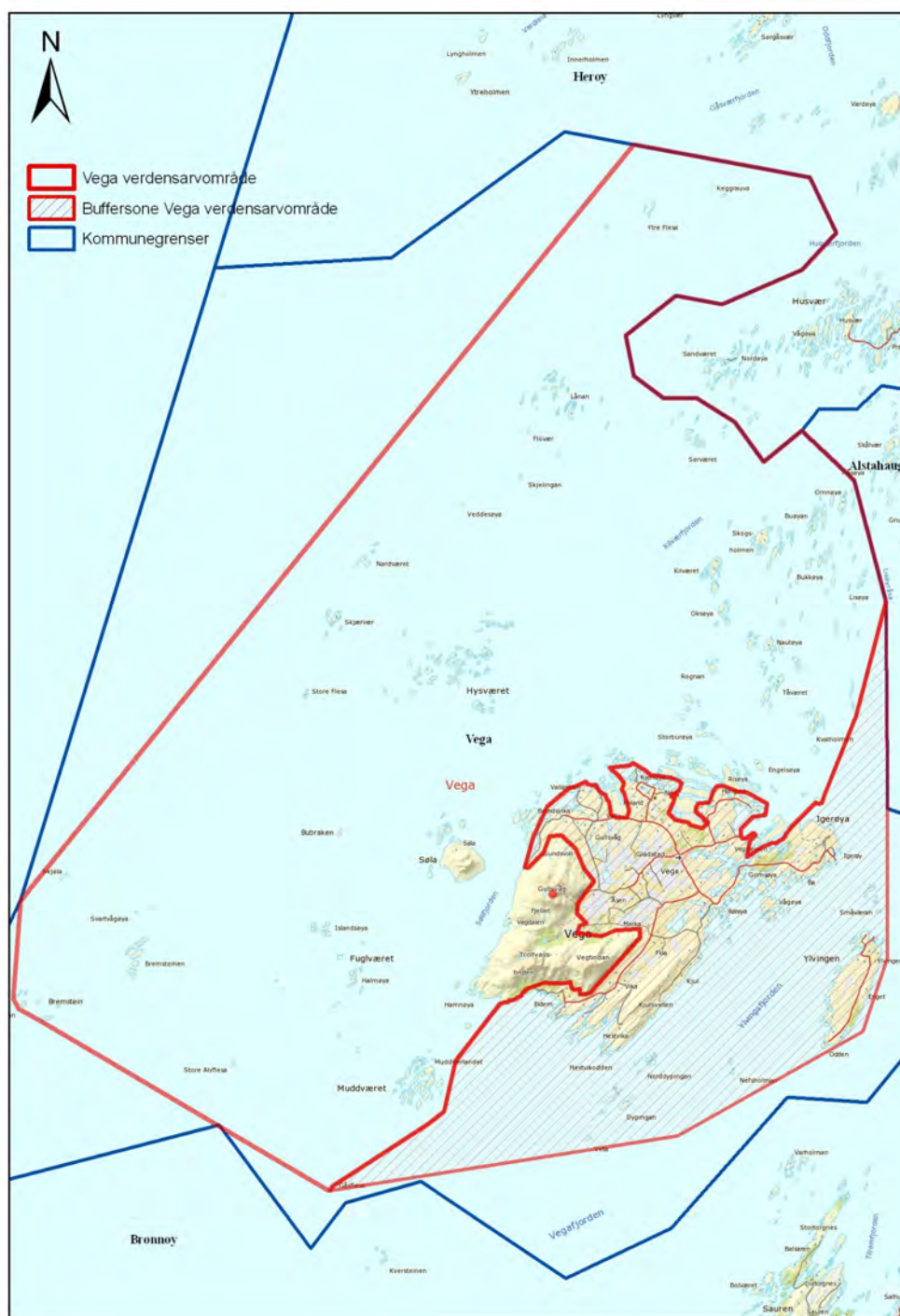
Vegaøyan på Unescos verdensarvliste

Vegaøyan ble 1. juli 2004 innskrevet på Unescos verdensarvliste. Begrunnelsen for verdensarvstatusen, slik det beskrives i Unescos innskrivingstekst, var følgende:

"Vegaøyan viser hvordan generasjoner av fiskere og bønder har opprettholdt et bærekraftig levesett i et værhardt havområde nær Polarsirkelen, basert på den nå unike tradisjonen med ærfugldrift, og den er også en hyllest til kvinners bidrag til dunarbeidet." (Statusen er gitt i kategorien Kulturlandskap, og ut fra kriterium: 24 (v)). Sikring av verdiene i verdensarvområdet er en nasjonal forpliktelse og oppgave. Med denne statusen kommer ikke en ny form for vern eller nye forvaltningsregler. Det er fremdeles de nasjonale lovene som regulerer alle forhold i verdensarvområdet. Man må imidlertid være bevisst på å unngå en utvikling som kan være med på å ødelegge verdiene som kvalifiserer til verdensarvstatus.

Vega verdensarvområde er på over 1037 km² og det meste av dette ligger utenfor hovedøya. Til sammen er 22 prosent av verdensarvområdet vernet som naturvernområder eller etter kulturminneloven. En del av Vega kommune er definert som buffersone, og det er her det meste av bygging, næringsaktivitet og tilrettelegging for turisme skal skje, da dette er med på å styre utviklingen i selve verdensarvområdet på en forsvarlig måte. Som ledd i ivaretagelsen av verdensarvområdet utarbeidet Fylkesmannen i Nordland på oppdrag fra Direktoratet for naturforvaltning i 2005 en forvaltningsplan for perioden 2005-2010, som skal revideres av Fylkesmannen i 2010-2011. Kulturlandskapet i Vega er et resultat av kontinuerlig endring i de naturgitte og kulturelle forutsetningene, og hovedmålsettingen i planen har derfor vært at arbeid som gjøres skal gi rom for videreutvikling og nyskaping innenfor rammen av bærekraftig bruk (s. 6).

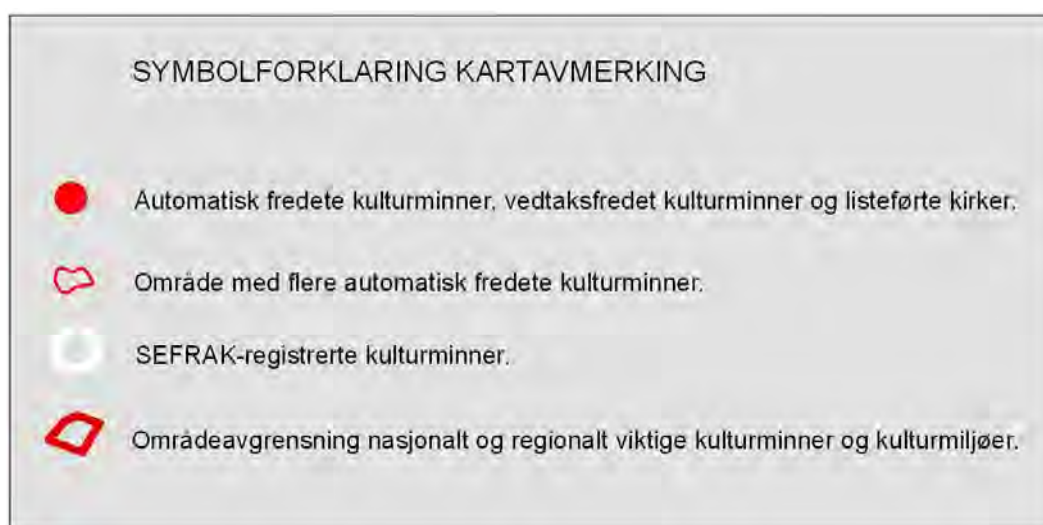
Vegaøyan som verdensarvområde, vil ikke ha noen innvirkning i forhold til utvalget av kulturminner til *Kulturminner på Sør-Helgeland*. I denne oversikten inkluderes en rekke ulike kulturminner og kulturmiljøer av nasjonal og regional verdi, mens i verdensarvutredningen har man hatt fokus på den globale verdien. Vurderingen av de nasjonale og regionale verdifulle kulturminnene er gjort ut i fra de samme kriteriene som for de andre kommunene i regionen.

Kart over Vega kommune med verdensarvområde og buffersone avmerket.

6. Utvalgte nasjonalt og regionalt viktige kulturminner på Sør-Helgeland

I de følgende kartutsnittene er automatisk fredete kulturminner, kulturminner fredet ved vedtak og listeførte kirker markert med røde punkter, og større miljøer med automatisk fredete kulturminner, som blant annet gravfelt, markert med røde sirkler/ovaler. Bygninger registrert i SEFRAK-registeret er markert med hvite sirkler. Nasjonalt og regionalt viktige kulturminner eller kulturmiljøer er avgrenset med en mørkerød kantlinje. Kart over Sør-Helgeland og de enkelte kommunene er plassert bakerst i dokumentet. Vedlagt er også to oversikter med alle id-nummer til kulturminner som er registrert i Askeladden og i SEFRAK.

Bindal kommune

I Bindal er det gjort en rekke funn som viser bruk av området helt fra steinalderen av. Det som imidlertid særlig utmerker seg av arkeologiske kulturminner i Bindal, er alle gravminnene fra jernalder. Over hele kommunen finnes synlige gravhauger og gravrøyser, både enkeltliggende og samlet i store felt.

Bindal har også en lang kirkehistorie som går helt tilbake til middelalderen. Denne historien kan oppleves både på Solstad og på Vassås. På Solstad er det kun den gamle kirkegården som viser det opprinnelige kirkestedet i Solstad Sogn. Trekirka på Vassås er det eldste stående kirkebygget i Bindal.

Båten var det alminnelige transportmiddelet fram til bilens dager. Sjøen og vassdragene var ferdselsårene som ble benyttet. Bindal har lange båtbyggertradisjoner som trolig går tilbake til før vikingtid, og tradisjonen rundt bygging av Nordlandsbåter holdes fortsatt i hevd på gården Alsia. Spor etter båtshistorie ser man også i det arkeologiske materialet, ved funn av for eksempel båtsaum. De mange båtdragene i kommunen, som på Kjelleidet, er andre kulturminner tilknyttet båtens tid.

Jord- og skogbruk har vært de viktigste næringene i Bindal. Skogen har vært en viktig ressurs for Bindal, både for bygging av båter i tidligere tider og for utvikling av industrien de siste to hundre årene. Bindalsbruket, som i dag produserer dører på Terråk, har en lang historie. Forløperen var Risøybruket på Risøya ved Bindalfjordens utløp.

Joachim Irgens, den tyskfødte bergverks- og handelsmannen, var storleverandør av materiell til Kristian IV`s mange krigseventyr i 1650-60-årene, og fikk som vederlag bl.a. alt krongods i Helgeland, Salten, Lofoten, Vesterålen, Andenes, Senja og Troms. Dette var den største overdragelse av jord som noen gang har funnet sted i Norden. I Bindalen var blant annet Reppen en del av dette pantet.

1 Gimsen

Foto: Jens Christian Berg, Bindal kommune.

Nyere tids kulturminne. Øya Gimsen ligger langt ute i Bindals skjærgård, og er vanskelig å få øye på fra fastlandet. Gimsen er den gården i Bindal som ligger ytterst mot havet, og ble fraflyttet i 1968. På øya ligger et tunmiljø med opprinnelse tilbake til 1700-tallet som består av våningshus, stabbur, naust, telegraf, jordkjeller og fjøs. Gården har i dag to stående våningshus, og i det ene ble det holdt skole fra 1880 til 1927. I dag finner man spor etter det livet som en gang ble levd i form av stående bygninger, flere ruiner og e-hus. Gimsen er et verdifullt kulturmiljø som viser hvordan menneskene kunne overleve i et værhardt landskap ved å kombinere jordbruk, fiske og sanking av egg og dun.

2 Holm/Longstranda

Foto: Jens Christian Berg, Bindal kommune.

Automatisk fredete kulturminner. På Heian ved Longstranda ligger et kulturmiljø som består av flere større og mindre felt med gravrøyser og gravhauger. Gravminnene er ikke arkeologisk undersøkt, men stammer trolig fra jernalderen. Det største gravminnet er en 39 meter lang skipsformet gravhaug. I tilknytning til det ene gravfeltet ser man også spor etter et gammelt veifar. Gravminnene inngår som del av en tilrettelagt kulturminneløype på Holm.

3 Solstad

Automatisk fredete kulturminner. I Solstadvika helt nord på Bindalshalvøya ligger et kulturmiljø som forteller om et område som lenge var i bruk som religiøst samlingssted. Det har tidligere stått minst to kirker på Solstad; den første bygget i 1642-43 og den neste i 1734. Den sistnevnte kirka var i såpass god stand at den bli flyttet til Lande i Tosen, da kommunestyret i Bindal vedtok at ny kirke skulle bygges på Holm i 1888. Solstad var kirkestedet for ytre Bindal i ca 250 år. Selv om dagens kirke står på Holm, er navnet på kirka

fremdeles Solstad. Den gamle kirkegården på Solstad er det eneste synlige tegn på stedets 250-årige kirkehistorie. Kirkegården kan ha vært i bruk så langt tilbake som i middelalder. Den ligger vakkert til i landskapet, og man kan også se små forhøyninger i terrenget etter flere gravplasser. Kirkegården er et viktig kulturminne da den viser hvor den opprinnelige Solstad-kirka sto. I umiddelbar nærhet ligger et gravfelt fra jernalder med til sammen seks gravhauger. Dessverre er disse gravminnene ikke så tydelige i dag, men de har fortsatt høy vitenskapelig verdi og viser kontinuitet i bruken av Solstad som et sted med religiøs betydning. På et gårdstun like sørøst for disse kulturminnene, ligger et gravfelt med 13 gravhauger, og ute på et jorde skal det tidligere ha vært seks gravhauger.

4 Hall

Automatisk fredete kulturminner. Sørøst for Nausthaugen og Hallvika ligger et felt med til sammen tretten gravrøyser, fire steinlegginger, en bautastein og ei hustuft. Flere av gravene er monumentale i størrelse. Området kulturminnene ligger i har i liten grad blitt påvirket av dyrkning eller annen menneskelig aktivitet, og framstår dermed som urørte og med høy opplevelsesverdi.

5 Vikestadbrekkå

Automatisk fredete og nyere tids kulturminner. Mellom gårdene Røttingen og Vikestad ligger et gammelt veifar. Veifar er vanskelig å datere, men trolig er veien minst tusen år gammel. En indikasjon på dens høye alder er et gravfelt med fire gravhauger fra jernalder som ligger like inntil veien. En slik plassering ble trolig valgt for at gravene skulle være synlige for forbipasserende. På et reisekart fra 1898 er veien tegnet inn som "kjørevei", en av få slike veier på Sør-Helgeland. Terrenget veien går igjennom er stedvis svært bratt, og da bilen ble det vanligste transportmiddelet ble veien for bratt og smal. I dag er den gamle ferdselsveien i bruk som tursti og kalles "Kjærlighetsstien". Veien er et kulturminne som viser gamle kommunikasjonsruter i landskapet og utvikling av samferdsel.

6 Kjærstadkanalen

Nyere tids kulturminne. I 1880-årene ble det gravd ut en kanal i Kjærstadvalen slik at det ble mulig å komme fram med båt mellom Valen og Årsetfjorden. Kanalen var ei viktig samferdselsåre som fremdeles er i bruk, selv om det i 1964 ble bygget bru mellom Valen og Bogen. Kjærstadkanalen er et kulturminne som viser viktigheten av båten som kommunikasjonsmiddel og løsninger for å lette samferdselen der hvor naturen har satt sine begrensninger.

7 Kjelleidet

Nyere tids kulturminne. Båten var det viktigste framkomstmiddelet i kystområdene og eidvegene kom som et resultat av behovet for å lette kommunikasjonen. Dette båtdraget er en av forløperne til de mange eidvegene som ble etablert i Nordland i perioden 1863-1890. På 1800-tallet var båtdragene regnet som en del av veinettet. Båtdraget på Kjelleidet var i bruk fram til omkring 1945. Kjelleidet båtdrag er med i "Vegvalg - Statens vegvesens nasjonale verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner", hvor det anbefales fredet etter kulturminneloven. Kjelleidet var Bindal kommunes tusenårsted.

8 Kollstraumen bru og tunnel

Nyere tids kulturminne. Kollstraumen bru og tunnel, som var ferdigbygget i 1971, ble i 2008 vedtaksfredet av Riksantikvaren. Formålet med fredningen er å sikre og bevare et utvalg av veirelaterte byggverk og anlegg som er representative for utviklingen av veinettet i Norge. Både brukonstruksjonen og utformingen av tunnelportalen er sjeldne. Kollstraumen bru og tunnel var viktige utbygginger for å sikre ferdselen i søndre del av Nordland. Under brua er rester av et gammel båttrekk, med tørrmurer og smijernsrekkverk. Kollstraumen er en tidevannsstrøm som kan være både sterk og farlig. Den har vært sentral for samferdselen mellom nord og sør, men krevende å forsure. Kollstraumen bru og tunnel er med i "Vegvalg - Statens vegvesens nasjonale verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner".

9 Årsandøy

Nyere tids kulturminner. Årsandøy ligger like nord for Kollstraumen på sørsida av Sørfjorden. I 1898 ble det opprettet brevhus på Årsandøy som etter noen år ble til poståpneri, og her lå også rikstelefonsentral og landhandel. Fra og med 1903 begynte lokalbåten i Bindal å anløpe Årsandøy, og mellom 1892 og 1968 hadde Årsandøy egen skole. I 1925 ble området mellom fastlandet og øya fylt ut med stein. Stedet utviklet seg til et kommunikasjonsknutepunkt i

årene etter 2. verdenskrig, med fergeleie og anløp av den lokale rutebåten, og bussforbindelse sørover. Bygningsmiljøet omfatter i dag brygger, fergekai, butikk og bensinstasjon.

10 Alslia

Nyere tids kulturminner. Gården Alslia ligger på nordsida av Sørfjorden ved det smale Alslisundet. Her ligger et bygningsmiljø bestående av våningshus og fjøs fra begynnelsen av 1900-tallet, samt båthus, eldhus og naust fra siste halvdel av 1800-tallet. Siste båtbyggerverksted ble bygget i 1997. Bygningene ligger samlet på rekke. Gården har eget båtbyggeri og er en av få gårder i Bindal som holder båtbyggertradisjonene i hevd.

11 Solvang

Nyere tids kulturminne. Midt i Terråk sentrum ligger det som tidligere var lensmannsgård. Gården ble bygget mellom 1916-17, og lå like ved siden av den gamle doktorgården. Legen fikk fast tilholdssted på Terråk i 1914, og i 1916 flyttet lensmannen hit fra Hildringen. Lensmannen både bodde og hadde kontor i huset. Bygningen er et kulturminne som viser

utviklingen av Terråk som kommunalt sentrum etter etableringen av Bindalsbruket ved starten av århundreskiftet. Bygningen har et sveitserpreg, noe som gjør at den skiller seg ut fra de andre bygningene i sentrum. Eiendommen har relativt stor hage og uthus.

12 Vassås

Automatisk fredete og nyere tids kulturminner. Kulturmiljøet på Vassås består av mange ulike kulturminner som viser at stedet har vært viktig i flere tusen år. Området viser blant annet stor kontinuitet i bruk som religiøst samlingssted og ikke minst som gravplass. Den geografiske plasseringen på ei halvøy har nok også gitt området en strategisk fordel i forhold til utviklingen av Vassås som senter, både religiøst og etter hvert administrativt, blant annet med det første kommunehuset i Bindal.

Kirkestedet på Vassås har lange tradisjoner og man mener at det opprinnelig sto ei stavkirke her på 1300-tallet. Vassås kirke ble bygd i 1733, med påbygg fra 1913. Det er en laftet kirke i tre, og planformen er åttekantet. Kirka er listeført av Riksantikvaren som verneverdig kirkebygg fra perioden mellom 1650-1850. Kirka er bygd delvis på en gårdshaug. Nordvest for kirkestedet ligger flere gravfelt med til sammen tretten gravhauger, to steinsettinger og to gravrøyser. Ytterst på Grøtnesodden ligger et gravfelt bestående av to gravrøyser og to gravhauger, samt en enkeltliggende gravhaug. Nord for kirka, ned mot Øyfjorden, ligger et gravfelt med tre gravhauger og ei gravrøys, samt tre nausttuffer. Trolig har det opprinnelig vært enda flere graver, som ikke lenger er synlige på grunn av oppdyrking av jord.

13 Horstad

Nyere tids kulturminner. Horstad gård ligger midt i Åbygda. Gården har et våningshus som er fra slutten av 1800-tallet, smie og stabbur. Her finnes også en lagerbygning fra slutten av 1700-tallet som opprinnelig har vært driftsbygning. Gården har en tilknytning til polarhistorie, ved at polarfareren Otto Sverdrup vokste opp her. Laksefiske hatt stor betydning for gården som har Åelvas beste laksevald. Dette førte til at velstående engelskmenn fattet interesse for gården på slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet, noe som kan sies å være begynnelsen på reiselivet i Bindal. Laksefiske og jakt var attraktive aktiviteter, da som nå. Bygningsmassen ble reparert og ombygget i 1938 av Johannes Seiersted Bødtker, og framstår etter det med et herregårdspreg. Gården fungerer i dag blant annet som gjestegård.

14 Skarstad

Automatisk fredete kulturminner. På Skarstad ligger et kulturmiljø som består av to gravhauger og en hulvei. Gravminnene består av en rundhaug og en langhaug på 30 meter, som dessverre er noe skadet. Det som gjør at dette kulturmiljøet peker seg ut er den markerte hulveien. Hulveien er svært tydelig og dyp, enkelte steder helt opp til 3 meter i dybde, noe som er uvanlig. Dette er trolig de siste restene etter den første veien som gikk i Åbygda, en vei som gravminnene på de ulike gårdene i bygda ble plassert ved.

15 Fuglstadbrua

Nyere tids kulturminne. Gammelbrua i Åbygda ble flyttet til Bindal fra Rana i 1963. Brua var opprinnelig oppsatt på Krokstad i Rana i 1930, men i mai 1940 ble den sprengt under tilbaketrekkingen av de norske styrkene. Denne type sprenging av bruer fant sted over hele Norge. Etter krigen ble brua satt sammen igjen og tatt i bruk på samme sted fram til 1950-tallet. På starten av 60-tallet ble ny bru bygget. På grunn av mangel på stål ble den gamle brua flyttet til Åbygda i Bindal og gjenbrukt her. Gammelbrua er den eneste av de såkalte krigssprengte bruene i Norge som fremdeles står i dag.

16 Fuglstad og Gautmoen

Foto: Therese Danielsen, Helgeland Museum.

Automatisk fredete kulturminner. Fangstgropanlegg bestående av i alt sju dyregraver som ligger på rekke. Anlegget har en total utstrekning på ca. 200 m, og ligger plassert mellom Maraftashaugen i sør og Åelva i nord. Fangstgropanlegg ble lagt til viltets naturlige trekkveier, og gjerne på steder hvor andre naturformasjoner tvang dyrene til å gå dit gropene var. Trolig var det også vanlig å bygge sperregjerder mellom gropene som ledet dyrene. Slike anlegg dateres gjerne til jern- og middelalder. Dette er et av få kjente fangstgropanlegg på Sør-Helgeland, og anlegget på Fuglstad er et spennende kulturminne som vitner om fortidige fangstmetoder.

17 Fuglstad

Automatisk fredete kulturminner. Kulturmiljø med tretten rundhauger, en oval haug og seks langhauger. De fleste av haugene er svært store, noe som tyder på at Fuglstad har vært en gård med både makt og rikdom. Midt igjennom gravfeltet går bilveien i Åbygda. Trolig er denne lagt oppå det gamle veifaret fra jern- og middelalder, da det var vanlig at gravminner ble plassert slik at forbipasserende kunne se haugene.

18 Åbjøra

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminne. Nord for elva Åbjøra ligger et sammensatt kulturmiljø. Her er til sammen ti gravhauger fordelt på tre felt. På Lonmoen er det blant annet tre lange og tydelige, skipsformede hauger. I dette området finnes også spor etter utnytting av utmarksressurser i form av tjæremile og kullmile. Kull ble blant annet brukt i forbindelse med jernvinning og smiing. På Åbjøra finnes også ei 30 meter lang hustuft. Det har ikke vært fast bosetting på Åbjøra siden 1954, og det eneste som står igjen av de nyere bygningene på gården er våningshuset. Til sammen viser dette sammensatte kulturmiljøet at Åbjøra har vært et område med store ressurser. I nærliggende område går en gammel ferdselsvei over fjellet til Namsskogan.

19 Reppen

Nyere tids kulturminner. Reppen ligger på nordsida av Reppsundet, og her er en eldre bebyggelse tilknyttet fire bruk bestående av til sammen fire våningshus, to fra 1880 og to fra tidlig på 1900-tallet. I tillegg finnes sag og båtbyggeri fra tidlig på 1900-tallet, flere fjøs, ruiner etter naust, stabbur, jordkjeller, båtskott, ruin av fjøs og naust. Brukene på Reppen ligger plassert usedvanlig tett og er orientert i en klyngetunstruktur. Reppen var opprinnelig krongods, og var en del av pantet som ble overdratt til J. Irgens på 1600-tallet. Først på siste halvdel av 1800-tallet kom gården i sjøleie.

20 Sæternes

Nyere tids kulturminner. På Sæternes i Selfjorden ligger et gårdsmiljø fra 1800-tallet. Miljøet består av våningshus, stabbur, fjøs, ruin etter eldhus, brygge og naust. Her er også historie tilknyttet 1900-tallets teknologiske framskritt, blant annet ved et murhus bygget for å huse en generator. Langs innmarka ligger flere mindre og større rydningsrøyser. Sæternes ligger i dag i et urørt landskap og har de opprinnelige bygningsstrukturene intakt.

21 Skotnes

Automatisk fredete og nyere tids kulturminner. På Skotnes ligger det til sammen fire gårdsmiljøer fra 1800-tallet. Her finnes flere stabbur, masstuer, våningshus, fjøs og sommerfjøs, og ett storbåtnaust. I tillegg har man flere hus og naust som er oppsatt på 1900-tallet som inngår i miljø med de eldre bygningene. På Skotnes er det også en hjelpekirkegård tilhørende Bindal kirke, og stedet hadde eget postkontor fram til 1998. Like ved bygningene på bruket Sommerset ligger et gravfelt med fire gravrøyser. Røysene ligger rett ved den gamle kjerreveien som har gått over til nabogården. Like ved veien som går mellom Sommerset og brukene på Skotnes ligger også ei enkeltliggende rundrøys. Den velholdte bygningsmassen på Skotnes er, sammen med det velstelte kulturlandskapet og gravminnene, med på å gi Skotnes en stor historisk verdi.

22 Båtneset internatskole

Nyere tids kulturminne. På Båtneset i Harangsfjorden ligger en internatskole. Skolen ble bygget på dugnad i 1933 og var i bruk fram til 1958 for inntil 12 elever. For å unngå at skolen ble nedlagt, hendte det at man "lånte" unger fra andre bygder for å oppnå høyt nok elevtall. Den gamle internatskolen på Båtneset er et kulturminne som viser hvor spredt folk bodde i Bindal, og at internatskole var løsningen for å sikre barna skolegang. Internatskolen forteller også om en del av den norske skolehistoriens utvikling.

23 Svarthopen

Nyere tids kulturminne. Innenfor det som er Svarthopen landskapsområde, befinner det seg en utendørs bakerovn ved navn Aneovnen. Denne er en av få intakte steinsatte uteovner i Norge, de fleste bakerovner står i tilknytning til ei gruve innendørs. Aneovnen er opprinnelig fra 1876, og var i bruk fram til 1918. På slutten av 1990-tallet ble den restaurert og tatt i bruk igjen. Ovnene ble opprinnelig bygget i forbindelse med trevarevirksomheten som foregikk på Risøya for å forsyne folk med brød. Aneovnen i Svarthopen brukes fremdeles av lokalbefolkningen ved spesielle anledninger.

24 Nordeidet

På Nordeidet ligger et båtdrag. For å unngå det værutsatte farvannet utenfor Gavlen, har folk som skulle ferdes mellom Ursfjorden og Harangsfjorden trukket båten opp over Nordeidet. Dette båtdraget har vært i bruk helt opp til nyere tid, men er trolig veldig gammelt. Sporene etter båtdraget framstår i dag som tydelige søkk i terrenget og enkelte steder er trestokker synlige. Båtdraget illustrerer en fortidig bruk av området og ligger urørt til i landskapet.

25 Gaupa

Nyere tids kulturminner. På Gaupa i Harangsfjorden ligger et gårdmiljø bestående av våningshus, stabbur og driftsbygninger, som har dateringer fra 1850 til ca. 1900. Interiøret i nordlandshuset er stort sett intakt. På Gaupa har det vært flere generasjoner med lensmenn. Første sikre tilknytning til lensmenn er fra rundt 1720-tallet da bruker Olsen foretok skifteregistrering for lensmannen, men allerede i 1610 skal første lensmann ha hatt tilhold der. Siste lensmann på Gaupa ble avsatt i 1807, og embetet ble da flyttet til Nærøy.

26 Risøya

Nyere tids kulturminner. I 1875 startet driften av industrisagbruket på Risøya opp. Sagbruket ble drevet med dampkraft og var i drift fram til en brann i 1885. I dag er kun tuftene etter sagbruket og bestyrerens bolighus synlige. Bruket på Risøya går for å være forløperen til Bindalsbruket AS, som ble startet opp i Terråk i 1908. Risøybruket har derfor vært av stor betydning for utviklingen av sagbruksnæringen i Bindal kommune, og er et viktig industrielt kulturminne. De fleste som arbeidet ved bruket kom utenbygds fra, og bruket hadde dermed betydning utenfor Bindals grenser. Nord på Risøya ligger et helhetlig gårdsmiljø med våningshus fra begynnelsen av 1800-tallet, fjøs fra midten av 1800-tallet og naust fra siste del av 1800-tallet, samt en brønn og en bygning med ukjent funksjon.

Sømna kommune

Sømna har hatt bosetting tilbake til steinalderen. Blant annet finnes spor etter hus på Triborgen og Skårskardet, og det er gjort løsfunn av redskaper fra steinalderen flere steder i området.

Det har vært drevet jordbruk i kommunen helt siden bronsealder/jernalder, og Sømna er i dag et av de beste jordbruksområdene i Nord-Norge. Sømnaværingene har imidlertid helt fram til siste halvdel av 1900-tallet også vært avhengig av fiske, både som føde og til salg.

Et sjeldent kulturminne er en lærsko fra 300-tallet f. Kr. som ble funnet i ei myr på Vestaberg. Her finner vi også ei tuft etter et hus som var i bruk i jernalder. Andre spor som vitner om bosettinga fra den tida er de mange gravminnene flere steder i kommunen, både i form av gravrøyser og hauger. Størst av disse er langhaugen på Heståsen, som også er markert med en over to meter høy bautastein.

Vennesund har i flere århundrer vært et sentralt handelssted, og brygga framstår i dag som et karakteristisk landemerke og innfallsport til Sømna om man kommer sørfra med båt. I Vennesund ligger også den sagnomsuste og helbredende Olavskilden.

Sømna kirke på Vik ligger på et gammelt kirkested, som trolig har fungert som kirkested helt siden middelalderen. Sømna kirke fra 1876 er listeført av Riksantikvaren. Kirka ligger i et spennende tettstedsmiljø med bygninger fra siste del av 1800-tall.

27 Skaret

Nyere tids kulturminner. Innerst i Ursfjorden ligger et gårdsmiljø fra slutten av 1800-tallet bestående av stue, fjøs, uthus og naust. Bygningsmiljøet bærer noe preg av forfall, men har mange av de opprinnelige elementene bevart. Gårdsanlegget har stor opplevelsesverdi der det ligger omgitt av et storslått landskap og med tydelighet viser utfordringene tilknyttet livberging i et marginalt område.

28 Seljemarka

Nyere tids kulturminner. På østsida av Ursfjorden, i Østerspollen, ligger en demning bygget av Østerscompagniet Norge. Demningen ble bygget for å stenge av en poll til produksjon av østers. Eiendommen var opprinnelig en del av gården Seljemarka, men ble utskilt og overtatt av Østerscompagniet i 1886. Prøvedrifta varte fram til 1890-årene, men foretaket ble til slutt oppgitt. Drifta ble senere tatt opp igjen, og det er ukjent når produksjonen ble endelig avsluttet. Demningsmurene ble delvis restaurert omkring 1985. Muren er oppmurt av stein og er ca 75 meter lang. Demningen i Østerspollen er et sjeldent kulturminne som viser et av de tidligste forsøkene på oppstart av industri i Sømna. Slike forsøk på oppdrett er også forholdsvis sjeldne i nasjonal sammenheng. Historiske kilder forteller om eksport av østers fra Norge til Europa allerede på 1700-tallet. Dette foregikk hovedsakelig ved at østers ble høstet på de naturlige bestandene, og ble drevet av ulike østerskompanier. Etter 1930-tallet ble det stort sett slutt på slik produksjon i landet. Østerscompagniet Norge som drev i Seljemarka ble stiftet i 1880 av Cornelius Sætre, Hermann B. Friele og Christian Michelsen, og var det første produksjonsselskapet for østersyngel i Norge.

29 Kvaløy Ytre

Automatisk fredete og nyere tids kulturminner. Ytterst på Kvaløya ligger et kulturmiljø som omfatter to gravfelt, et eldre gårdsmiljø fra 1800-tallet og et naustmiljø. Gårdstunet med blant annet våningshus, stabbur og fjøs ligger oppe i lia, mens naustene og brygga ligger nede ved sjøen. Det ene gravfeltet består av sju gravrøyser og det andre av to gravhauger. Like i nærheten av bygningene på gården er det funnet en skiferspiss og et fiskesøkke fra steinalderen. Dette viser at stedet har vært brukt i lang tid.

Vennesund

30 Vennesund brygge

Nyere tids kulturminner. Vennesund er et smalt sund mellom fastlandet på Sømna og Kvaløya, på nordsida av Bindalsfjorden. Stedet har vært et naturlig stoppested for reisende i flere århundrer. Allerede på 1600-tallet var Vennesund kjent som et handelssted. Dagens handelsbrygge er en hvitmalt, treloftet bygning fra 1920-tallet, som rommer blant annet kafé og utstillingslokale.

31 Vennesund, Juthaugen

På Juthaugen, på østsida av Vennesundet, ligger ei 18 meter stor rundrøys. Dette er ei av de få verifiserte gravrøysene fra bronsealderen i Nord-Norge. I 1927 ble det av handelsmannen på Vennesund funnet to bronsekniver i røysa. Knivene lå i et mannslangt gravkammer som var bygd av steinheller. Senere ble røysa utgravd av Vitenskapsmuseet, og det ble da også gjort funn av brente bein. Det er registrert flere gravrøyser på begge sider av Vennesund.

32 Vennesund, St. Olavskilden

I Vennesund ligger også landets nordligste St. Olavskilde. Vannet fra kilden skal ifølge legenden skal ha helbredende kraft. Kilden ligger i ei lita kløft i fjellsida på østsida av sundet.

Til St. Olavskilden kom folk på pilegrimsferd. Hovedsakelig var det mennesker som var syke og som håpet at vannet i kilden skulle gjøre dem friske. Andre drakk vannet for å forebygge sykdom. Sagn forteller at fartøyer som seilte langs kysten ofte stoppet i Vennesund for å bunkre vann fra kilden, og historiske kilder viser at St. Olavskilden ble benytta lenge etter reformasjonen. Faktisk finnes det erindringer blant sømnæværingar om at man fremdeles på 1920-30-tallet dro til kilden for å hente vann til dåp eller medisinsk bruk.

33 Skåren

Nyere tids kulturminner. På Skåren ligger et eldre gårdsmiljø med våningshus hvor eldste del ifølge SEFRAK-registeret kan være fra 1700-tallet. I tillegg er her fjøsbygning og et uthus/anneks av uvisst alder. Området rundt gården beites og dyrkes, og kulturlandskapet holdes i hevd.

34 Lyngvær

Nyere tids kulturminner. På øya Heimøya i Lyngvær ligger et bygningsmiljø fra 1800- og 1900-tallet som blant annet omfatter våningshus, fjøs, e-hus og brygge, samt bygninger i tilknytning til et hønseri. Hønseriet var i drift på 1900-tallet, og har godt bevart pakkhus og brygge. I bygningsmiljøet er det også e-hus som skiller seg fra vanlig, mer "tilfeldig" e-husarkitektur, ved at de ligger som fem solide likt utformede hus i rekke, på støpte fundamenter og med saltak og taktekke i bølgeblikk. Flere steder står det støpte sisterner som var med på å sørge for vannforsyning til øyboerne og hønseriet. Lyngvær har i tidligere tider vært mye brukt som havn, blant annet for folk som dro på Lofotfiske, noe man ser tydelige spor etter ved fortøyningsringer og oppbygde steinrauker til å feste fartøyenes landtau i, og ved stedsnavnet "Staværingshavna". Lyngvær ble fraflyttet i 1985. Bygningsmiljøet er noe forfalt, men har en spesiell og interessant historie.

35 Sundsjøen

Automatisk fredete kulturminner. I Sundsvika ligger et kulturmiljø bestående av ti nausttufter. På Sundsstranda står det i dag to naust som fortsatt er i bruk, og ovenfor disse ligger nausttufter i flere høydenivå. De øverste av disse, som også er de største tuftene, er fra jernalderen. Etter hvert som landet hevet seg, bygget man naustene nærmere sjøen. Nærmere vannkanten finner man blant annet spor etter et fembøringsnaust. Kulturmiljøet på Sundsjøen viser en kontinuitet i bruken av området.

36 Sund, forsamlingshus

Nyere tids kulturminne. Forsamlingshuset på Sund ble bygget i 1935. Det ble tegnet av Edvard Hestås som var fra Sund. Det gamle forsamlingshuset brant ned vinteren 1935, og gjennom dugnadsarbeid fikk det lokale ungdomslaget satt opp det nye bygget senere samme år. Bygningen ble istandsatt i 1993, og fikk da samtidig et tilbygg. Forsamlingshuset er i bruk den dag i dag, og er et landemerke for forbipasserende.

37 Heståsen

Automatisk fredet kulturminne. På Heståsen i Sund ligger et av de største gravminnene som er registrert i Nord-Norge. Med sin 51 meters lengde og tydelige fotgrøft, har langhaugen fra vikingtid stor opplevelsesverdi. Gravhaugen har aldri blitt arkeologisk undersøkt, men ved graving av potetkjeller i haugen på 1800-tallet ble det gjort funn av båtnagler. I haugens ene ende er det blitt gjenreist en over to meter høy bautastein. Denne skal opprinnelig ha stått ved en annen haug som nå er planert.

38 Joten

Automatisk fredete kulturminner. Med utsikt mot Ursfjorden ligger et kulturmiljø som omfatter nausttuft og gravfelt. Gravfeltet består av fire gravminner: to skipsformede røyser og to rundrøyser. Nausttufta ligger i umiddelbar nærhet. Kulturmiljøet på Joten er godt bevart.

39 Ølsås

Automatisk fredete og nyere tids kulturminner. På Ølsås ligger et kulturmiljø bestående av to bygninger, et våningshus og et bur, samt en gårdshaug. I eldre tider lå tunet på gårdshaugen som ligger sørøst for dagens bygninger. Gårdshaugen viser at stedet har vært bebodd i en lang periode. Tunet ble flyttet slik det står i dag på begynnelsen av 1800-tallet og våningshuset ble flyttet til sin nåværende plassering i 1920. Huset framstår i dag med en fin blanding av ulike stilperioder, blant annet når det gjelder listverk, vinduer, dører, gulv, overflatebehandling og interiør.

40 Viksjøen

Nyere tids kulturminner. Ved Viksjøen ligger et bygningsmiljø med flere eldre naust og brygger. Havneforholdene i Viksvågen var tidligere ikke særlig gode, og i perioder med dårlig vær måtte båtene flyttes til for eksempel Lyngvær. I 1920-årene ble det bygget en molo her, noe som hjalp på i forhold til denne problematikken. Denne moloen er fremdeles i bruk i dag, og det er i tillegg blitt bygget en ny molo på nordsida av bygningsmiljøet. Kaia i Viksjøen fungerte som ekspedisjonskai i forbindelse med dampskipstrafikken. Ekspedisjonsbygningen var opprinnelig bygd som kvernhus, og er nå flyttet til Sømna bygdetun. Viksjøen gikk ut av drift som ekspedisjonskai på 1960-tallet.

41 Sømhovdsjøen

Automatisk fredet kulturminne og nyere tids kulturminner. Naustmiljø bestående av en rekke naust av ukjent datering. Naustmiljøet framstår som opprinnelig, men noen av naustene bærer preg av forfall. I fjæra er det tydelige spor etter flere båtstøer. Like ovenfor naustene ligger ei nausttuft som ikke synes på overflata i dag. Tufta viser at området har vært brukt langt tilbake i tid.

42 Vik

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. I sentrum av Vik ligger et sammensatt kulturmiljø. Her er et eldre bygningsmiljø bestående av flere bolighus. Bygningenes plassering gir stedet et småbyaktig preg, og flere av dem ble på slutten av 1800-tallet brukt som butikker og kaffestuer. I utkanten av bygdetunet på Vik ligger en gårdshaug med et 1 meter tykt kulturlag. Trolig er gårdshaugen rester etter det gamle fellestunet på Vik.

43 Sømna kirke

Sømna nygotiske kirke er ei langkirke i tre fra 1876. Kirka er utformet av arkitekt Ole Olsen Scheistrøen. Kirkestedet på Vik skal ha gått helt tilbake til middelalder, og det er gjort funn etter den gamle kirkegården nord for dagens kirke, blant annet i form av gamle kister. Det gamle kirkestedet sees i dag som ei grusslette omkranset av en steinmur. Sømna kirke er et viktig kirkebygg fra perioden etter 1850, og er listeført av Riksantikvaren.

Bygdetun og kulturminnevern

Bygningsvernet i Norge fikk sin start på 1800-tallet, da blant annet Foreningen til norske Fortidsminnesmærkers Bevaring ble stiftet i 1844. Fokuset var da særlig på monumentale og kirkelige bygninger. Mot slutten av århundret ble det også større interesse for vanlige bygninger tilknyttet bondekulturen. På samme tid ble de første friluftsmuseene og bygdetunene opprettet, hvor man demonterte og flyttet bygninger fra deres opprinnelige plassering og satte dem opp igjen på museumsområdet. Forbildene for bygdetunene rundt om i landet var Norsk Folkemuseum og Maihaugen, og på første halvdel av 1900-tallet ble stadig flere friluftsmuseer opprettet (Hegard 1984).

Etter at den første lov om kulturminner kom i 1905 (fortidsminneloven), og lov om bygningsfredning kom i 1920 (bygningsloven), har det skjedd stor utvikling i både synet på kulturminner, organisering av forvaltningen og lovverket (Holme 2001). Dette gjelder også i forbindelse med de mange bygdetunene rundt om i landet. Fra midten av 1970-tallet skjedde det gradvis en endring i fokus, både hos kulturminneforvaltningen og museene, fra å være rettet mot enkeltbygninger til å gjelde større bygningsmiljøer. Mer moderne opprettede bygdetun prøvde å samle bygningene i enheter som tilsvarte historiske bosettingsformer, med landskap og vegetasjon som skulle gjenspeile de historiske forholdene. Flere friluftsmuseer ble anlagt med utgangspunkt i allerede eksisterende bebyggelse, som for eksempel bygdetunet i Bindal som er bygd rundt en husmannsplass, i tillegg til tilflyttede bygninger. I dag skjer flytting av bygninger fra sin opprinnelige plassering til bygdetun i svært liten grad (Hegard 1984, Lokalhistoriewiki 2008).

I tillegg til det nye fokuset kulturminneforvaltning og lovverk har på helhetlige bygningsmiljøer, skjedde det også en endring i tankegangen; hvor man nå ser på bygninger som står på sin opprinnelige plass i sitt opprinnelige miljø som både av størst historisk verdi og med størst opplevelsesverdi, og som i større grad autentiske og dermed med høyere kildeverdi.

Dette er bakgrunnen for at bygdetunene på Sør-Helgeland, med unntak av to, ikke er inkludert i denne kulturminneplanen. Det ene unntaket er Sømna bygdetun, hvor bygdetunet er inkludert i områdeavgrensningen for Vik og Sømna kirke, som en naturlig del av landskapsrommet. Det andre unntaket er Hegge Lille i Brønnøy, som ligger inn under Velfjord Bygdemuseum, men som er inkludert i planen da det er et helhetlig gårdsmiljø med alle opprinnelige bygninger stående på rot.

44 Rødbergan

Automatisk fredet kulturminne. På Rødbergan nord for Vik ligger et klebersteinsbrudd fra jern- og middelalder. Bruddet ligger i ei bratt bergside, og i nedre del sees flere runde fordypninger etter uttak av kleberstein. Her finner man spor etter både gryteemner og groper etter uttak av gryter. Rødbergan har som navnet sier en rød farge, som skiller seg sterkt ut fra fjellsidene i området rundt.

Rødbergan er regulert til spesialområde bevaring i reguleringsplan for Slyngjemyren industriområde.

45 Kjerkstimarka

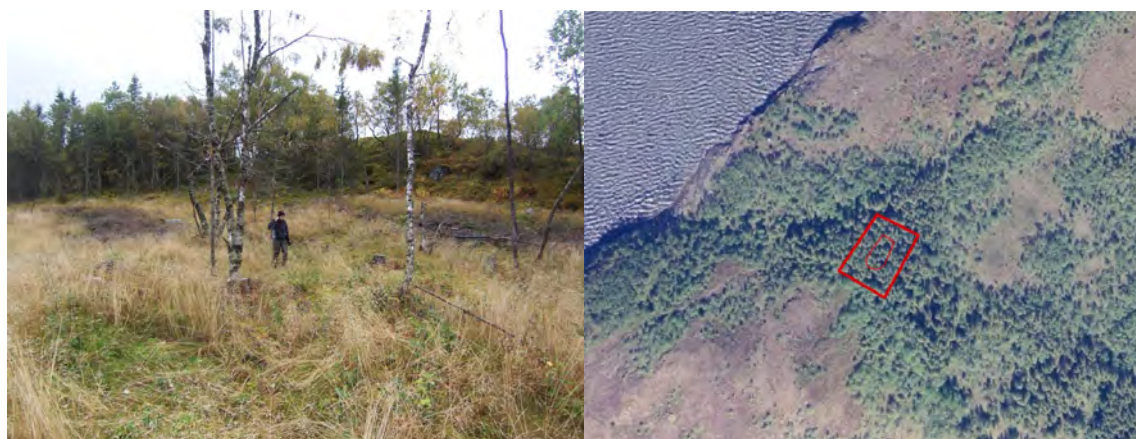
Automatisk fredete kulturminner. I Kjerkstimarka i Mardal ligger en samling fornminner bestående av tre gravrøyser, to gravhauger, ei kokegrop og ei mulig hustuft fra jernalder. På to av røysene står oppreiste bautasteiner. Arkeolog H. E. Lund foretok i 1955 ei arkeologisk utgravning og restaurering av kulturminnene. Gravminnene har en typisk plassering i landskapet ved at de ligger i grenseskillet mellom de to gårdene Mardal og Sømnes. Gravminner ble ofte plassert på slike steder for å markere både makt og eiendom.

46 Heimgårdskaret

Automatisk fredete kulturminner. I Heimgårdskaret ved Dyngeset ligger et gravfelt bestående av seks gravrøyser. Gjennom Heimgårdskaret gikk det i gammel tid en gang- og ridevei fra gården Dyngeset over Liafjellet til Grøttem-gårdene. En plassering av gravminnene som gjorde dem godt synlige fra datidas veifar, var vanlig i både bronse- og jernalder. Opprinnelig skal det ha vært flere gravrøyser i området, men de er dessverre borte i dag.

47 Vestaberggodden

Automatisk fredet kulturminner. I utmarka på gården Vestaberg ligger ei tuft av et langhus. Tufta dateres til jern/middelalder, og er en av få kjente tufter fra denne perioden i Sømna. Tufta er 19 meter lang og har kraftige veggvoller, og man ser antydning til åpning i den ene kortveggen. I ei myr ca 200 meter sørvest for tufta, ble det under torvtaking i 1950 funnet en lærsko datert til 300-tallet. Sømna-skoen var lenge den eldste kjente skoen i landet.

Brønnøy kommune

Brønnøy er en fornminnerrik kommune, og her er det spor etter menneskelig aktivitet som går helt tilbake til steinalderen. Særlig tydelig er steinalderens bosettingsspor i området rundt Torghatten. Her ligger flere hustufter plassert i gamle rullesteinstrenger. Det kan være liten tvil om at Torghatten var et særegent landemerke også for fortidas mennesker.

I Brønnøy finner man levninger etter det som i jernalder kan ha vært et maktsenter. Særlig finnes slike kulturminner i området rundt Tilrem og Mo, blant annet i form av mange gravminner. På Mo ligger også restene av et ringformet tunanlegg, en særegen type kulturminne som viser at stedet har hatt funksjon som møtested. Ifølge Sagalitteraturen lå en av de mest sentrale gårdene i regionen på Torgar ved Torghatten.

Flere steder i Brønnøy er det spor som viser at området har en gammel kirkehistorie. På Tilrem er Norges nordligste ruin fra middelalder; en romansk kirkeruin. I sentrum av Brønnøysund ligger Brønnøy kirke med bygningsdeler datert til slutten av 1100-tallet. Kirka er sammen med Brønnøy prestegård fredet gjennom kulturminneloven. I Velfjord ligger Nøstvik kirke, også kalt Velfjord kirke, som dateres til 1674.

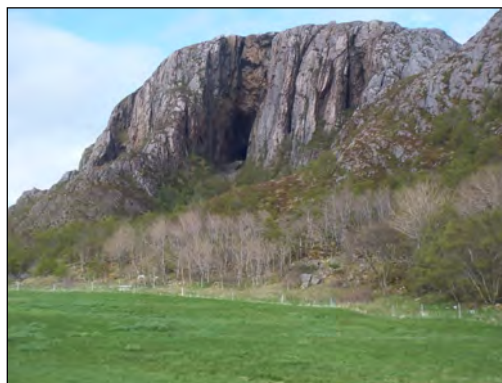
Jordbruk, i kombinasjon med fiske, har i flere årtusen vært den viktigste næringsveien i Brønnøy, og jordbrukslandskap med gårdsbebyggelse er karakteristisk for kommunen. En vanlig, men i dag oftest utydelige spor etter jordbruk, er dyrkningsterrasser. Slike finnes i Nordfjellmarka, hvor de er usedvanlig tydelige i landskapet.

Brønnøysund er den eneste byen på Sør-Helgeland. Selv om bystatusen er relativt fersk (2000), har stedet fungert som regionsenter i flere århundrer. Utviklingen mot by kom i gang for alvor rundt 1900, og bygninger og bygningsmiljøer fra denne tiden er bevart i det som kalles Sørbyen. Dette området er i dag regulert til spesialområde med formål bevaring.

Brønnøy kommune har flere typiske minner etter 2. verdenskrig. Blant de mest omfattende er Skarsåsen kystfort like utenfor Brønnøysund by.

Torghatten – et geologiske fenomen.

Torghatten er ei åpen lærebok i hvordan geologiske prosesser kan forme et landskap. Her ligger sporene etter istiden og landhevinger tydelige i dagen. Torghatten slik den ser ut i dag ble skapt på et tidspunkt da landet lå mye lavere enn i dag. Dette var et resultat av at isbreenes tyngde hadde presset landet ned. En langsom prosess bestående av at plastisk (seigtflytende) is og smelte vann fra isbreen gravde ut de svake delene av berget, førte til det karakteristiske hullet vi kjenner i dag (Møller og Jacobsen 2007). Da landskapet etter hvert hevet seg, skjedde det samme med fjellet og hullet. Langs fjellsidene ligger det flere rullesteinsterrasser som tydelig viser fortidens havnivåer.

48 Torghatten

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner. Ved den berømte fjellformasjonen Torghatten, på øya Torget, ligger flere kulturmiljøer med et stort tidsspenn. I et skar på østsiden av fjellet ligger det flere rullesteinsterrasser på ulike nivå i terrenget. Terrassene var en gang strandvoller, og her finnes spor etter steinalderens bosetting i form av hustufter. Flere av tuftene framstår som ovale eller sirkulære forsenkninger. Noen har også antydninger til veggvoller. Lignende rullesteinsterrasser med tufter fra steinalder finnes også på nordsida av Torghatten. Nærhet til sjøen var viktig, og når menneskene skulle opprette en ny boplass valgte de å bosette seg nær sjøkanten. Disse kulturmiljøene illustrerer en bruk av området i svært lang tid og har dermed høy pedagogisk verdi. Det bidrar til opplevelsesverdien at landskapet er lite forstyrret av moderne aktivitet. Helt sør på Ytterhatten ligger et gårdsmiljø med bygninger som dateres fra 1800-tallet fram til 1900-tallet bestående av stuer, fjøs og bur. Gårdsanlegget er omgitt av et velholdt kulturlandskap. Lengre opp mot fjellsiden ligger en rullesteinsterrasse med ti hustufter og en heller med funn fra steinalder.

Til sammen gjør disse kulturminnene stedet Torghatten til et sammensatt kulturmiljø som også selve fjellet Torghatten er en del av. Det har trolig vært tilknyttet ulike former for tro og tradisjoner til fjellet nesten like lenge som mennesker har oppholdt seg i området. Også i de siste århundrene har mennesker fortalt sagn og eventyr omhandlende fjellet, og det har nok vært et fast seilingsmerke så lenge folk har vært på sjøen. Torghatten har også vært et kjent reisemål på Sør-Helgeland i lengre tid, og skriftlige kilder fra 1800-tallet forteller om mange besøkende til fjellet. Torghatten forteller dermed i tillegg om gammel reiselivshistorie.

Sagnet om Nordlandsfjellene.

De sju søstre og Lekamøya var hos Landego-kjerringa.

Jentene danset og lekte i havet utenfor Landego.

Dette fikk Vågakallen se, og han ble øyeblikkelig forelsket i Lekamøya.

Vågakallen tok hesten sin og red over Vestfjorden for å få tak i Lekamøya.

Jentene ble redde, og la på sprang sørover for å slippe unna.

De var raske, og Vågakallen skjønte at han ikke ville greie å ta dem igjen.

Da ble han sint, og tenkte at hvis ikke han kunne få Lekamøya, skulle ingen andre det heller.

Suliskongen så pila som Vågakallen skjøt etter Lekamøya.

For å berge henne, kastet han hatten sin sånn at pila skulle treffe den i stedet.

Pila gikk gjennom hatten og datt ned i havet litt lenger bort.

Akkurat samtidig kom sola opp, og alle ble til stein.

Suliskongen sitter fremdeles oppe i Sulitjelma og

Landegokjerringa sitter på Landego.

Vågakallen ble til Hestmannen,

og hatten til Suliskongen ble til Torghatten ved Brønnøysund.

Pila ligger ikke så langt unna.

De syv søstre finnes utenfor Sandnessjøen, og Lekamøya på Leka.

49 Prestøya fyrstasjon

Nyere tids kulturminne. Østre Prestøya fyrstasjon ble bygd i 1895 og tatt i bruk som leifyr året etter. Her ble det bygd en større fyrbygning med flere rom, samt uthus, fjøs og naust, til fyrvokteren med familie. Fyrstasjonen ble nedlagt i 1935 og erstattet av ei fyrlykt. Et særtrekk ved Prestøya fyrstasjon er at fyrlyktstårnet er integrert i hovedbygningen.

50 Nordhus gamle skole

Nyere tids kulturminne. Rundt 1900 bestilte Brønnøy og Sømna kommunestyre 16 skolehus fra Namdalen. Bakgrunnen for denne bestillinga var skoleloven av 1889 som innførte ”folkeskolen” og som medførte behov for flere skolehus. Skolehusene fra Namdalen var serieprodusert av Spillum Dampsag & Høvleri, og denne bestillingen var den største i bedriftens historie. Nordhus gamle skole er fra 1904. Bygget gikk ut av bruk som skolestue i 1966 da ny skole ble tatt i bruk, men den ble benyttet som sløydsal fram til 1991. Skolehuset på Nordhus er et kulturminne som forteller om skolehistoriens utvikling i regionen.

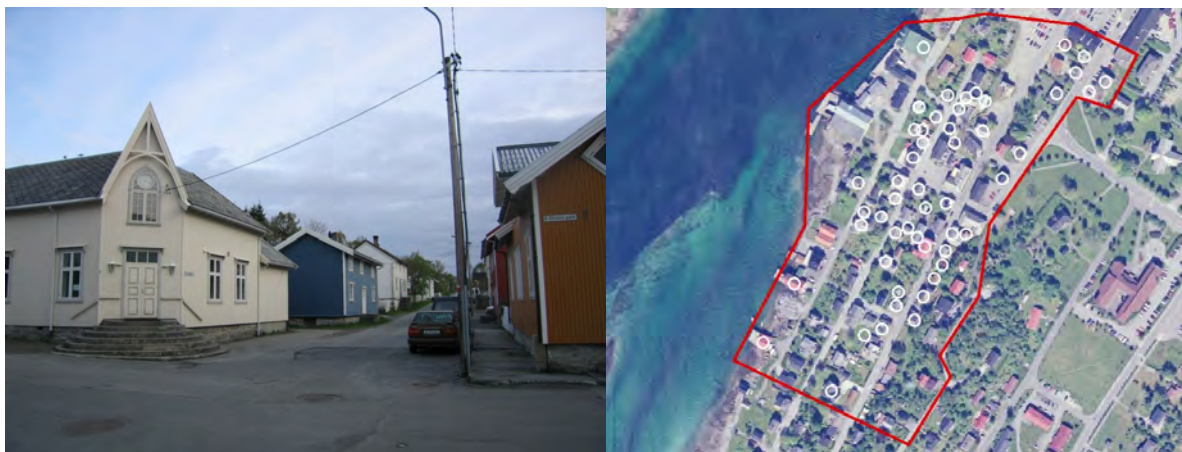
51 Kvaløen

Foto: Magnar Solbakk, Brønnøy kommune.

Nyere tids kulturminner. På Kvaløya og Kvaløyholmen er det flere ruiner bestående av tufter etter kaianlegg og sjøhus. Ruinene er levninger etter et nedlagt handelssted som hadde sin storhetstid på 1800-tallet. På steinmurene i sjøkanten sto det den gang store sjøhus tilknyttet datidas handel. Området har også en bakgrunn som kommunikasjons-senter. I 1878 ble selskapet ”D.S. Torghatten” dannet her. Selskapet ble senere ”Torghatten Dampskipsselskap”. Kvaløen fikk elektrisk strøm allerede i 1894, samtidig med Hammerfest. Kvaløen er et kulturmiljø som forteller både om handelshistorie og om regional kommunikasjonshistorie.

52 Sørbyen

Nyere tids kulturminner. Sørbyen er det gamle kirke- og handelsstedet i Brønnøysund. I 1887 ble det utskilt 38 eiendommer fra prestegården, eiendommer som ble brukt til ulike offentlige og private virksomheter. Området utviklet seg gradvis til en småby rundt 1900-tallet, med post, toll, telegraf, ulike typer håndverkere, hoteller med mer. I tillegg kom det opp mange bolighus med egne uthus. Det som satte størst preg på området var handelsvirksomhet, og da særlig i tilknytning til fiske. Den markante Tørrfiskbrygga, som ble bygget i 1916-17, vitner om denne næringsvirksomheten. Forsamlingslokalet (1909) er et annet fellesbygg med lange tradisjoner og med tidligere navn som Losjelokalet, Sangerlokalet og Kinolokalet. Sørbyen er i dag regulert til spesialområde for bevaring, hvor formålet er å bevare et helhetlig kulturmiljø fra tidsperioden rundt år 1900. Området omfatter ca 70 bygninger ordnet i kvartalstruktur.

- Brønnøy gamle brannstasjon

Nyere tids kulturminne. Brannstasjonen, som ligger i Sørbyen, ble oppført i 1936 og er det første teglsteinsbygget i Brønnøysund. Bygningen er oppført i en enkel funksjonalistisk stil, og har en særpreget utforming som er tilknyttet dens opprinnelige funksjon med det karakteristiske slangetårnet. Tårnet var opprinnelig en etasje høyere. Brannstasjonen har ellers en karakteristisk form som danner fondmotiv i sør fra Havnegata. Bygningen bør også ses i sammenheng med Torvet som åpen plass og med håndverksmessige muring mot småbåthavna. Brannstasjonen har en stor verdi som kulturminne, både i seg selv og som del av det større kulturmiljøet i Sørbyen.

53 Buholmen fyrstasjon

Foto: Magnar Solbakk, Brønnøy kommune.

Nyere tids kulturminne. I 1862 ble fyret på Buholmen tatt i bruk. Fyrstasjonen besto av en fyrbygning og et uthus. Som ledd i ønsket om å forbedre fyrstasjonen, ble det på starten av 1890-tallet vedtatt å flytte Brønnøysund fyrstasjon fra Buholmen til Prestøya. Både Buholmen og Prestøya fyrstasjoner er markante kulturminner i landskapet, som viser området som del av en kyst- og sjøfartsnasjon.

54 Schrøder-eiendommen

Nyere tids kulturminne. På Schrøder-eiendommen midt i Brønnøysund ligger et gårdsmiljø, bestående av en stuebygning og et fjøs fra slutten av 1800-tallet, samt et uthus av ukjent alder. Slike gårdsmiljø midt i by er i dag sjeldne, da de fleste har blitt fjernet som resultat av byutvikling. Miljøet forteller om 1800-tallets bosettingshistorie. Deler av Schrøder-eiendommen er regulert til spesialområde bevaring i reguleringsplan for Brønnøysund sentrum.

55 Brønnøysund Telegrafstasjon (Telegrafen)

Nyere tids kulturminne. Telegrafbygningen ble bygget i årene 1920-22. Huset ble bygget som telegrafstasjon, og beholdt denne funksjonen fram til slutten av 1970-tallet. I andre etasje var telegrafbestyrerens bolig. Bygget er i nybarokk stil med enkelte jugendtrekk. Telegrafen har en sentral plassering i bybildet hvor bygningen danner den ene "veggen" i Schrøders plass. Den gamle Telegrafstasjonen er et kulturminne som forteller om Sør-Helgelands og Norges telehistorie.

56 Den gamle sykestua

Foto: Magnar Solbakk, Brønnøy kommune.

Nyere tids kulturminne. I Innerveien ligger det som var den gamle sykestua i Brønnøy. Brønnøysund Sanitetsforening ble stiftet i 1909, og Sanitetsforeningen sto bak den nye sykestua. Sykestua åpnet i 1925, og hadde da 12 senger. Sanitetsforeningen drev også kontrollstasjon for mor og barn der, og i 1930-årene var sykestua et sted hvor fattige skolebarn fikk frokost. Under 2. verdenskrig ble første etasje beslaglagt av tyskerne. Huset ble påbygget i 1949/50, og på 1960-tallet ble det også bygget legekantor, legebolig og tannklinikk her. Sykestua var i full drift fram til Brønnøy sykehjem ble åpnet i 1978. Den gamle sykestua i Innerveien er et kulturminne som har en omfattende historie tilknyttet helsevesenets utvikling i regionen på 1900-tallet.

57 Innerveien nr. 1

Nyere tids kulturminner. På nordvestsiden av Frøkenosen ligger et lite bygningsmiljø bestående av et nordlandshus og et bur. Bygningene er godt bevarte, og rundt bygningene er det et større hageområde. Våningshuset skal opprinnelig ha stått på Tilrem. Huset ble flyttet til Innerveien en gang mellom 1905-1910. Som så mange andre hus i Brønnøysund har også dette hatt en mangfoldig bruk (ofte på samme tid): Foruten å være bolig for eierne, ble det leid ut hybler her, og har dessuten inneholdt kontorlokaler både for sakførerne, for fiskerirettleder, sykekassen og arbeidskontoret.

58 Sorenskrivergården Brønnøysund

Nyere tids kulturminne. Sorenskrivergården går også under navnet Distriktslegeboligen og er fra ca 1860. Byggherre var distriktslege Wolfgang A. W. Møller, og til å begynne med var huset en kombinasjon av bolig og kontor for distriktslegen i Brønnøysund. I tilknytning til hovedbygningen står også to bygninger fra siste halvdel av 1800-tallet, med opprinnelig funksjon som stabbur og uthus. Fra 1925 ble gården "Sorenskrivergård", fortsatt med kombinert funksjon som bolig og kontor, nå for Sorenskriveren i Brønnøysund. Det siste tiåret har bygningen fungert som menighetshus for Betel. Bygningsmiljøet forteller om en

historie tilknyttet både helsevesen og rettsvesen i regionen. Fram til 1855 var nærmeste lege for Sør-Helgelendinger å finne i Alstahaug, men fra 1855 ble det opprettet eget distriktslegekontor i Brønnøysund som skulle være legekontor for Vega, Brønnøy, Sømna og Bindal. Bygningsmiljøet er viktig både på grunn av embetene som har holdt til der og som en del av det gamle maktens sentrum i Brønnøy.

Viktig byrom i Brønnøysund.

Nyere tids kulturminner. I Brønnøysund sentrum ligger et område med flere sentrale bygninger som til sammen inngår i – og danner rammen rundt et viktig og særegent byrom. Her er det samlet bygninger av stor betydning for hele Brønnøy, både i tilknytning til politikk, administrasjon, utdanning, religion og kultur, deriblant kirke, prestegård, skolebygninger, samfunnshus og rådhus. Det er viktig å bevare dette byrommet også for fremtiden.

59 Brønnøy kirke og prestegård

Automatisk fredete og nyere tids kulturminner. Brønnøy kirke og prestegård er de to eneste bygningene i Brønnøysund som er fredet etter kulturminneloven. Kirka er bygget i stein, og den eldste delen skal være fra slutten av 1100-tallet. Den fikk sin nåværende form i 1870 da den ble gjenoppbygget etter en brann i 1866. Kirkas eldste inventarstykke er et krusifiks i tre fra før reformasjonen.

Brønnøy prestegård besto opprinnelig av mange bygninger, men i dag står bare hovedbygningen fra 1845 igjen. Bygningen som ble vedtaksfredet i 1992, er en halvannen-etasjes tømret, panelt bygning hvor den opprinnelige grunnplanen hovedsakelig er bevart. Prestegården ligger på en gårdshaug hvor det er påvist et opptil 1 meter tykt kulturlag. Dette kulturmiljøet viser at stedet har stor tidsdybde, og er av stor historisk verdi da det var opprinnelsen til dagens Brønnøysund.

60 Brønnøysund Folkeskole (Tårnskola)

Nyere tids kulturminne. Det offisielle navnet på skolen er Brønnøysund folkeskole, og den ble bygget i årene 1922-23. Arkitekt var Peter Arnet Amundsen, som var den første profesjonelt utdannede arkitekt som hadde sin praksis i Nord-Norge. Ved begynnelsen av 1900-tallet var det befolkningsvekst i Brønnøysund, og den gamle folkeskolen fra 1896 var blitt for liten. Dermed ble Tårnskola bygget og tatt i bruk fra nyttår i 1924. Bygget ble benyttet som barneskole fram til midten av 1970-tallet, og har siden vært brukt til ulike skole- og kulturformål. Sør for skolehuset står den gamle gymsalen (1938), som ved oppføringen var usedvanlig stor for sin tid.

61 Brønnøysund samfunnshus

Nyere tids kulturminne. Samfunnshuset ble bygget i årene 1968-73. I tillegg til å være regionens største samfunnshus har bygget folkebibliotek, svømmebasseng og idrettslokale for videregående, barne- og ungdomsskolen og for idrettslagene. Bygningen er tegnet av NBBL's Arkitektkontor i Oslo ved R. Strand & F. Henriksen (1962). Samfunnshuset har en tidstypisk, modernistisk arkitektur i betong og glass fra slutten av 1960-tallet. Det framstår som et monumentalbygg i byrommet.

62 Gravminnene ved Torvsjådammene

Automatisk fredete kulturminner. Ved Torvsjådammene ligger ett gravfelt og to enkeltstående gravminner, bestående av til sammen fem graver. Funn gjort i noen undersøkte gravrøyser daterer gravene til folkevandringstid (400-550 e.Kr) og merovingertid (550-800 e.Kr). Gravminnene ligger i nærheten av skoleområdet i Brønnøysund, et område som også fungerer som turområde. Gravfeltene er siste rest av en lang rekke kjente, bynære gravminner som har blitt fjernet som resultat av byutviklingen. Kulturmiljøet er derfor sårbart, samtidig som det har stor opplevelsesverdi.

63 Brønnøysund Tuberkulosehjem

Nyere tids kulturminne. Tuberkulosehjemmet i Brønnøysund ble bygget i 1915. Arkitekturen er i tidstypisk nyklassisistisk stil, med valmet, skifertekket tak, symmetrisk plasserte tempelgavlpregete arker og smårutete vinduer. Etter 1945 ble bygningen brukt som gamlehjem og sykehjem, og brukes i dag av frimurerlosjen. Bygningen forteller historien om den fryktede tuberkulosesykdommen, som herjet blant landets befolkning rundt 1900. Tuberkulosehjem ble opprettet fra slutten av 1800-tallet, og skulle være et sted å behandle og styrke immunforsvaret til de syke. Slike hjem var vanlige fram til de første medisinerne som kunne behandle sykdommen ble utviklet på 1940-tallet. Dette gjør Brønnøysund Tuberkulosehjem til en forteller om et mørkt kapittel i norsk sykdomshistorie.

64 Skarsåsen

Krigsminner. På Skarsåsen ligger restene av et tysk kystfort fra 2. verdenskrig. Her finnes kanonstillinger, løpegraver og tunneler. Skarsåsen tilhørte artillerigruppe Brønnøysund som ble opprettet i 1942, en gruppe som besto av tre batterier. På Skarsåsen var det fire store kanonstillinger som hadde en rekkevidde på 17 000 meter. Ut fra kanonene går det løpegraver og tunneler. I tillegg er det spor etter mange nærforsvarstillinger og rester etter brakker. Området er i dag friluftsområde, og en tilrettelagt tursti guider besøkende gjennom kystfortet.

65 Rodal

Automatisk fredete kulturminner. Ved Rodalsstranda ligger det som kan være spor etter et ødegårdsanlegg fra jernalder. Kulturminnene består av ei åtte meter lang hustuft, et gravfelt med minst to gravhauger, kullgroper, ei enkeltliggende gravrøys, ei samling med to nausttufter, og et gravfelt med til sammen åtte gravminner. Kulturminnene ligger i et område som ikke har vært dyrket i nyere tid, og det er derfor stort potensial for at det er flere kulturminner i området som enda ikke er registrert.

66 Trælnes

Nyere tids kulturminner. Gårdsmiljøet på Trælnes fra slutten av 1800-tallet består av bur, våningshus, stue, jordkjeller og skott. Gården har to våningshus og to stabbur, hvorav det ene buret dateres til 1700-tallet. Bygningsmiljøet er helhetlig og stort sett i god stand, med et velholdt kulturlandskap rundt.

67 Trælnessvika

Nyere tids kulturminner. Kulturmiljø med naust og båtstøer fra slutten av 1800-tallet, samt naust som er yngre. Trælnessvika er et verdifullt og karakteristisk bygningsmiljø tilknyttet kystkultur. Bygningsmassen er godt bevart og båtstøene er markerte.

68 Telegraflinja over "Tosenfjellet"

Foto: Magnar Solbakk, Brønnøy kommune.

Nyere tids kulturminne. Over "Tosenfjellet" og ned Tosdalen ligger restene av den gamle nedlagte telegraflinja fra 1867. Her er rundt 200 stolpefundamenter, ei steinbru og flere mindre partier med trappetrinn. Steinfundamentene er oppmurte av naturstein og stikkene til linja skal ha vært av malmfuru fra Røros. Noen få av disse står fremdeles. Den første telegraflinja i Nord-Norge ble påbegynt i 1866. Fra Grane ble det samtidig bygd ei sidelinje over "Tosenfjellet" som skulle gå helt fram til telegrafstasjonen i Brønnøysund. Telegraflinja er en forteller om landsdelens telehistorie.

69 Tosen kapell

Nyere tids kulturminne. Tosen kapell på Lande er ei langkirke bygd i 1734 og restaurert i 1891. Kirka sto opprinnelig på Solstad på nordsida av Bindalshalvøya, men da ny kirke skulle bygges her ble den gamle flyttet til Tosen. Tosen kapell har dermed usedvanlig brukshistorie og er et viktig kulturminne som forteller både om kirkehistorie og om regional historie. Kirka er listeført av Riksantikvaren, som verneverdig kirkebygg fra perioden mellom 1650-1850.

70 Trappetrinnene i Hammarslian

Foto: Magnar Solbakk, Brønnøy kommune.

Nyere tids kulturminne. Fra Tosenfjorden og opp til gården "Hammarlia" er det bygd 450 trappetrinn i stein. Trolig ble trappa bygget på 1800-tallet. Selve gården er i dag en ødegård med hustuffer og rydningsmurer. Trappetrinnene i Hammarslian er et sjeldent kulturminne og et betydelig byggverk.

71 Nordfjellmarka

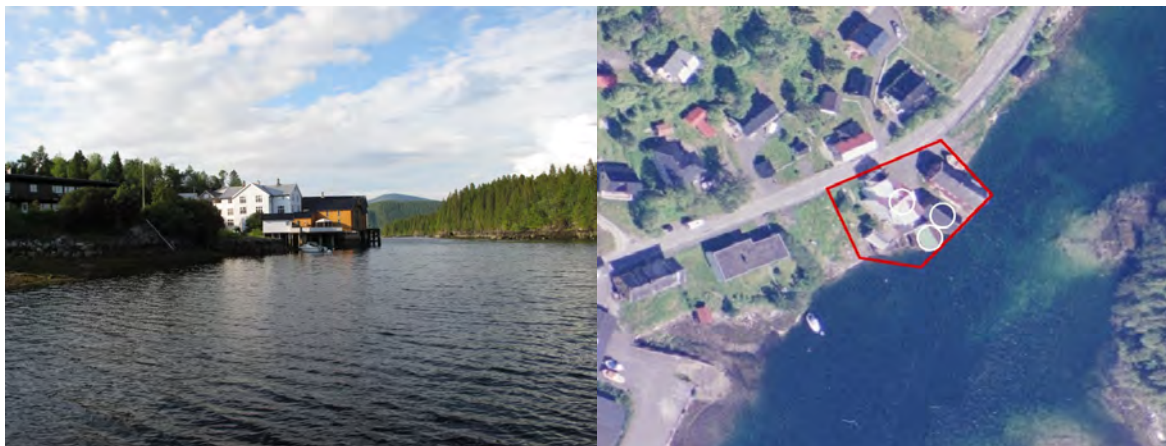
Nyere tids kulturminner. I ei bratt li i Nordfjellmarka ligger spor etter gamle dyrkningsterrasser. Som oftest finner man spor etter dyrkningsterrasser i form av åkerreiner, det vil si at det i hellende terreng danner seg et hakk med en terrassekant i nedkant som følge av naturlig jordsig og erosjon. I Nordfjellmarka derimot, er det bygd opp terrasser med oppmurte steiner. På grunn av gjengroing av tungdreven landbruksjord er slike spor kun i sjeldne tilfeller synlig, men aktiv beiting har i Nordfjellmarka gjort at dyrkningsterrassene kommer godt fram.

72 Langfjord kraftstasjon

Nyere tids kulturminne. Langfjord kraftstasjon ble opprettet i 1949, og utvidet i 1953 og 1958. Kraftstasjonen ligger innerst i Langfjorden, og består i tillegg til selve stasjonen også av et anlegg med fjelltunneler. Hovedbygningen har en funksjonalistisk utforming. Kraftstasjonen er nå nedlagt etter at en ny ble bygd i 2005. Langfjord kraftstasjon er et viktig industrielt kulturminne som forteller om krafthistorien på Sør-Helgeland.

73 Hommelstø gamle sentrum

Nyere tids kulturminner. Hommelstø var tidligere kommunesenter i daværende Velfjord kommune. Sentralt i Hommelstø ligger et bryggemiljø fra slutten av 1800-tallet. Her var det blant annet dampskipsanløp, og stedet fungerte som utgangspunkt for videre ferdsel innover Velfjorden. Den ene brygga i bygningsmiljøet var i bruk som ekspedisjonsbrygge i forbindelse med varer som kom med dampskipene. I bygningsmiljøet inngår også et bolighus som fram til 1960-tallet fungerte som butikk og bakeri. Den ene av bryggene var lager for samme butikk. Bryggemiljøet vitner om den rollen Hommelstø spilte som samferdselsknutepunkt. Velfjord gamle samvirkelag planlegges ombygd til museum.

74 Hegge Lille

Nyere tids kulturminner. Gården Hegge Lille er en del av Velfjord bygdemuseum. Her er et tunmiljø fra århundreskiftet 1800/1900. Tunet er et komplett gårdsanlegg, hvor husene har beholdt en stor grad av opprinnelighet. Hegge Lille er et karakteristisk gårdsanlegg som er godt bevart.

75 Nøstvik kirke

Nyere tids kulturminne. Nøstvik kirke, også kalt Velfjord kirke, er ei korskirke med hovedkonstruksjon i tømmer. Kirka ble bygget i 1674, noe som gjør den til en av Nord-Norges eldste trekirker. Den har vært restaurert i 1886, 1932 og 1974. Kirka har to altertavler, den ene fra 1641 og den andre fra 1758. I middelalderen har det stått ei laftet kirke på samme sted som nåværende kirkebygg. Det kan derfor være spor etter dette i form av kulturlag under og rundt kirka. Dette gjør Velfjord kirke til et kulturminne som har vært i bruk i svært lang tid og området rundt til et sted med lang kontinuitet som religiøst samlingssted. Velfjord kirke er listeført av Riksantikvaren, som verneverdig kirkebygg fra perioden mellom 1650-1850, og kirkegården inkludert muren rundt er fredet. Like nord for kirka ligger Nøstvik gård. Våningshuset er fra midten av 1800-tallet, og under oppussing av kirka ble de gamle kirkevinduene satt inn i dette huset. Det var tidligere tradisjon for å selge kirkekafe på gården.

76 Tilremsjøen

Nyere tids kulturminner. Odden som stikker ut i Tilremsvågen har i flere århundrer vært brukt som markeds plass, og har dermed lange tradisjoner som et viktig samlingssted for hele regionen. Trolig var den i bruk fra ca 1650-1939, og på 1800-tallet sto det flere titalls

bygninger her. Før odden ble tatt i bruk som markeds plass, skal den i middelalderen ha vært brukt som samlingssted for leidangsflåten, et sted hvor man betalte skatt og som ting- og rettersted. I dag er det lite igjen av bygningsmassen fra markedsplasstida. Her står ei brygge som i følge tradisjonen er fra 1700-tallet, to naust, flere stuer og ei marknadsbu fra siste halvdel av 1800-tallet. Det nyoppførte huset lengst ute på neset ligger der tingstua lå tidligere. Stiftelsen Tilrem Markeds plass har etablert ei historisk samling ved Tilremsjøen. I kommuneplanens arealdel er markeds plassen betegnet som spesialområde med formål bevaring.

77 Tilrem

Automatisk fredete kulturminner. På Tilrem ligger et kulturmiljø tilknyttet kultutøvelse og religion. På bergdraget kalt Lunderhaugen ligger et særegent kulturmiljø bestående av en trearmet steinlegning, en mulig prosesjonsvei og to gravrøyser. Den ene gravrøysa er hele 33 meter i diameter. Steinlegningen danner en likesidet trekant, og omtrent midt i anlegget ligger fire store steiner som til sammen danner en firkant hvor hjørnene peker mot de fire himmelretningene. Funn som er gjort på stedet peker mot et kultsted tilknyttet fruktbarhet.

Rett sør for Lunderhaugen ligger ruinene av det som trolig er St. Knuts kirke, ei romansk steinkirke fra tidlig middelalder. Utgravning som er gjort viser at kirka hadde et rektangulært langskip og uvanlig stort kor, og gulvlaget er datert til 1030-1240. Ruinen er et godt synlig landskapselement som ligger estetisk vakkert i terrenget. Kirkeruinen sett i sammenheng med de eldre kulturminnene på Lunderhaugen, gjør stedet til et sjeldent kulturmiljø som har vært i bruk i lang tid som religiøst sted.

På sørsida av veien for kirkeruinen ligger et kvernhus med opprinnelse fra begynnelsen av 1800-tallet. Kvernhuset er regionens eneste kvernhus med opprinnelig ståsted (dvs. tilknyttet elv). Etter tradisjon ble to bekker ledet sammen etter ide av Hans Nielsen Hauge.

78 Mo

Automatisk fredete kulturminner. På Mo ligger et ringformet tunanlegg som består av seks synlige hustufter som ligger i en halvbueformasjon. Utenfor tuftene ligger åtte kokegroper. Undersøkelser som er gjort med gradiometer viser at det egentlig kan være åtte hustufter, og 12-14 kokegroper. Trolig har tuftene utgjort en sluttet oval ringformasjon, men flere tufter ble skadet under anleggelsen av fylkesvei 17 og er i dag ikke synlige på markoverflata. Igjennom deler av tunanlegget går det en hulvei. Dette er antakelig restene etter den gamle ferdselsveien som fulgte kysten fra Bindalsfjorden og nordover til Horn. Til sammen utgjør disse kulturminnene et sammensatt og sjeldent kulturmiljø med stor opplevelsesverdi.

79 Minde, Lundsjøen

Nyere tids kulturminner. På østsiden av Mosvågen ligger et naustmiljø med til sammen fem naust. Det eldste naustet dateres til slutten av 1700-tallet, og to andre til 1800-tallet. Det skal opprinnelig ha stått til sammen åtte naust på stedet. Naustet fra 1700-tallet har mye opphavelig materiale igjen blant annet med en laftet kjerne, noe som gjør det til et sjeldent kulturminne. Det er også flere tydelige båtstøer i fjæra. Til sammen gjør dette stedet til et helhetlig naustmiljø med stor tidsdybde.

Vega kommune

På Vega har det vært bosetting i 10 000 år. Her er spor etter boplasser og tilholdssteder fra både yngre og eldre steinalder. De eldste levningene finner vi på Mohalsen og Åsgården. For rundt 5000 år siden begynte de mindre øyene rundt hovedøya å stige opp fra havet og ble etter hvert bosatt.

Her finnes også spor etter jernalderens bosetting, blant annet i form av gravminner.

Særlig karakteristisk for Vega er de mange øyværene. Her ligger bygninger med tilknytning til både fiske, ærfugl, jordbruk og stor- og småfehold: bolighus, fjøs, naust og rorbuer. Særegent for bygningsmassen er de mange e-husene og e-banene, samt gårdsanleggenes plassering på rekke med lik orientering etter landskapet. Det som en gang var det største av alle værene, er Bremstein. I 1925 ble Bremstein fyr bygget på Geiterøya. Fyrstasjonen er i dag fredet. Fiskeværet Skjærvær ble fredet i 1994, en fredning som omfatter hele øya Skjærvær med 29 enkeltbygninger.

På Gladstad ligger et bygningsmiljø som forteller om Gladstads utvikling som tettsted fra 1800-tallet og fram til i dag. Her ligger også Vega kirke som er listeført av Riksantikvaren.

På Ylvingen er det et tysk festningsanlegg fra andre verdenskrig.

Vega kommune består av over 6500 øyer, holmer og skjær, og svært mange av disse er tatt i bruk. Deler av kommunen ble i 2004 skrevet inn på UNESCOs verdensarvliste, som det første norske kulturlandskapsområdet.

80 Gladstad

Nyere tids kulturminner. I Gladstad sentrum ligger et sammensatt tettstedsmiljø med kulturminner som forteller om Gladstads utvikling som tettsted fra 1800-tallet og fram til i dag. De eldre delene av bygningsmiljøet består av Vega prestegård fra 1886, nå Vega bygdemuseum, Vega kirke med kirkegård og Gladstad skole fra 1896. I området ligger også Vega kommunehus som sto ferdig i 1960. I 1996 ble vinduer skiftet og fasaden ble platekledd og ny fløy med ny hovedinngang ble bygget. Vinduer og opprinnelig fasadeflater er bevart på

byggets bakside. Spesielt verneverdig er kommunestyresalen med godt bevart opprinnelig interiør og inventar.

Vega kirke fra 1864 er listeført av Riksantikvaren som viktig kirkebygg fra perioden etter 1850. Kirka er ei langkirke i tre som ble påbygd i 1988. Inne i kirka finnes blant annet ei altertavle fra 1736. Nord for kirkegården står helsehuset fra 1954 og legekantoret med legebolig fra 1961, samt opprinnelig postkontor med bolig som trolig er fra 50-tallet. Dette er tidstypiske bygninger med tydelige tettstedsfunksjoner.

81 Meieriet

Nyere tids kulturminne. Meieriet ved Rørøy ble oppført i 1957 og var i bruk fram til 1973. Bygningen fungerte som mottaksstasjon for levering av melk som skulle videre til Brønnøysund, i tillegg til at det foregikk utsalg av meieriprodukter. Drifta av meieriet opphørte da alle bøndene fikk melketank hjemme på gården og transporten av melka over til fastlandet ble rasjonalisert. Meieriet er oppført i murstein produsert på Vevelstad, og fasaden er i støpt betongstein med enkel dekor. Rampa på bygningens fasade er dekket med skifer. Dette er et industrielt kulturminne som er godt bevart, og som er et av få synlige spor etter Vegas industrihistorie.

82 Rørøy handelssted

Nyere tids kulturminner. Rørøy handelssted ble opprettet om lag 1700, og var trolig opprinnelig borgerleie før det ble handelssted på 1770-tallet. Bygningsmiljøet består av tidligere butikk med tilhørende brygge fra 1730 og hovedhus, fjøs og jordkjeller fra slutten av 1800-tallet, tidligere drengestue og flere større bolighus. Omkring 1730 var Rørøy et av de største økonomiske, sosiale og kulturelle sentrene på Helgeland, og fungerte etter hvert også som tingsted, gjestgiveri og posthus. Bygningsmiljøet er rikt sammensatt med eldre og godt bevarte bygninger. I den største hovedbygningen er det i et av rommene takdekor fra tidlig 1800-tall. Denne typen dekor er sjelden, da det skiller seg ut fra andre takmalerier ved at det er retningsorientert. Trolig har det opprinnelig vært del av en større samling av veggmalier, som senere har blitt plassert i taket i englesalen. Rørøy var et viktig handelssted tilknyttet regionens kystkultur.

83 Rørøya, bryggemiljø

Nyere tids kulturminner. På Rørøya ligger et bygningsmiljøet bestående av flere brygger og ett naust. Med unntak av ei brygge som skal være fra 1700-tallet er miljøet ikke registrert i SEFRAX. Den registrerte brygga var opprinnelig plassert ved siden av butikken på Rørøy handelssted, men den ble flyttet omkring 1920. De øvrige bygningenes alder er ukjent. Eldre

bryggefundamenter er dominerende i miljøet. Dette er et vel bevart bygningsmiljø både fra vår eldre og nyere historie, som har en tilknytning til handelsstedet på Rørøya. Et stykke nord for de stående bygningene, ved Jektvika, ligger en ruin av ei brygge som ble reist på slutten av 1700-tallet. Denne brygga ble tatt av storm i 1937. Bryggeruinen er fysiske spor som forteller om Rørøyas sentrale posisjon som handelssted.

84 Grimsøysundet

Nyere tids kulturminner. På hver side av Grimsøysundet ligger restene etter et gammelt fergeleie. Restene etter fergeleiet er spor fra et viktig eldre veifar på Vega, og forteller om øyas infrastruktur i tidligere tider. Kulturmiljøet består også av ruiner av ei brygge fra slutten av 1800-tallet som ble revet i 1962, samt et naust fra tidlig i 1880-årene.

85 Grimsøy

Nyere tids kulturminner. På Sjøhaugen ligger et gårdsmiljø fra slutten av 1800-tallet. Miljøet består av våningshus, bårstue, utedo, jordkjeller og en ruin av en fjøsbygning som ble revet i 1961. Grimsøy er et eldre og godt bevart gårdsmiljø.

86 Grimsøy

Nyere tids kulturminner. På Grimsøy ligger et gårdsmiljø fra 1800-tallet. Miljøet består blant annet av et våningshus som er oppført mellom 1830-50, en jordkjeller og fjøsbygning. Fjøssets låvedel er påbygd omkring 1925. Dette er et eldre og godt bevart gårdsmiljø som er omsluttet av et velholdt kulturlandskap.

87 Vegstein

Nyere tids kulturminner. I Jansvika ligger et kulturmiljø som består av brygger, naust, sjøhus og ruiner etter kai. Bygningene er av ukjent alder. Vegstein har en lang tradisjon tilknyttet handel. Skriftlige kilder sier det er et av de eldste skipperleier og bygdefarstedene på hele Vega. De såkalte knapene var ofte skipper som eide jekter, og gården de bodde på ble kalt skipperleier. Bygdefarsted vil si at man herfra førte jekter med varer til og fra Bergen. I den forbindelse ble det gjerne tatt med flere varer slik at de hadde noe å handle med resten av året. I 1833 fikk Vegstein handelsrett og gjestgiverbevilgning, og med det fikk Vega sitt andre handelssted. Det ble da blant annet åpnet butikk nede ved sjøen, og krambu oppe på gården. Den siste butikkdriften ble nedlagt i 1982. Vegstein er i dag et godt bevart bryggemiljø tilknyttet regionens kystkultur.

88 Vegstein nedre

Nyere tids kulturminner. På Vegstein ligger et gårdsmiljø bestående av et bolighus, flere uthus av ukjent alder, skjul fra slutten av 1800-tallet og et storslagent fjøs fra om lag 1875. Bolighuset, samt flere uthus liggende på rekke, er inngjerdet av et flott steingjerde. Fjøset er godt bevart og representativt for steinfjøsene som blir vanlig fra 1870-tallet og utover.

89 Hongsetneset

Nyere tids kulturminner. På Hongsetneset ligger et eldre og sammensatt gårds- og bryggemiljø. Miljøet består av våningshus fra om lag 1875, fjøsbygning fra 1900-tallet og flere brygger og naust av ukjent alder. Stedet var borgerleie fra før 1654 til 1744. Dette vil si at på Hongsetneset hadde en borger eller handelsmann fast tilholdssted for å bedrive handel i distriktene.

90 Nes, Neshåjen

Nyere tids kulturminner. På Neshåjen ligger to særegne gårdsmiljøer. Det ene miljøet består av to våningshus fra første halvdel av 1700-tallet som er ombygget i senere tid, og et fjøs av ukjent alder. De to våningshusene går for å være restene av de eldste husene på Vega. Lengre mot sørøst ligger et gårdsmiljø med våningshus, bur og jordkjeller fra 1870-årene, samt fjøs. Kulturlandskapet rundt bygningene er særegent med godt bevarte steingjerder som skiller brukene fra hverandre.

91 Nes, Nesheian

Automatisk fredete og nyere tids kulturminner. På Nesheian ligger et gårdsmiljø som består av et våningshus fra 1700-tallet, et våningshus fra 1881, et våningshus i sveitserstil av ukjent alder, ei opprinnelig brygge fra 1700-tallet som nå benyttes som uthus, samt fjøs og bur fra slutten av 1800-tallet. Dette er et verdifullt eldre og sammensatt gårdsmiljø som har bevart stor grad av opprinnelighet. I umiddelbar nærhet til bygningsmiljøet ligger ei gravrøys som viser at gårdsbosettinga går langt tilbake i tid.

92 Nes og Husøya

Nyere tids kulturminner. På Nes og Husøya ligger et kulturmiljø med en rekke brygger fra slutten av 1800-tallet og tidlig 1900-tallet. Den øvrige bebyggelsen består av naust fra slutten av 1800-tallet, våningshus med eldre del fra 1700-tallet, øvrige brygger og naust fra slutten av 1800-tallet, samt et våningshus fra om lag 1900. I miljøet inngår også nyere bebyggelse. Bebyggelsen på Husøya må sees som en naturlig del av kulturmiljøet Nessjøen, og dette består av flere brygger av nyere dato, samt våningshus og naust fra 1800-tallet.

Bygningsmiljøet på Nes og Husøya er svært sammensatt både når det gjelder alder og opprinnelighet. Deler av området er regulert til spesialområde med formål bevaring i reguleringsplan for Nes-Kirkøy.

93 Kirkøy

Nyere tids kulturminner. På Kirkøy ligger et kulturmiljø som består av fiskemottak, butikk og flere naust og brygger fra 1900-tallet. Med unntak av eldste del av fiskemottaket som er helt bygget om i seinere tid, er ingen bygninger registrert i SEFRAX-registeret. Kirkøy har en lang historie som gammel fiskerihavn, med fiskemottak hvor de lokale fiskerne leverte sin fangst. Kirkøy har også historie i tilknytning til handelsvirksomhet, da det etter frigivelsen av handelsretten på 1870-tallet ble opprettet en blomstrende forretningsvirksomhet her. Kulturmiljøet har derfor stor verdi som brygge og tettstedsmiljø knyttet til regionens kystkultur og fiskerihistorie.

94 Holandsjøen

Nyere tids kulturminner. Ved Holandsjøen ligger et brygge- og naustmiljø fra 1800-tallet, med mange bygg i en klyngepreget struktur. Bygningsmiljøet må ses i sammenheng med det øvrige kulturmiljøet på Kirkøy, og har stor verdi knyttet til eldre og nyere kystkultur.

95 Vallasjøen

Nyere tids kulturminner. Ved Vallasjøen ligger et kulturmiljø som består av flere eldre og nyere brygger og naust, samt to våningshus fra om lag 1900. Denne type sjøhusbebyggelse er typisk for Vega.

96 Gullsvågsjøen

Nyere tids kulturminner. Ved Gullsvågsjøen ligger et brygge- og naustmiljø bestående av både stående bygninger og ruiner. Bygningsmiljøet er fra slutten av 1800-tallet. Vega har særlig mange av denne type sjøhusbebyggelse.

97 Åsgården og Porsmyrdalen

Foto: Per Morten Gullsvåg, Helgeland Museum.

Automatisk fredete kulturminner. I flere gamle rullesteinsstrender ligger det bosettingsområder med mange hustufter fra steinalder. I Åsgårdsområdet er det, i tillegg til ca tjue hustufter, en heller hvor det også er funnet steinaldergjenstander. I Porsmyrdalen er det registrert minst elleve hustufter. Ei av tuftene er undersøkt og her ble det funnet et stort antall avslag og redskaper fra steinalderen. Hustuftene i Åsgården og Porsmyrdalen er fra flere perioder i steinalderen. Strandlinjedatering viser at de eldste trolig er rundt 8-9000 år gamle. Tufteområdene ligger i et landskap uten markerte moderne inngrep.

Porsmyrdalen og Åsgården er i kommuneplanen båndlagt for regulering som ett felles område som skal reguleres etter plan- og bygningsloven – bevaring til kulturvernformål.

98 Færsethaugen, Ferset

Automatisk fredete og nyere tids kulturminner. Bygningstiljøet har røtter tilbake til 1700-tallet og består av bolighus, bur og jordkjeller, samt fjøsbygning fra 1938. Kulturmiljøet

inneholder eldre bygninger som har bevart stor grad av opprinnelighet. Gårdsanlegget er omgitt av et kulturlandskap som er med på å gi miljøet stor opplevelsesverdi. Gården er i drift og kulturlandskapet beites, men de eldre bygningene er gått ut av bruk. I umiddelbar nærhet til bygningsmiljøet er det gjort funn fra steinalder, deriblant tre skrapere og flere flintavslag. Sørvest for bygningene ligger det rester av en gårdshaug.

99 Middagskarheia

Automatisk fredete kulturminner. I Middagskarheia er det påvist tre hustuffer fra steinalderen som ligger på ulike høydenivåer i et dalsøkk. Basert på strandlinjedatering og funn som er gjort, dateres boplassene til å være ca 5500, 8500 og 9600 år gamle. De arkeologiske sporene på Middagskarheia er kulturminner av stor verdi som viser hvordan mennesker har tilpasset seg landskapsendringer gjennom tusener av år. Området gir dagens mennesker en sjelden mulighet til å oppleve kulturminner uten moderne inngrep.

Middagskarheia er i Vega kommunes kommuneplan markert som område som skal reguleres etter plan- og bygningsloven – bevaring til kulturvernformål.

100 Eidemsjøen

Nyere tids kulturminner. Ved Eidemsvågen ligger et eldre naust- og bryggemiljø fra 1700- og 1800-tallet. Flere av bryggene står på fundamenter av tømrete kar. Noen av bygningene har stor grad av opprinnelighet og flere eldre detaljer. Dette er et verdifullt eldre kystkulturmiljø med stor opplevelsesverdi.

101 Ylvingen/Sjøtomt

Nyere tids kulturminner. Kulturmiljøet består av eldre og nyere naust og brygger, eldre og nyere butikk, fiskemottak og eldre våningshus med jordkjeller. Bygningsmiljøet er godt bevart.

Ylvingen er den nest største øya i Vega kommune og har på det meste hatt rundt 30 husstander. Ylvingen er omgitt av 15-20 mindre holmer og skjær. Ingen har vært bebodd, men de har vært brukt til sauebeite og det finnes tufter på i hvert fall én av øyene, sannsynligvis fra ei rorbu. I dag bor det i underkant av 30 innbyggere på øya og to gårdsbruk er i drift. Området var lokalitet for NRKs dramaserie "Himmelblå".

102 Ylvingen

Nyere tids kulturminner. På Ylvingen ligger et gårdsmiljø som blant annet består av et eldre våningshus som kan være fra 1700-tallet. Dette huset ble bygget sammen med et annet våningshus fra 1885, slik at det ble et vinkelbygg. I miljøet inngår også et bur som er oppført på slutten av 1800-tallet, et eldre eldhus og en fjøsbygning. På Heimgården, sørvest i området, står et bolighus som muligens har opprinnelse tilbake til 1700-tallet. Gårdsmiljøet er av eldre dato og er svært sammensatt. De to bolighusene er ute av bruk og bærer preg av det.

103 Ylvingen/Langåsheian

Krigsminner. På Langåsheian ligger et tysk festningsanlegg fra 2. verdenskrig. Krigsminnet omfatter kommandoplass, seks kanonstillinger, luftvernstillinger, nærforsvarstillinger, tufter etter mannskapsbrakker med mer. Festningsanlegget ble bygget av polske, russiske og serbiske krigsfanger. Krigsfangene bodde blant annet i brakker som ble satt på Engengården ved festningsanlegget. Stua i huset ble tatt i bruk av saniteten. Festningsanlegget var en del av artillerigruppe Brønnøysund og hadde på det meste seks kanoner. Ylvingen fort var en viktig del av det tyske forsvarsverket på Helgeland.

104 Muddvær

Nyere tids kulturminner. Bygningsmiljøet på Muddvær består av eldre og nyere bygninger. Bygningsmiljøet omfatter fem våningshus, fire brygger, fem rorbuer, to fiskebruk, og tre fjøsbygg, med dateringer som varierer fra 1800-tallet opp til 1970. I tillegg er det fire mindre uthus og tre naust, samt en rekke e-hus av ukjent alder.

Bosettinga i Muddvær går tilbake til 1700-tallet. I 1900 bodde det rundt sju familier med rundt 40 individer på øya. Øya ble fraflyttet i 1967-68 og brukes i dag som fritidsboliger. Det røktes ærfugl i hekkesesongen. Kulturmiljøet på Muddvær inneholder eldre og til dels godt bevarte bygninger.

105 Bremsteinvær

Nyere tids kulturminner. Bremstein består av tre større øyer og flere mindre holmer og skjær. Bosettinga var på Heimøya, og i tillegg var det rorbuer og fiskebruk på Sørholmen. Bremstein var bebodd allerede på 1600-tallet og ble fraflyttet i 1923. I dag er det stående bygninger på Sørholmen og ruiner på Heimøya. Bygningsmassen på Sørholmen består blant annet av ei brygge, flere rorbuer, et trandamperi og en statsbrønn med et rekonstruert brønnhus fra 2009. Her er også en imponerende molo som ble bygget mellom 1908 og 1916. På Heimøya er det flere ruiner, deriblant av bedehus, rorbuer og bolighus. Kulturmiljøet på Bremstein er særegent og inneholder viktige spor i form av stående bygninger, ruiner og et moloanlegg som forteller om tidligere tiders virksomhet.

106 Bremstein fyrstasjon

Bremstein fyrstasjon, som ligger på Geiterøya i Steinan, ble opprettet i 1925 som et kystfyr. Tårnet er 27 m høyt, og har to linseapparater på hvert sitt galleri. Fyrstasjonen ble automatisert og avfolket i 1980. Bremstein fyrstasjon ble fredet som kulturminne i 1999. Fredningen omfatter støpejernstårn med fyrlykt, samt bolig og naust.

107 Skjærvær

Nyere tids kulturminner. På Skjærvær ligger et helhetlig kulturmiljø bestående av eldre bygninger og ruiner. Bygningsmiljøet omfatter 29 bygninger/enheter som ble fredet etter kulturminneloven i 1994. Skjærvær er et særegent vær med godt bevarte bygninger av forskjellig typer, hovedsaklig fra slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Her er havn, molo fra 1930-tallet, brygger, naust, eldhus, bolighus, uthus, fjøs, e-hus, trandamperi og samfunnshus. Skjærvær har en beliggenhet nært fiskefeltene og fiskeri var hovednæringen, med ærfuglen som en viktig tileggsnæring. Skjærvær var et sjølbergingsamfunn som var bebodd i perioden 1500-1985. Alle de stående bygningene er intakte. Skjærvær er også vernet etter naturvernloven.

108 Hysvær

Nyere tids kulturminner. Bosettingen på Hysvær går tilbake til 1500-tallet. Like etter 2. verdenskrig bodde det mellom 60 og 70 mennesker på øyene. Hysvær hadde egen skole som ble lagt ned i 1985. I dag er det ingen permanent bosetting i været. Bygningsmiljøene på Hysvær er hovedsakelig fra 1800- og 1900-tallet og i ulik forfatning, og består deriblant av bolighus, naust og fjøs. Hysvær er et karakteristisk vær-miljø som ligger i tilknytning til et særegent kulturlandskap.

- Hysvær, Ytterøya

På Ytterøya i Hysvær er det både nyere og eldre bebyggelse, samt ruiner etter tidligere bebyggelse. Stående bebyggelse består i dag av to bolighus, to uthus og to brygger. Det ene bolighuset på øya skal være det eldste i Hysvær.

- Hysvær, Nordøya

På Nordøya er det eldre og nyere bebyggelse, samt ruiner av tidligere bebyggelse. Det finnes ikke dateringer på noen av bygningene. Kulturlandskapet er karakteristisk med e-hus.

- Hysvær, Stensholman

På Stensholman i Hysvær ligger det eldre og nyere bebyggelse, i tillegg til en ruin av et uthus. Det ene bolighuset er oppført omkring 1884.

- Hysvær, Sørgården

På Sørgården ligger eldre og nyere bebyggelse bestående av våningshus, bur, fjøs, uthus, butikk og brygge, samt steinsatte veifar i landskapet.

- Hysvær, Brattøya

På Brattøya ligger eldre og nyere bebyggelse med bolighus, uthus og brygge.

- Hysvær, Bjørnhammer

På Bjørnhammer i Hysvær er det eldre og nyere bebyggelse, samt ruiner av opprinnelig bebyggelse. Her er et bolighus som er datert til ca. 1875. Dette bolighuset var flyttet fra Velfjord i 1882.

E-husenes arkitektur

Ærfuglen har vært en viktig del av næringsgrunnlaget for befolkningen flere steder langs kysten på Sør-Helgeland. En sentral del av ærfuglrøktingen er å bygge e-hus som ærfuglen kan bo i under rugeperioden. Ved bygging av e-hus er det vanlig å bruke materialer som er tilgjengelige på stedet, og flere steder er e-husenes arkitektur både spennende og oppfinnsomme. Byggematerialene består som oftest av stein og trematerialer, for eksempel deler av gamle båter og drivved. På Lyngvær finnes også e-hus med støpte fundamenter. Hovedsaken er at husene framstår som tørre og beskyttende slik at ærfuglen blir lokket til å bruket det som reirplass. E-husene fores med tørket tang innvendig, og det er her ærfuglhunnen forer reiret videre med dun nappet fra kroppen, som senere blir sanket inn til bruk i dundyner.

109 Lånan

Nyere tids kulturminner. Kulturmiljøet på Lånan består av eldre og nyere gårdsbebyggelse. Bygningsmiljøet er svært karakteristisk med e-hus, brygge, uthus, fjøs og flere bolighus. Husenes eksakte alder er ikke kjent, men Lånan skal ha vært befolket allerede rundt midten av 1600-tallet. I 1865 hadde øya 31 beboere, og i 1952 bodde det 37 mennesker på øya. I 1944 var Lånan landingssted for våpen som ble smuglet inn til landet av norske kommandosoldater. Våpnene ble fraktet fra Lånan videre inn til Børja i Velfjorden. Befolkningen på Lånan ble evakuert til England i siste halvdel av 1944. Lånan ble fraflyttet i 1980, men hver vår bor det folk her i forbindelse med ærfugldriften.

110 Flovær

Nyere tids kulturminner. Kulturmiljøet på Flovær er rikt og sammensatt. Foruten hovedhuset består miljøet av fjøs, eldhus, bur, flere buer, sommerfjøs og naust, samt en rekke e-hus og e-baner i tilknytning til den øvrige bebyggelsen og på de omliggende skjær og holmer. Bebyggelsen har ingen datering. Øya ble trolig befolket samtidig med Lånan rundt 1660. I 1900 var det én husstand på øya og den ble fraflyttet på 1970-tallet. Kulturmiljøet i Flovær framstår som svært opprinnelig.

111 Sørvær

Nyere tids kulturminner. På Sørvær ligger et kulturmiljø av ukjent alder som består av våningshus, fjøs, utedo og brygge. I 1900 bodde 42 personer på øya, og stedet ble fraflyttet på 1960-tallet. Bygningstiljøet på Sørvær er et typisk vær-miljø som er godt bevart.

112 Omnøya

Nyere tids kulturminner. På Omnøya ligger et kulturmiljø bestående av to eldre gårdsbruk, som opprinnelig hadde fellestun, og et bryggemiljø. I 1932 ble det ene gårdsbruket, som består av våningshus, bur og fjøs, flyttet lengre sør på øya. Det andre gårdsbruket omfatter de eldste bygningene på Omnøya; et våningshus, eldhus og fjøs, samt bu fra 1854. I tilknytning til denne bygningsmassen ble det oppført et nytt våningshus med uthus i 1961. Bygningsmassen er godt bevart. På Omnøya er det også et eldre naust og et bryggemiljø med bygninger fra 1980-tallet. I kulturmiljøet på Omnøya inngår også tydelige steingjerder som skiller mellom innmark og utmark.

113 Skogsholmen

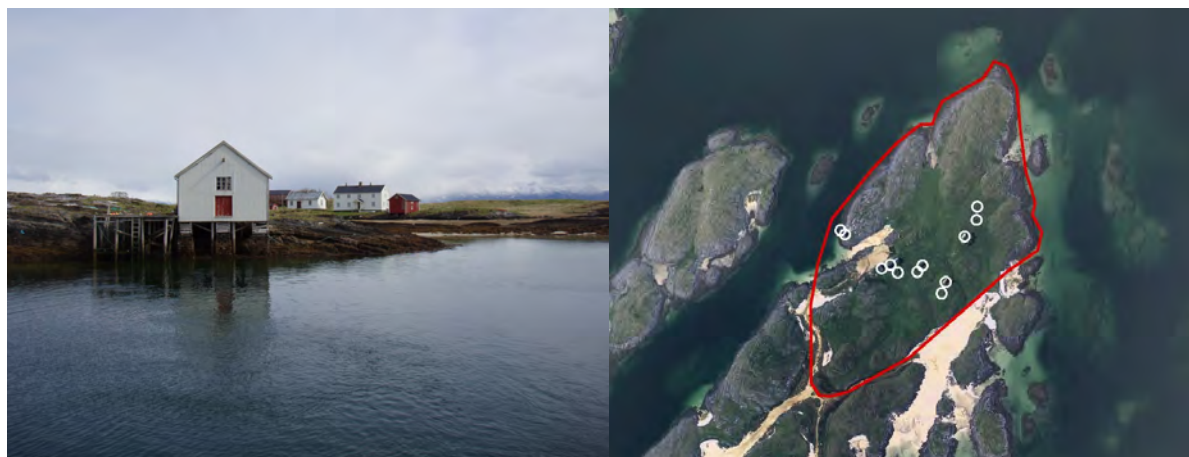
Nyere tids kulturminner. Kulturmiljøet på Skogsholmen består av eldre og nyere bebyggelse tilknyttet flere gårdsanlegg, samt et bryggemiljø. Den mest dominerende bygningen på holmen er internatskolen som sto ferdig i 1940. Skolen ble nedlagt i 1973. Internatskolen er et monumentalt og påkostet bygg, som dessverre har mistet mye av sin opprinnelighet i forbindelse med at bygningen er rehabilitert for fritidsformål. Den framstår likevel som et betydelig kulturminne knyttet til Vegas skolehistorie. I nærheten av skolen ligger det også bevaringsverdig gårdbebyggelse. Karakteristisk for Skogsholmen er rekken av gårdsanlegg som stort sett er godt bevart. Bygningene har en karakteristisk beliggenhet for Vega ved at de er orientert på samme måte i landskapet.

114 Kilvær

Nyere tids kulturminner. Kulturmiljøet på Kilvær består av eldre og nyere bebyggelse, samt ruiner. Spesielt karakteristisk er plasseringen av gårdsanleggene på en rekke med lik orientering langs åskammen. Gårdsanleggene er forholdsvis godt bevarte. Foruten gårdsanlegg består den eldre bygningsmassen av to brygger. Kilvær var bebodd før 1567. I 1900 bodde 69 personer i Kilvær og i 1946 var det 74 innbyggere. De fleste flyttet på 1960- og 70-tallet.

115 Tåvær

Nyere tids kulturminner. Historiske kilder forteller at Tåvær har hatt bosetting allerede på 1600-tallet, og var trolig i bruk enda tidligere. Dagens kulturmiljø består av våningshus fra 1793, våningshus fra 1875, eldhus som er oppført rundt 1850, brygge som er oppført i 1901, eldre butikk med posthus og brygge, eldre fjøs, ruiner av fjøs og jordkjellere, og et nyere våningshus. Bygningsmiljøet i Tåvær er godt vedlikeholdt og bevart. Fra andre halvdel av 1800-tallet utviklet Tåvær seg til å bli et senter for Vesterøyen på Vega. Beboerne drev handel med fisk fra Lofoten, og det ble blant annet bedrevet klippfisktørrking på bergene. I samme tidsperiode utviklet stedet seg sakte til et handelssted. I 1919 ble det bygget en egen butikkbygning som også var innredet med postkontor. På Tåvær var det også dampskipsekspedisjon. Befolkningen på Tåvær minket kraftig utover 1950-60-tallet, og Tåvær ble endelig fraflyttet i 1985.

116 Kvalholmen

Nyere tids kulturminner. Kvalholmen ble trolig bosatt på 1600-tallet. Kulturmiljøet på Kvalholmen består i dag av to eldre, udaterte våningshus, samt et naust av ukjent alder. I kulturlandskapet er det også ruiner av tidligere bygninger, samt et bevart steingjerde som dannet skille mellom innmark og utmark. I 1865 var det tre husstander på øya med til sammen 22 beboere, og i 1900 var det to husstander med 18 personer. Kvalholmen ble fraflyttet i 1971. Kulturmiljøet på Kvalholmen inneholder verdifulle vitnesbyrd om tidligere tider på stedet, og de gjenstående bygningene er godt bevarte. Fra øya kommer sagnet om "Elias i Kvalholmen og draugen" som er nedskrevet av Jonas Lie.

Restaurering i verdensarvområdet

Vegaøyen ble i 2004 innskrevet på Unescos verdensarvliste. Gjennom rammeoverføringer fra Riksantikvaren som er øremerket verdensarvområder har Nordland fylkeskommune siden 2006 mottatt tilskudd til bygningsvernarbeid. Fylkeskommunen har samarbeidet med Vega kommune, Stiftelsen Vega verdensarvområde, Verdiskapingsprogrammet "Den verdifulle kystkulturen i Nordland", Helgeland Museum, private stiftelser og privatpersoner om gjennomføringen av flere prosjekter i hele verdensarvområdet. Et hovedmål er å oppnå en tilfredsstillende vedlikeholdsstandard på den omfattende verneverdige bygningsmassen i verdensarvområdet og buffersonen. Det er også opprettet en halv stilling som kulturvernkonsulent fram til 2012 med arbeidssted Vega, som skal gi tettere oppfølging av bygningsvernsprosjektene.

I forvaltningsplanen for verdensarvområdet, utarbeidet av Fylkesmannen i Nordland, er kulturminnevern ett av temaene. Målet for kulturminnevernet i planen er blant annet fulgt opp med konkrete tilskuddsordninger til bygningsvernstiltak i verdensarvområdet og buffersonen.

Nordland fylkeskommune har en langsiktig strategi for å bidra til at viktige verneverdige enkeltbygninger og anlegg blir istandsatt på en forsvarlig antikvarisk måte og bevart for kommende generasjoner. Flere av prosjektene innehar også viktig verdiskapingspotensial og gir god opplæringseffekt i tradisjonelle håndverksteknikker.

Et av de første restaureringsprosjektene fant sted på Tåvær. Her ble våningshuset "Øverstua" fra 1793 istandsatt i perioden 2006-2011, et arbeid som blant annet omfattet reparasjon av hovedkonstruksjoner og utvendige og innvendige flater. Andre eksempler på restaureringsprosjekter i verdensarvområdet er Bremsteinvær hvor fire rorbuer, en statsbrønn, fiskemottak og trandamperi er ferdigrestaurert. I 2011 starter arbeidet med å istandsette hovedbygningen på Bremstein fyrstasjon.

Øverst: Ulike stadier i arbeidet med rekonstruksjon av statsbrønn, Bremsteinvær. Nederst: Ulike stadier av restaureringsarbeidet med Øverstua, Tåvær.

Vevelstad kommune

I Vevelstad finnes det mange spor etter steinalderboplasser. På begge sider av Vevelstadsundet er det flere flygesandsområder hvor det er funnet et stort antall steinredskaper, rester etter redskapsproduksjon og ildsteder som viser at området har vært i bruk i en lang periode. I Vistnesdalen kan man oppleve helleristninger som trolig er rundt 6000 år gamle.

Vevelstad kommune har mange gravminner fra jernalderen. Særlig imponerende er det store feltet med gravrøyser på Vågsodden på Hamnøya som kanskje går helt tilbake til bronsealderen. Et sjeldent og sammensatt kulturmiljø ligger på Æsøya, hvor det er et klebersteinsbrudd med blant annet runeinskripsjoner som dateres til 1000-tallet.

Forvik har lang tradisjon som sted med tilknytning til handel og transport og har fungert som Vevelstads knutepunkt. Kommunen har også flere spennende bygningsmiljøer som viser til både utnyttelse av skog og utmark, og til tradisjonell fiske- og jordbruksdrift. På Hamnøya og i Vistenfjorden står det fremdeles gamle skolebygninger som forteller om utviklingen av skolevesenet i Vevelstad.

Vevelstad kirke fra 1796 er listeført av Riksantikvaren.

Krigshistorie

Flere steder i Vevelstad spilte en viktig rolle i motstandsarbeidet under 2. verdenskrig. Særlig gjaldt dette i forbindelse med britisk motstandsarbeid i Norge, organisert av Kompani Linge. Arbeidet dreide seg hovedsakelig om våpensmugling, som startet opp i 1941. Våpnene ble fraktet fra Træna inn i Vistenfjorden og båret over fjellet til Vefsn av lokale hjelpere. Dette var farlig arbeid, og i oktober 1942 ble det gjort en rekke arrestasjoner som resulterte i at 23 menn fra disse bygdene ble skutt på Falstad. Sju av dem var fra Visten.

117 Vågsodden

Automatisk fredete kulturminner. På Vågsodden lengst nord på Hamnøya ligger et gravfelt bestående av seks gravrøyser. Den største røysa er hele 16 meter i diameter og to meter høy. Fra gravfeltet er det svært god utsikt ut mot Stokkafjorden og Vevelstadsundet. Dette er en klassisk plassering av gravminner, da disse gjerne skulle være godt synlige for forbipasserende på sjøen.

118 Hestun

Nyere tids kulturminne. På Hestun på Hamnøya ligger den gamle skolestua som ble bygget i 1896. Bygningen forteller om skolehistorien på et lite sted. Den første fastskolen i Vevelstad ble oppført på fastlandet, men på 1890-tallet ble det bestemt at dette tilbudet skulle utvides. Uenighet om hvor skolestua skulle lokaliseres, førte til at den først ble bygget på Våg før den ble flyttet til Hestun i 1898. Etter hvert ble skolehuset på Hestun for lite, og et nytt moderne skolebygg tatt i bruk i 1958.

119 Æsøya

Automatisk fredete kulturminner. Kulturmiljø med klebersteinsbrudd, runeinskripsjoner og ei gravrøys. I tillegg til uttaket av kleber, som trolig har vært omfattende, har Æsøya ei god naturlig havn, som ble brukt både som nødhavn og i vent på god bøl. Her finnes flere hundre inskripsjoner, hovedsakelig navnetrekk fra 1800- og 1900-tallet, sammen med bumerker fra 1600-tallet. Den eldste inskripsjonen er likevel runeinskripsjonen som dateres til 1000-tallet. Æsøya nevnes på grunn av dette noen steder under tilnavnet "Kystens største gjestebok". Også på Liss-Æsøya, som ligger rett nord for Æsøya, er det rester etter et klebersteinsbrudd. Like ved steinbruddet ligger det ei oval gravrøys. I dag benyttes området som turområde og er tilrettelagt med flytebrygge.

Professor Jan R. Hagland ved NTNU har tolket runeinnskriften på Æsøya slik: "Ein boge er over, ein boge er hoggen – ein boge i det bjuge (= krumme) esjeberget." "Boge" viser trolig til et kalksteinsfelt i bergveggen like over inskripsjonen som er formet som et horn eller en bue.

Handel i tidligere tider

Fra slutten av 1500-tallet og utover vokste en norsk handelsborgerstand fram i byene i Sør-Norge. Med det vokste det også fram en såkalt byborgerhandel i Nord-Norge. Utover 1600-tallet fikk byborgerne, som var fra enten Bergen eller Trondheim, stadig utvidet sine handelsprivilegier i nord. Særlig kjent er forordningen om at ingen fisker hadde lov til å handle med andre kjøpmenn enn den han hadde gjeld hos. Til å begynne med hadde byborgerne faste borgerleier nordpå, hvor de etter hvert bygde seg egne hus, krambuer og naust. Handelen fikk de kun bedrive tre måneder om sommeren, og konkurransen var stor. Mot slutten av 1600-tallet ble flere av Trondheimsborgerne bofaste nordpå. I tillegg til borgerne fra de to byene, var det også en tredje gruppe handelsmenn i Nord-Norge kalt "knapene". De var allmuesfolk, gjerne skipperne, som drev lokal handel av beskjedent omfang. (Jacobsen 1988, Knutsen 1988, Lie 2008, Ytreberg 1941.)

Kort fortalt var de nordnorske handelsforholdene ganske uryddige i disse århundrene.

Rundt 1760 ble det tillatt å drive lokal handel, og lokale stormenn kunne nå bli godkjent som handelsmenn. Fra andre halvdel av 1700-tallet ble handelen i Nordland regulert ved at lokale handelssteder ble eid og drevet av lokale kjøpmenn som hadde fått handelsprivilegium. Disse går blant annet under navnet "nessekonger". Handelsprivilegiene hadde utgangspunkt i gjestgiverbevilgningene som kom fra 1770 og utover. Nærmest som lokkemiddel for å drive gjestgiveri, fikk gjestgiveriene tillatelse til å bedrive noe handel. Etter hvert overtok gjestgiveriene all lokalhandel, og de som fikk slike bevilgninger var stort sett Trondheimsborgere og knaper. Mange handelssteder utviklet seg etter hvert til å bli lokale maktsentre, med både lånevirkksomhet og stor jordbruksdrift. Handelsstedenes storhetstid varte fram til midten av 1800-tallet, og storhetstidas viktigste forutsetning var frihandelen og slutten på handelsmonopolet til Bergen og Trondheim. I 1857 og 1866 kom to handelslover som opphevet privilegesystemet som tidligere hadde sikret handelsstedene monopol på all handel i sin krets, og med det økte tallet på handelsmenn atskillig. Handelsstedene gikk nå ulike skjebner i møte, noen gikk under mens andre fortsatte sin framgang. (Jacobsen 1988, Knutsen 1988, Lie 2008, Ytreberg 1941.)

Brygge på Rørøy handelssted. Detalj fra takmaleri i våningshuset på Rørøy handelssted. Vega kommune.

120 Forvik

Nyere tids kulturminner. På Forvik ligger et bygningsmiljø fra 1800-tallet bestående av to våningshus, butikk, brygge og stabbur. Forvik har lang tradisjon som handelssted, og det fikk gjestgiverbevilgning i 1792. Også i dag drives det med utleie i det gamle nordlandshuset *Grålåna*, samt kafé og pub på kaia. På Forvik er det også anløp av ferge og hurtigbåt. Forvik handelssted var et av de viktigste motstandssentra på Visten-sida under 2.verdenskrig. Blant annet kaltes den gamle butikken for "tyskebrygga", på grunn av at de gjemte de illegale våpnene her.

121 Vevelstad kirke

Automatisk fredet og nyere tids kulturminne. Vevelstad kirke er ei tømret langkirke bygget i 1796, med påbygg fra 1871. Kirka har både altertavle, prekestol og døpefont fra 1796. Vevelstad kirke er listeført av Riksantikvaren, som verneverdig kirkebygg fra perioden mellom 1650-1850. Like utenfor kirkegården ligger en gravhaug. Gravhaugen er sirkulær i formen og svært tydelig.

122 Vevelstad gård

Nyere tids kulturminner. Gårdsmiljø med våningshus i enkel sveitserstil, kjellerbu, eldhus, stabbur og fjøs fra slutten av 1800-tallet. Dagens hovedbygning er fra 1906 og den ble bygget som en kopi av det forrige våningshuset som brant ned til grunnen samme år. Huset ble opprinnelig bygget i Namdalen. Skriftlige kilder viser at det på Vevelstad gård har bodd flere øvrighetspersoner; både lensmenn, proprietærer, handelsmenn og jekteskipperer. Og helt fram til slutten av 1800-tallet var det også arrest på gården. Vevelstad gård var trolig en av de gamle hovedgårdene i bygda.

123 Steinhus

Automatisk fredete kulturminner. På en høyderygge med utsikt mot Vevelstadsundet ligger et gravfelt som består av to gravrøyser som ligger kant i kant. Begge røysene er ca 18 meter i diameter og lett synlige. Gravfeltet på Steinhus er et kulturmiljø som viser en klassisk, tydelig plassering av gravminnene i landskapet.

124 Lauknes

Nyere tids kulturminner. På Lauknes ligger et gårdsmiljø med to våningshus, et storbåtnaust, båtstø, eldhus, potetkjeller og fjøs fra slutten av 1800-tallet. Bygningsmiljøet er helhetlig og med de opprinnelige strukturene intakt. I bygningsmiljøet inngår også enkelte nyere bygninger av ukjent alder. Rundt gårdsmiljøet ligger et velholdt kulturlandskap.

125 Vistnesdalen

Automatisk fredete kulturminner. I Vistnesdalen ligger et kulturmiljø bestående av tre felt med helleristninger, samt en steinalderboplass. Helleristningene består av flere typer motiv: hjortedyr, kveiter, menneskefigurer, båter og geometriske former, og trolig ble ristningene laget rundt 4000 f.Kr. Dette gjør helleristningene i Vistnesdalen til et kulturmiljø som er både sjeldent, sårbart og som har stor opplevelsesverdi. Like inntil helleristningsfeltene er det gjort funn av både skiferredskaper, fiskesøkke og kullag. Helleristningene i Vistnesdalen er tilrettelagt for besøkende gjennom Fotefar mot nord-prosjektet.

126 Giskåa

Nyere tids kulturminner. På Giskåa ligger et eldre gårdsmiljø som består av to våningshus fra begynnelsen av 1800-tallet, uthus, brygge, naust, fjøs, jordkjeller, rester etter kvernhus og tufter. Giskåa er et godt bevart gårdsanlegg hvor den eldre bygnings- og materialbrukshistorien er godt lesbar.

127 Bønåen

Nyere tids kulturminner. På Bønåen ligger et gårdsbruk hvor det har vært sagbruk som var i drift siden tidlig på 1700-tallet. Bygningsmiljøet består av våningshus, fjøs, sommerfjøs, bur og jordkjeller. Våningshuset er oppført i 1931-32 og øvrig bygningsmasse er fra slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Både sagbruk og ildhus er dessverre gått tapt som følge av naturkreftene, men bygningsmiljøet og landskapet viser fortsatt til en lang historie i tilknytning til sagbruksdrift og bruk av utmarka.

128 Aursletta

Nyere tids kulturminner. På gården Årstrand i Aursletta ligger et bygningsmiljø bestående av våningshus, skolehus, sagbruk, flere uthus og brygge. På gården har det aldri vært drevet med jordbruk, man har kun livnært seg av skogbruk, sagbruk og fiske. Både våningshuset og brygga er fra 1875. Brygga ble drevet som krambu fram til 1915 og var viktig for folk i nærområdet som stort sett måtte være selvforsynte. Innvendig har brygga ei intakt butikkinnredning. Det nåværende sagbruket er fra 1970-tallet og viser en kontinuerlig bruk av skogen som næringsgrunnlag. Skolehuset ble bygget i 1925, og Årstrand skolekrets var den siste i Vevelstad som fikk eget skolehus. I 1962 ble skolekretsen slått sammen med Ausa, og siden har skolehuset stått ubrukt.

129 Buvika

Nyere tids kulturminner. I Buvika ligger et bygningsmiljø bestående av våningshus, fjøs, uthus og naust. Alle bygningene er bygget i 1930-årene, men er oppsatt på gamle tufter og med materialer fra eldre hus. Opprinnelig var gården en husmannsplass under Årstrand, som ble ryddet rundt 1850. Gårdsmiljøet framstår i dag som både velholdt og godt bevart med de opprinnelige strukturene intakt.

Litteraturliste

Berglund, Birgitta. 1994: *Helgeland Historie. Bind 2. Fra middelalderens begynnelse ca 1030 til reformasjonen 1537*. Rønnes Trykk, Mosjøen.

Bjerck, Hein B. 1999: *Vega. Opplev steinalderøya. Veiledning til noen av fortidsmiljøene langs Vegafjellene. Møt fangstfolket som levde her for 9000 år siden, og nyt nåtiden gjennom fortiden*. Xpresstrykk As.

Bjerck, Hein B. 1990: *Mesolithic types and settlement patterns at Vega, Northern Norway*. I: *Acta Archaeologica*, Vol. 60. København.

Bjerck, Hein B. 1989: *Forskningsstyrt kulturminneforvaltning på Vega, Nordland. En studie av steinaldermenneskenes boplassmønstre og arkeologiske letemetoder*. Gunneria 61, Trondheim.

Botn, Anders K. 2001: *Vegen som ble for bratt for bilen*. I: Strand, Inge (red), *Ferdaveger. Vandringer i Nordland*. Forlaget Press, Oslo. s. 18-26.

Brekke, N.G., Nordhagen, P.J. og Lexau, S.S. 2003: *Norsk arkitekturhistorie. Fra steinalder og bronsealder til det 21. hundreåret*. Det Norske Samlaget, Gjøvik.

Brønnøy kommune: *I historiens lys. Kulturvernplan for Brønnøy 2006-2010*. (Sist oppdatert: 03.mar.2009):
<http://www.bronnoy.kommune.no/id/08A886DB2B62CFDAC125718B00426669> Sist besøkt: 03.02.2011.

Bøhle, Bjørn 1984: *Østers og østerskultur i Norge. Utnytting av østerspoller på Skagerrakkysten*. I Flødevigen meldinger. Havforskningsinstituttet

Ekroll, Øystein 1994: *Guds hus i stein og tre*. I: *Helgeland Historie. Bind 2. Fra middelalderens begynnelse ca 1030 til reformasjonen 1537*. Rønnes Trykk, Mosjøen. s. 91-112.

Folkehelseinstituttet 2010: *Folkehelseinstituttets historie*. (Sist oppdatert: 28.05.2010)
http://www.fhi.no/eway/default.aspx?pid=233&trg=MainLeft_5670&MainArea_5661=5670:0:15,1854:1:0:0:::0:0&MainLeft_5670=5544:40753::1:5674:24:::0:0&4588=5613:16&4583=5674:3 Sist besøkt: 01.04.2011.

Fylkesmannen i Nordland, 2005: *Forvaltningsplan for Vegaøyen Verdensarvområde 2005 – 2010*.

Hagland, Jan Ragnar 2000: *Graffiti på klebervegg - endå ei runeinnskrift funnen på Esøya i Vevelstad*. *Spor – nytt fra fortiden*, nr. 2., s. 14-16.

Hegard, Tonte 1984: *Romantikk og fortidsvern – Historien om de første friluftsmuseene i Norge*. Universitetsforlaget, Oslo

Holme, Jørn (red.) 2001: *Kulturminnevern. Lov, forvaltning, håndhevelse*. Bind I. Økokrim, Oslo.

Holme, Jørn (red.) 2001: *Kulturminnevern. Lov, forvaltning, håndhevelse*. Bind II. Økokrim, Oslo.

Jacobsen, Kjell 1988: Blant øyværingar, fjordbygger og fjellfolk. Om handelssteder på Helgeland. S 65-82. I: Knutsen, Nils M. (red), *Nessekongene. De store handelsdynastiene i Nord-Norge*. Gyldendal Norsk Forlag A/S. Oslo

Jakobsen, Mikal 1977: *Blad av Bindalens Historie*. Småskrifter nr. 4. Helgeland Historielag.

Knutsen, Nils M 1988: Handelssteder og nessekonger. I: Knutsen, Nils M. (red), *Nessekongene. De store handelsdynastiene i Nord-Norge*. Gyldendal Norsk Forlag A/S. Oslo s. 11-14

Kystverket 2009: *Kystverkets Landsverneplan for maritim infrastruktur*. Utkast. Statens kulturhistoriske eiendommer.

Lie, Jon Henrik 2008: *Væreiere og nessekonger. Handelssteder mellom Rørvik og Varanger*. Olympia Press, Horten.

Lokalhistoriewiki 2008: *Friluftsmuseum*. (Sist oppdatert: 11.05.2008) <http://lokalhistoriewiki.no/index.php/Friluftsmuseum> Sist besøkt 13.04.2011.

Mathisen, Tor Q. (red) 2009: Brønnøy gårds- og slektshistorie.

Mathisen, Tor Q. (red) 2007: *Sømna gård og slekt III*. Hojem Trykkeri As, Namsos. 2. opplag.

Mathisen, Tor Q. (red) 1998: *Sømna gård og slekt II*. Hojem Trykkeri As, Namsos. 2. opplag.

Mathisen, Tor Q. (red) 1998: *Sømna gård og slekt I*. Hojem Trykkeri As, Namsos. 2. opplag.

Mathisen, Tor Q. (red) 1996: *Sømna gård og slekt IV*. Nye Hojem Trykkeri As, Namsos.

Møller, Jacob Johan og Fredriksen, Per Tore 2007: *Hullet gjennom Torghatten*. (Sist oppdatert ?) http://www.rv17.no/rv17_filer/Torghatten.pdf Sist besøkt: 26.04.2011.

NGU 2010: *Brønnøy kvernsteinsbrudd*. (Sist oppdatert: 29.01.2010) <http://www.ngu.no/en-gb/tm/About-NGU/Projects/Millstone/Kvernsteinsbruddene/Steinbrudd-i-Bronnoy/> Sist besøkt: 13.04.2011.

NGU 2007: *Hvorfor kvernstein?* (Sist oppdatert: ?) <http://www.ngu.no/no/tm/Om-NGU/Prosjekter/Millstone/Millstone---Hvorfor-kvernstein/> Sist besøkt: 13.04.2011.

Nordland fylkeskommune, 2008: *Kulturminneplan for Lofoten. Utvalgte nasjonalt og regionalt viktige kulturminner i Lofoten*. Tapir akademisk forlag, Trondheim.

Nordstrand, Leiv 1998: *Båtbygging i Bindal. Tradisjon gjennom trebåter*. Sentraltrykkeriet AS, Bodø.

Næss, Inga E. 1998: *Egg- og dunvær i Vega. Med ea som husdyr*. Sentraltrykkeriet AS, Bodø.

Pettersen, Kristian og Wik, Birgitta (red) 1985: *Helgeland Historie. Bind 1. Fra de eldste tider til middelalderens begynnelse ca 1030*. Rønnes Trykk, Mosjøen.

Riksantikvaren 2011: *Landsverneplaner*. (Sist oppdatert: ?):
<http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Prosjekter/Landsverneplaner/> Sist besøkt: 01.04.2011.
Riksantikvaren 2010: *Fartøy*. Sist besøkt: 21.03.2011

Riksantikvaren 2010: *Nasjonal verneplan for fartøy 2010-2017*. Sist oppdatert 09.02.2011.
Parajett AS, Oslo.
<http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Tema/Fartoy/Verneplan/> Sist besøkt: 08.04.2010

Riksantikvaren 1994: *Verneplan for tekniske og industrielle kulturminner*. Rolf Ottesen Trykk, Oslo.

Statens vegvesen : *Helgelandskysten sør*. (Sist oppdatert ?):
<http://www.vegvesen.no/Vegprosjekter/helgelandskystensor> Sist besøkt: 04.07.2011

Storli, Inger 2006: *Hålogaland før rikssamlingen. Politiske prosesser i perioden 200-900 e.Kr*. Oslo.

Stortingsmelding nr. 25 2008-2009: *Lokal vekstkraft og framtidstru. Om distrikts- og regionalpolitikken*. Det kongelige Kommunal- og regionaldepartement.

Stortingsmelding nr. 16 2004-2005: *Leve med kulturminner*. Det kongelige Miljøverndepartement. Oslo.

Sveli, Arvid 1998: *Villmark, skog og industri. Historien om Bindalsbruket og Plahtes Eiendommer*. Rønnes Trykk As, Mosjøen.

Sylten, Håvard. (red) 2009: *Bindal. Gård og slekt III*. Designtrykk As, Namsos.

Sylten, Håvard. (red) 2001: *Bindal. Gård og slekt II*. Hojem Trykkeri As, Namsos.

Sylten, Håvard. (red) 1999: *Bindal. Gård og slekt I*. Hojem Trykkeri As, Namsos.

Tretvik, Aud M ? : *Joachim Irgens – utdypning (NBL-artikkel)*. (Sist oppdatert ?) Store Norske Leksikon. http://www.snl.no/nbl_biografi/Joachim_Irgens/utdypning Sist besøkt: 29.04.2011.

Universitetet i Bergen 2009: *The Norwegian Millstone Landscape*. (Sist oppdatert: 20.08.2009)
<http://www.uib.no/ahkr/nyheter/2009/06/the-norwegian-millstone-landscape> Sist besøkt 13.04.2011

Vea, Jan 2004: *Der hav møter land. Fiskerbondesamfunnet i Nordland 1870-1940*. Fagbokforlaget, Bergen.

Vega Verdensarv: <http://www.verdensarvvega.no/>

Vega Verdensarv: *Unescos innskrivingstekst.*

<http://www.verdensarvvega.no/images/stories/innskrivelsestekst2004.pdf?phpMyAdmin=250b6cb7847462343b7ba455760edecd> Sist besøkt: 27.06.2011.

Wika, Haakon O.1961: *Vega bygdebok bind 1*. Helgeland Arbeiderblads Trykkeri, Mosjøen.

Wik, Birgitta 1998: Den eldste tida. I: Mathisen, Tor Q. (red) *Sømna gård og slekt I*. Hojem Trykkeri As, Namsos. 2. opplag. s. 29-45.

Wikstøl, Rune (red.) 1998: *Historiske linjer. Verneplan for Telenors bygninger og installasjoner*. Stens Trykkeri

Wold, Helge A. 1985: *Utvær*. J.W. Cappelens forlag.

Ytreberg, N.A. 1941. *Nordlandske handelssteder*. F. Bruns Bokhandels Forlag, Trondheim.

Østberg, Einar og Hedeager, Lotte (red.) 2005: *Norsk arkeologisk leksikon*. Pax Forlag, Valdres Trykkeri.

Åsvang, Arnt O. 1987: *Vevelstad IV*. Rønnes Trykk, Mosjøen.

Åsvang, Arnt O.1974: *Vevelstad III*. Helgeland Arbeiderblads Trykkeri, Mosjøen.

Åsvang, Arnt O. 1968: *Vevelstad II*. Helgeland Arbeiderblads Trykkeri, Mosjøen.

Åsvang, Arnt O. 1966: *Vevelstad I*. Helgeland Arbeiderblads Trykkeri, Mosjøen.

Vedlegg 1

Utvalgte nasjonalt og regionalt viktige kulturminner på Sør-Helgeland med id-nummer i den nasjonale kulturminnebasen Askeladden

BINDAL KOMMUNE

2) Holm/Longstranda

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 63937, 73172, 63940, 16373, 73173, 63945 og 55741.

3) Solstad

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 55746, 6519.

4) Hall

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 26060.

5) Vikestadbrekka

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 46033.

8) Kollstraumen bru og tunnel

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 110577.

12) Vassås

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminne. Id-nummer: 85780, 16361, 16362, 16363, 46026, 55735, 55734 og 63927.

14) Skarstad

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 35957.

16) Fuglstad og Gautmoen

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 113109.

17) Fuglstad

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 26049.

18) Åbjøra

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 138746, 138749, 138752 og 138753.

21) Skotnes

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 138259 og 138265.

SØMNA KOMMUNE:

29) Kvaløy Ytre

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 72761, 25433 og 15647.

31) Vennesund, Juthaugen

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 66213.

32) Vennesund, St. Olavskilden

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 15646.

35) Sundsjøen

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 25434.

37) Heståsen

Automatisk fredete kulturminne. Id-nummer: 96401

38) Joten

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 115650

39) Ølsås

Automatisk fredete kulturminne. Id-nummer: 72765.

41) Sømhovdsjøen

Automatisk fredete kulturminne. Id-nummer: 5821.

42) Vik

Automatisk fredete kulturminne. Id-nummer: 25440

43) Sømna kirke

Automatisk fredet kulturminne og nyere tids kulturminne. Id-nummer: 35289 og 85039.

44) Rødbergan

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 72769.

45) Kjerkestimarka

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 35291.

46) Heimgårdskaret

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 66233.

47) Vestabergodden

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 111187 og 55729.

BRØNNØY KOMMUNE:

48) Torghatten

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 26077, 65951, 128607, 55759, 46063, 6531, 35979, 26068, 128608 og 35978.

59) Brønnøy kirke og prestegård

Automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminne. Id-nummer: 83965, 87409 og 57609.

62) Torvskjådammen

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 8464, 108550 og 27845.

65) Rodal

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 117209, 117189, 117187, 115677, 115671 og 73196.

69) Tosen kapell

Nyere tids kulturminne. Id-nummer: 85657.

75) Nøstvik kirke

Automatisk fredet kulturminne og nyere tids kulturminne: 85800 og 59734.

76) Tilremssjøen

Nyere tids kulturminne. Id-nummer: 37804.

77) Tilrem

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 85621 og 8471.

78) Mo

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 109138 og 109158.

VEGA KOMMUNE

80) Gladstad

Nyere tids kulturminne. Id-nummer: 85788.

91) Nes, Nesheian

Automatisk fredet kulturminne. Id-nummer: 36449.

97) Åsgården og Porsmyrdalen

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 16899, 46491, 67165, 46492, 7039, 16898, 26557, 26558, 56257, 67164, 73243 og 16900.

98) Færsethaugen, Ferset

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 26571 og 16894.

99) Middagskarheia

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 73250, 16909 og 7049.

106) Bremstein fyrstasjon

Nyere tids kulturminne. Id-nummer: 87614.

107) Skjærvær

Nyere tids kulturminner. Id-nummer: 87615.

VEVELSTAD

117) Vågsodden

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 26265.

119) Æsøya

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 66794, 73419 og 16580.

121) Vevelstad kirke

Nyere tids kulturminne og automatisk fredet kulturminne. Id-nummer: 16573 og 85826.

123) Steinhus

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 73415.

125) Vistnesdalen

Automatisk fredete kulturminner. Id-nummer: 36158.

Vedlegg 2

Utvalgte nasjonalt og regionalt viktige kulturminner på Sør-Helgeland med SEFRAK-nummer.

BINDAL KOMMUNE

1) Gimsen.

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1811102040-56.

10) Alslia

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 181111107-9 og 22-24.

11) Solvang

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1811110002.

13) Horstad

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1811113028-30 og 32.

18) Åbjøra

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 18110114053.

19) Reppen

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 181110925-32, 72 og 79-86, 92 og 110

20) Sæternes

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1811112063-67.

21) Skotnes

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1811112040-48 og 75-78.

25) Gaupa

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1811112006-12

26) Risøya

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 18110112013-15

SØMNA KOMMUNE:

27) Skaret

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1812113033-37.

28) Seljemarka

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1812113046.

29) Kvaløy Ytre

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1812101005-8.

33) Skåren

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1812101051-53.

34) Lyngvær

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1812101001-3.

39) Ølsås

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 18120104018 og 19.

40) Viksjøen

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1812106015-16.

42) Vik

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1812106005-9, 11-12, 14, 24 og 34.

BRØNNØY KOMMUNE:

48) Torghatten

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1813007026-30.

51) Kvaløen

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 18130008075-78.

52) Sørbyen

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1813017001-24 og 1813018001-38.

54) Schrøder-eiendommen

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1813016001-2.

57) Innerveien

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 18130017023 og 24.

58) Sorenskrivergården Brønnøysund

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 18130022003-005.

66) Trælnes

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1813002008-13.

67) Trælnesvika

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1813002005-6.

73) Hommelstø gamle sentrum
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1813035018-20.

74) Hegge Lille
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1813036043-48.

75) Nøstvik kirke
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 18130036051.

76) Tilremssjøen
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1813012022-33.

79) Minde, Lundsjøen
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 18130013007-9.

VEGA KOMMUNE

80) Gladstad
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815106022-27.

82) Rørøy handelssted
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815103002-12.

83) Rørøya, bryggemiljø
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815103038-39.

84) Grimsøysundet
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 18150102006-07.

85) Grimsøy
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815102001-5.

86) Grimsøy
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815102032-34.

87) Vegstein
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815107011-13 og 15.

88) Vegstein nedre
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815107010 og 016.

89) Hongsetneset
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815107051-54.

90) Nes, Neshåjen
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815108012-12, 17 og 19.

- 91) Nes, Nesheian
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815108021-25.
- 92) Nes og Husøya
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815108001-5, 020, 032-33, 039-41, 045-46, 048-50.
- 93) Kirkøy
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 18150108078.
- 94) Holandsjøen
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815108054-55, 61 og 73-74.
- 95) Vallasjøen
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815109125-126, 123 og 153.
- 96) Gullsvågsjøen
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815109046 og 60-64.
- 98) Færsethaugen, Ferset
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815105002-4.
- 100) Eidemsjøen
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815104030-32 og 44.
- 101) Ylvingen/Sjøtomt
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815101005-7.
- 102) Ylvingen
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815101003-4 og 8-10.
- 104) Muddvær
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815110001-23.
- 105) Bremsteinvær
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815110024-39.
- 107) Skjærvær
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815110056-85.
- 108) Hysvær
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: Ytterøya: 1815110088-95. Nordøya: 1815110096-98. Stensholman: 1815110099-101. Bjørnhammer: 1815110108-111.
- 109) Lånan
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815111100-104.
- 110) Flovær
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815111095-99.

111) Sørvær

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815111105-6.

112) Omnøya

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815111074-77.

113) Skogsholmen

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815111043-69.

114) Kilvær

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815111024-42.

115) Tåvær

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815111001-12.

116) Kvalholmen

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1815111013-23.

VEVELSTAD

118) Hestun

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1816101012.

120) Forvik

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1816103002-6.

122) Vevelstad gård

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1816103022-26.

124) Lauknes

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1816102007-10.

126) Giskåa

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1816004018-27.

127) Bønåen

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 1816105001-8.

128) Aursletta

Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 181601050 12-13.

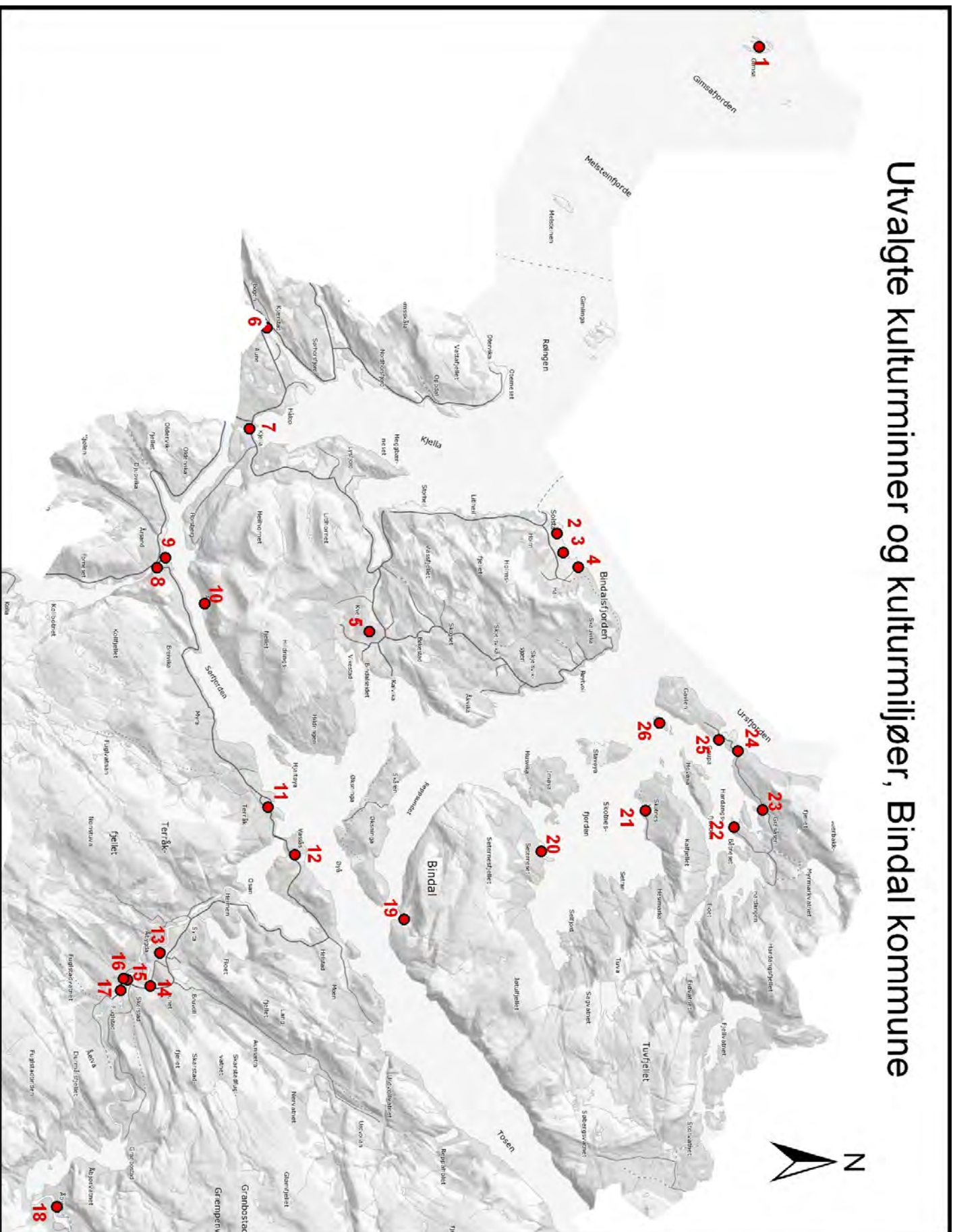
129) Buvika

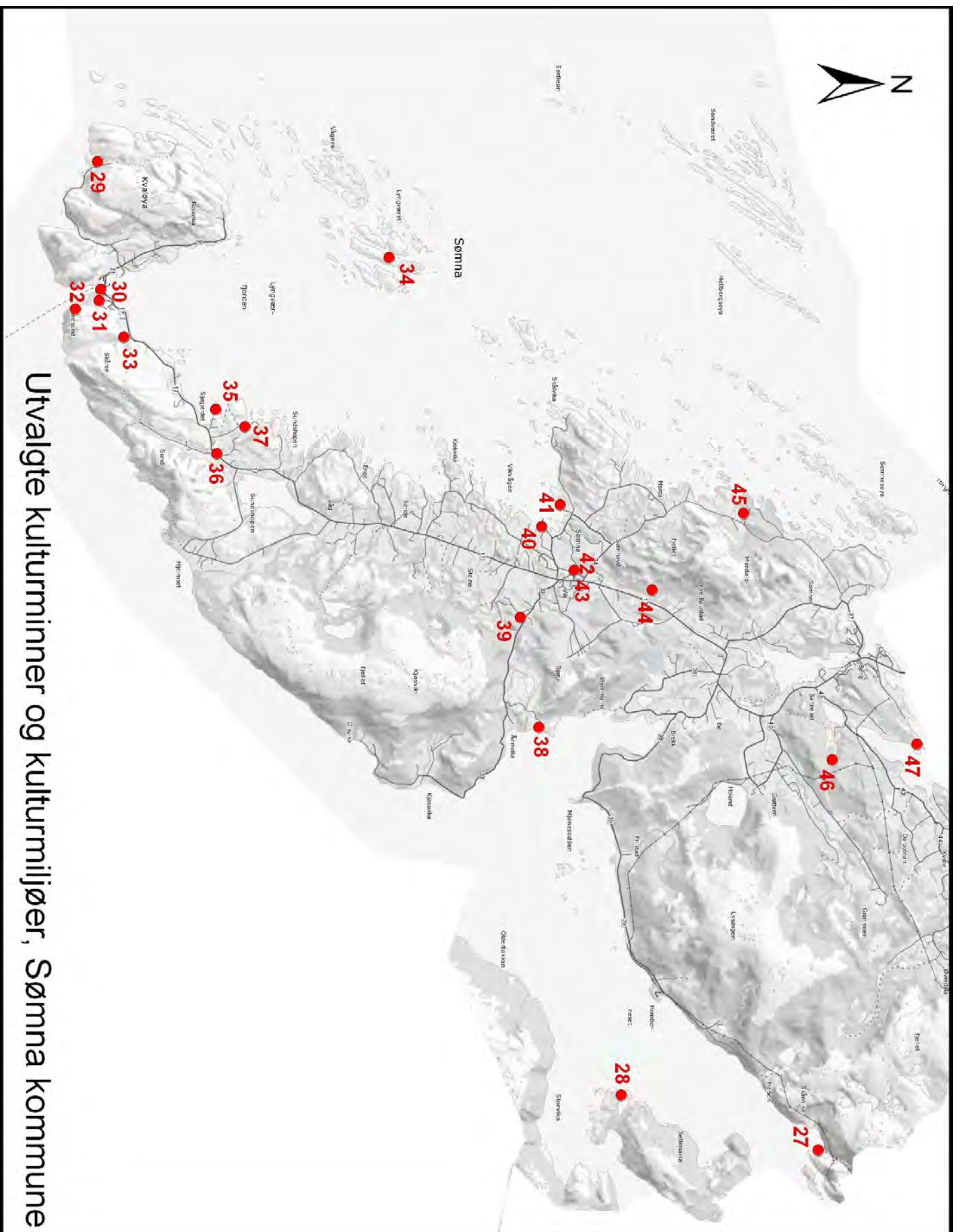
Nyere tids kulturminne. SEFRAK-nummer: 18160105015-17.

Vedlegg 3 – Kart

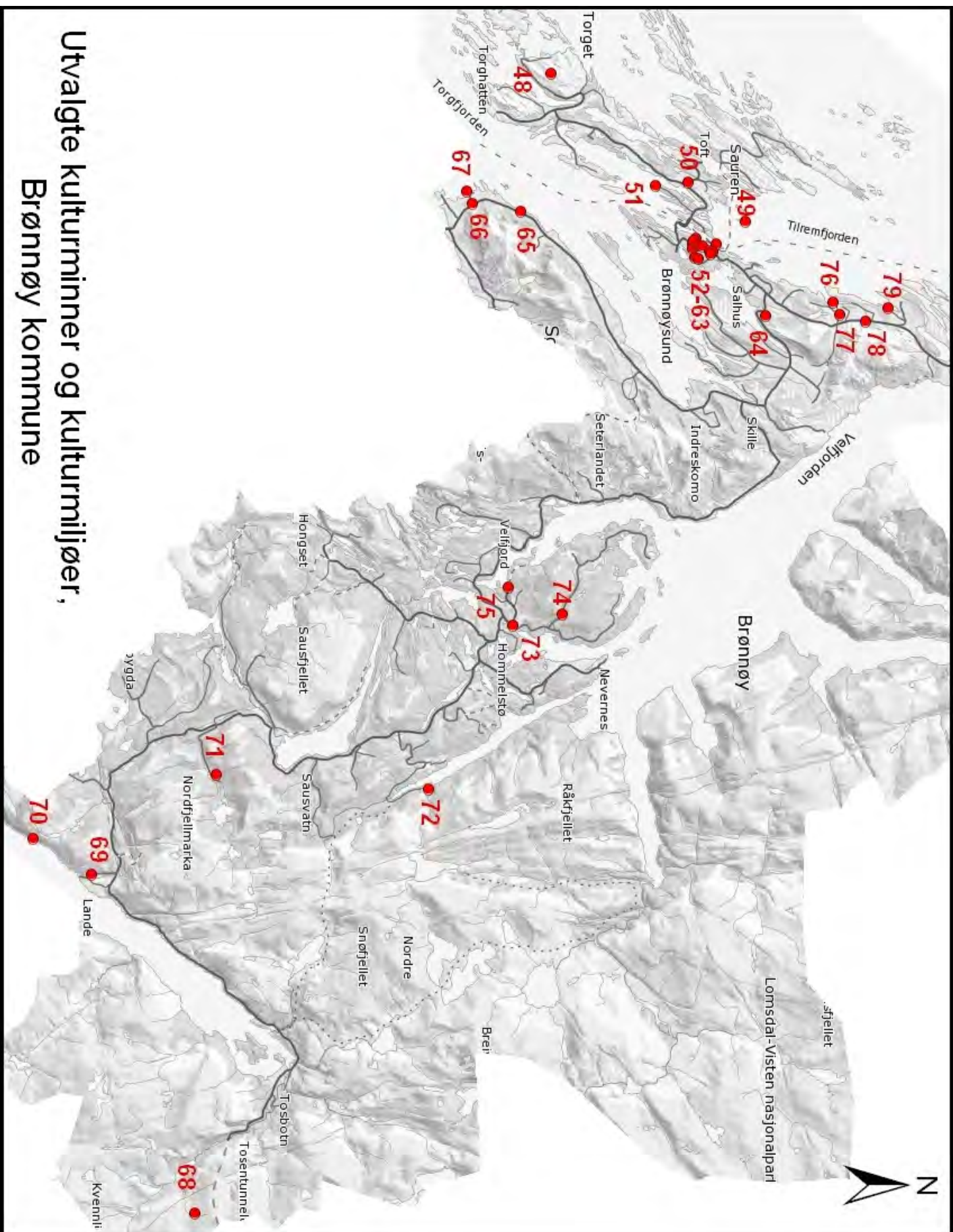
- Utvalgte kulturminner og kulturmiljøer i Bindal kommune
- Utvalgte kulturminner og kulturmiljøer i Sømna kommune
- Utvalgte kulturminner og kulturmiljøer i Brønnøy kommune
- Utvalgte kulturminner og kulturmiljøer i Vega kommune
- Utvalgte kulturminner og kulturmiljøer i Vevelstad kommune
- Kulturminner og kulturmiljøer på Sør-Helgeland registrert i Askeladden
- SEFRAK-registrerte bygninger på Sør-Helgeland

Utvalgte kulturminner og kulturmiljøer, Bindal kommune

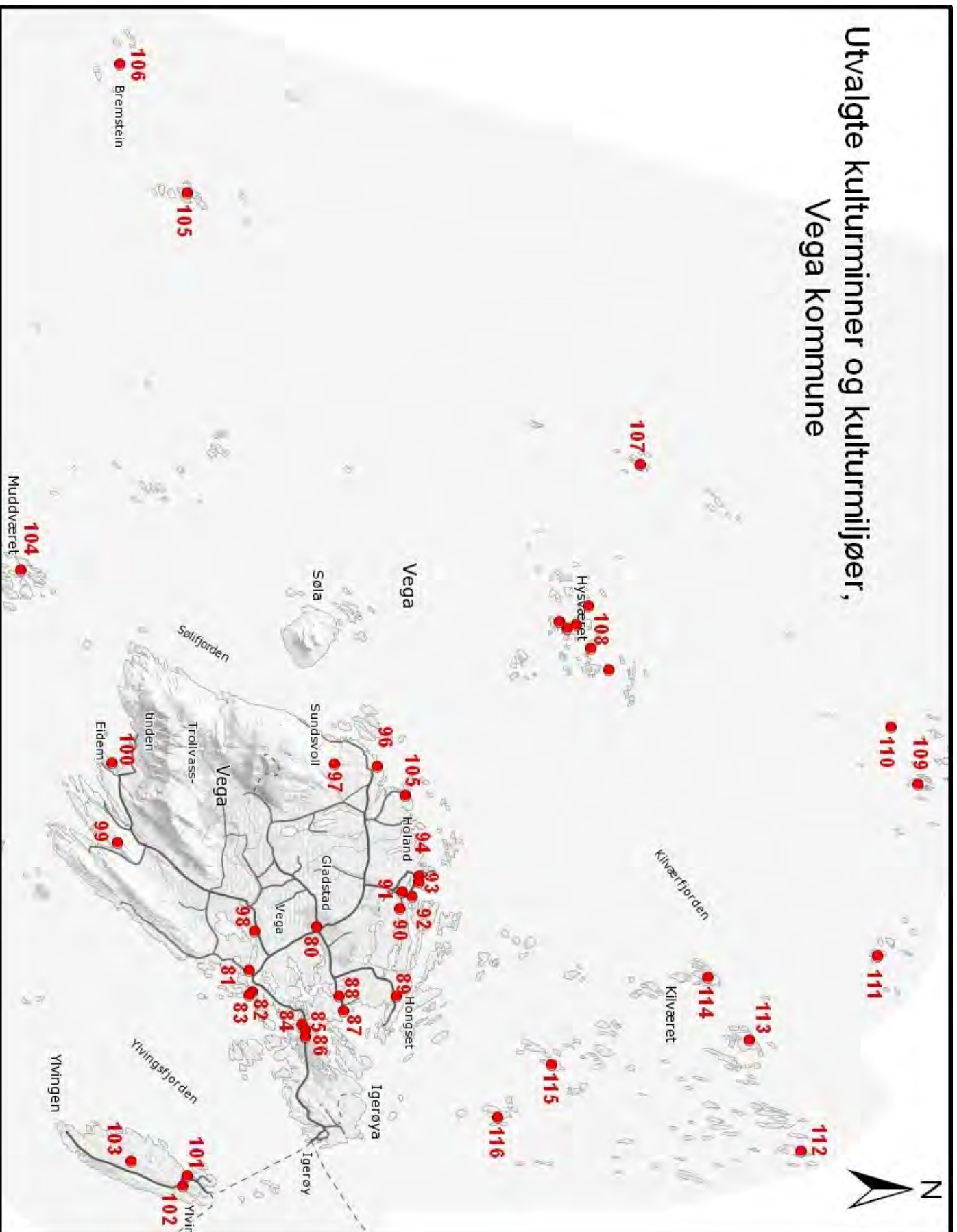

Utvalgte kulturminner og kulturmiljøer, Sømna kommune

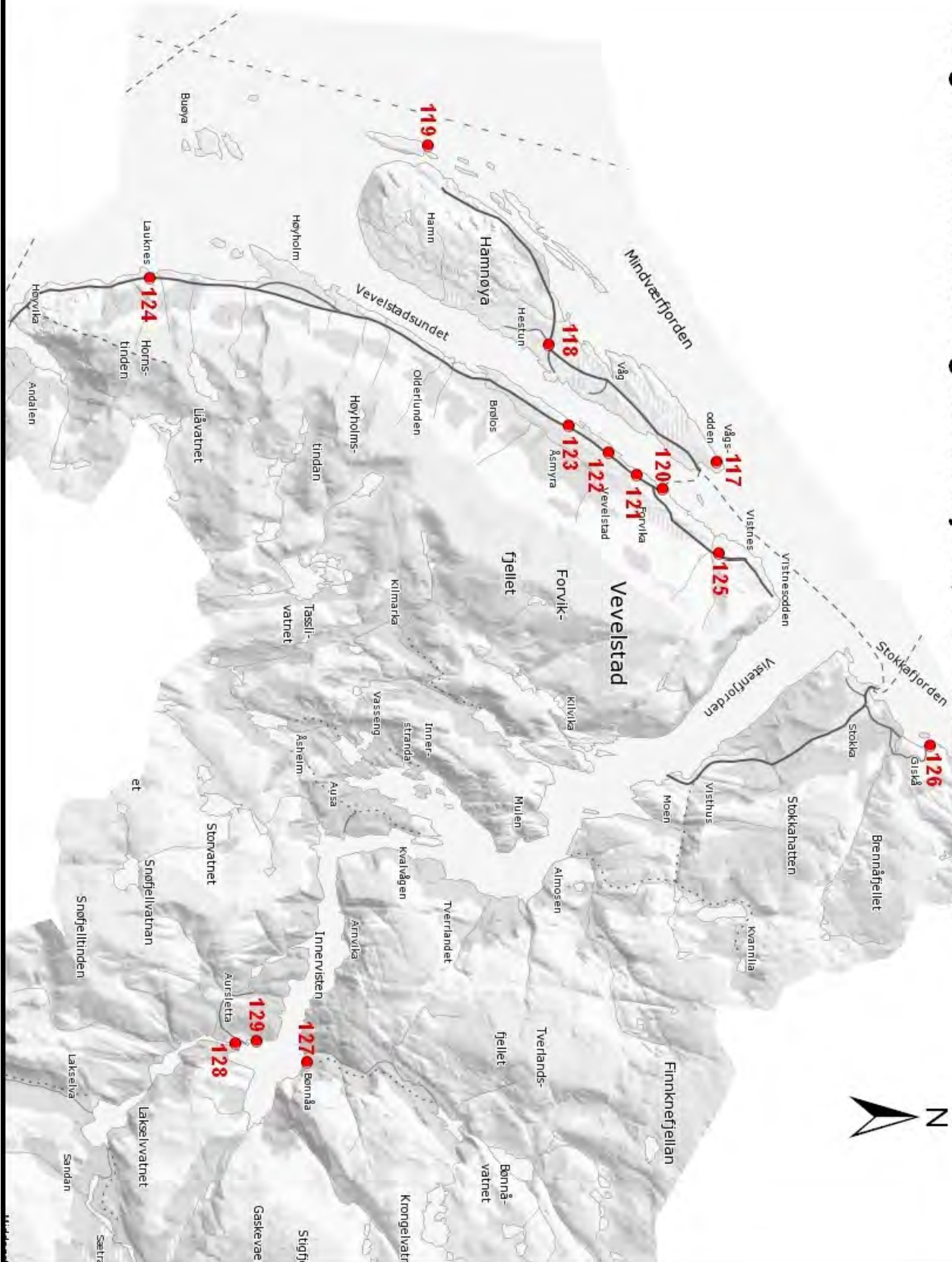

Utvalgte kulturminner og kulturmiljøer,
Brønnøy kommune

Utvalgte kulturminner og kulturmiljøer, Vega kommune

Utvalgte kulturminner og kulturmiljøer, Vevelstad kommune

● Kulturminner og kulturmiljøer på Sør-Helgeland registrert i Askeladden

● SEFRAK-registrerte bygninger på Sør-Helgeland

